

Valg av revisor og effekt på klientselskapets skattebelastning

Ingrid Breivik

Veileder: Jarle Møen

Selvstendig arbeid i økonomisk styring

NORGES HANDELSHØYSKOLE

Dette selvstendige arbeidet er gjennomført som ledd i masterstudiet i økonomi- og administrasjon ved Norges Handelshøyskole og godkjent som sådan. Godkjenningen innebærer ikke at Høyskolen eller sensorer inntår for de metoder som er anvendt, resultater som er fremkommet eller konklusjoner som er trukket i arbeidet.

Sammendrag

De største revisjonsselskapene har i dag en sterkere markedsposisjon enn noensinne. Etter en rekke oppkjøp og sammenslåinger står det igjen fire globale giganter; PwC, Deloitte, KPMG og Ernst & Young.

Utredningen består av 3 hoveddeler som tar for seg ulike problemstillinger rundt klientselskapers valg av revisor og forskjellen mellom de fire største revisjonsselskapene og deres mindre konkurrenter.

Del 1 tar sikte på å finne systematiske fellestrekk mellom klientselskaper som velger en av de fire store som revisor. Det mest signifikante funnet er at sannsynligheten for å velge en av de fire store øker med størrelsen på klientselskapet. Mens de fire store reviderer 25,6 % av alle selskaper med årlig omsetning under 50 millioner kroner, er andelen hele 73,8 % blant selskaper med omsetning over 100 millioner kroner. Videre tenderer enkelte bransjer som petroleum, skipsfart, FoU og finans til å velge de fire store, uavhengig av størrelse på klientselskapet.

Del 2 inneholder en presentasjon av internasjonale funn knyttet til manipulasjon av regnskapsdata og en gjennomgang av hva som kjennetegner selskaper som blir utsatt for regnskapsmanipulasjon. Jeg presenterer noen av de mest profilerte norske regnskapsskandalene, og konstaterer at de internasjonale funnene ser ut til å ha overføringsverdi også til norske forhold. Videre finner jeg at det ikke er noen klar sammenheng mellom valg av revisor og forekomst av regnskapsmanipulasjon.

Del 3 ser på de fire stores rolle som tilretteleggere for skatteplanlegging. Grunnet deres brede kompetanse innen regnskap, selskapsrett og skatterett er de fire store ettertraktet som rådgiver i forbindelse skatteeffektiverende tiltak og omorganiseringer. Jeg presenterer noen av metodene som benyttes for å redusere klientenes skattekostnad, og finner at klienter av de fire store gjennomgående har en lavere skattebelastning enn klienter av mindre revisjonsselskaper.

Innhold

Sammendrag	1
Innledning.....	5
Del 1: Valg av revisor.....	7
1.1 Kvalitet og størrelse.....	7
1.2 Revisors uavhengighet.....	9
1.2.1 Andre tjenester	9
1.2.2 Firmarotasjon	10
1.3 Størrelse på klientselskapet.....	11
1.4 Grad av internasjonal virksomhet.....	11
1.5 Bransje.....	12
1.6 Bytte av revisor	13
1.6.1 Modifisert revisjonsberetning.....	13
1.6.2 Størrelse på klientselskapet og revisjonsselskapet	13
1.6.3 Revisjonshonorar.....	14
Del 1: Analyse	15
2.1 Utvalg	15
2.2 Kontrollvariabler	16
2.3 Valg av revisor.....	17
2.3.1 Markedsandeler	17
2.3.2 Bransje	19
2.3.3 Grad av internasjonal virksomhet	21
2.3.4 Børsnoterte selskaper.....	21
2.3.5 Forhold mellom revisjonshonorar og konsulenthonorar.....	22
2.3.6 Hva påvirker sannsynligheten for å velge de fire store?	22
2.4 Bytte av revisor	26
2.4.1 Revisjonsanmerkninger	27
2.4.2 Selskapsstørrelse.....	28
2.4.3 Revisjonshonorar.....	30
2.4.4 Hva påvirker sannsynligheten for å bytte revisor?.....	30
Del 2: Regnskapsmanipulasjon uten revisors viten	33
3.1 Definisjon av regnskapsmanipulasjon	33

3.2 Hvem	34
3.3 Hvordan	34
3.3.1 Inntektsføring for tidlig eller av tvilsom karakter	35
3.3.2 Inntektsføring av falske inntekter	35
3.3.3 Blåse opp resultatet med engangsgevinster	36
3.3.4 Forskyve kostnader i inneværende periode til en senere eller tidligere periode	36
3.3.5 Unnlate å bokføre gjeld eller urettmessig redusere denne	36
3.3.6 Forskyve inntekter i inneværende periode til en senere periode	37
3.3.7 Forskyve fremtidige kostnader til inneværende periode	37
3.4 Hvorfor	37
3.4.1 The Fraud Triangle	38
3.5 Hvilke selskaper rammes av regnskapssvindel?	40
3.6 Norske saker	41
3.6.1 Finance Credit	41
3.6.2 Sponsor Service	42
3.6.3 Fast Search & Transfer	43
3.6.4 Lunde Gruppen	44
3.6.5 Troms Kraft – Kraft & Kultur	45
3.7 Regnskapsmanipulasjon og valg av revisor	46
3.8 Oppsummering	48
Del 3: Revisors samarbeid med selskaper for å redusere skattekostnad	51
4.1 Hva er skatteplanlegging?	52
4.1.1 Skille mellom skatteplanlegging og skatteunndragelse	52
4.1.2 Definisjon skatteparadis	53
4.2 Metoder for å redusere skattekostnad	54
4.2.1 Internprising	54
4.2.2 Flytte gjeld	55
4.2.3 Patenter og royalties	56
4.2.4 Utnyttelse av skatteavtaler	57
4.3 Fordeler ved å benytte revisor for skatterådgivning	57
4.4 Omdiskuterte hendelser	59
4.5 Sarbanes-Oxley Act	62
4.6 EU: Reform av revisjonsmarkedet	63
4.6.1 Firmarotasjon	63

4.6.2 Begrensninger av andre tjenester	64
4.6.3 Revisjonsutvalgets oppgaver.....	64
4.6.4 Pure audit firms.....	65
4.7 Mulige konsekvenser dersom revisor ikke kan tilby skatterådgivning.....	65
Del 3: Analyse	68
5.1 Utvalg	68
5.2 Avhengig variabel:.....	69
5.2.1 Forholdet mellom betalbar skatt og resultat før skatt (BSRFS)	69
5.2.2 Forholdet mellom betalbar skatt og omsetning (BSOMS)	70
5.3 Kontrollvariabler	70
5.4 Oppsummerende statistikk	72
5.5 Metode	73
5.6 Resultater	75
5.6.1 Revisors påvirkning på betalbar skatt.....	75
5.6.2 Revisors påvirkning avhengig av selskapsstørrelse	77
5.6.3 Revisors påvirkning over tid.....	78
5.6.4 Flytting av gjeld	79
5.6.5 Begrensninger i rentefradrag.....	80
5.7 Avslutning	81
Kilder	82
Vedlegg: Stata do-filer.....	89

Innledning

Revisjonsbransjen har gjennom flere tiår vært dominert av et fåtall store aktører. Gjennom en rekke sammenslåinger og oppkjøp har markedskonsentrasjonen økt ytterligere fra "Big 8" på 80-tallet, "Big 6" på tidlig 90-tallet, "Big 5" på slutten av 90-tallet til dagens "Big 4".

PwC, Deloitte, KPMG og Ernst & Young hadde i 2012 en kombinert omsetning på 112 milliarder dollar, 2800 kontorer og over 700 000 ansatte. Samtlige av de fire har virksomhet i over 150 forskjellige land og et tjenestespekter som omfatter både revisjon, skattetjenester, advokatvirksomhet, operasjonell- og finansiell rådgivning¹.

Oppgaven tar for seg ulike problemstillinger relatert til forskjellen mellom de fire store revisjonsselskapene og deres mindre konkurrenter. I del 1 vil jeg se nærmere på hva som kjennetegner klientselskaper som velger de fire store som revisor og om det er systematiske forskjeller relatert til faktorer som størrelse, bransje og internasjonal virksomhet. Det foreligger en del internasjonal litteratur innen temaet, men det er begrenset forskning basert på norske data. Jeg vil derfor se om noen av de internasjonale funnene har overføringsverdi til norske forhold.

Del 2 omhandler manipulasjon av regnskapsdata. Jeg vil forsøke å kartlegge hvem som begår regnskapsmanipulasjon, hvordan regnskapsmanipulasjon blir gjennomført og hvorfor. Videre vil jeg se på kjennetegn ved selskaper som blir utsatt for regnskapsmanipulasjon og om det er noen sammenheng mellom regnskapsmanipulasjon og valg av revisor.

Del 3 omhandler de fire stores rolle som tilretteleggere for skatteplanlegging. Bruk av skatteparadiser er et omdiskutert tema både blant politikere, samfunnsdebattanter og i næringslivet. Jeg vil i denne delen se på hvilke metoder som benyttes for å redusere skattekostnaden og om det er systematiske forskjeller i betalbar skatt mellom klientselskaper som benytter de fire store kontra mindre revisjonsselskaper.

Utgangspunktet for de empiriske analysene i del 1 og del 3 er SNF og NHH sin database med regnskaps- og foretaksinformasjon for norske selskaper. Databasen er utarbeidet av Endre

---

¹<http://www.ey.com/GL/en/About-us>
<http://www.pwc.com/gx/en/about-pwc/index.jhtml>
<http://www.deloitte.com/content/www/global/en/about-deloitte/>
<http://www.kpmg.com/global/en/about/>

Berner, Aksel Mjøs og Marius Olving (2013) og inneholder regnskap for alle norske virksomheter og konsern i perioden fra 1992 til 2011, i tillegg til supplerende informasjon om foretak og bransje.

Analysen foretas i perioden fra år 2000 til 2011. Grunnen til at årene før ikke tas med er at det da var flere store revisjonsselskaper. Jeg ønsker å se på de store revisjonsselskapene som er i virksomhet i dag.

Del 1: Valg av revisor

Revisors oppgave er i hovedsak å forbedre kvaliteten på regnskapet. Høy kvalitet på finansiell rapportering kan redusere informasjonsasymmetri både internt i selskapet og mellom selskapet og tilbydere av finansiering.

Ansettelse av revisor vil i mange tilfeller være den mest kostnadseffektive måten for å redusere agentkostnader. På grunn av asymmetrisk informasjon kan ledelsen i et selskap handle ut fra egeninteresse, som ikke nødvendigvis er til det beste for selskapet og dets eiere. Revisor vil imidlertid fungere som en overvåkingsenhet som reduserer ledelsens mulighet til å utnytte sin stilling. På denne måten vil revisor redusere potensielle interessekonflikter mellom eiere og ledere, og også mellom ulike interessenter. Valg av revisor vil videre ha en signaliseringseffekt for interessentene til selskapet. Dersom selskapet ansetter revisor som anses for å ha høy kvalitet vil interessentene ha tiltro til at selskapets regnskaper gir et rettviseende bilde av virksomheten. Økt tiltro fra investorer og kreditorer vil kunne redusere selskapets kapitalkostnader og forbedre tilgjengeligheten av kapital.

Det er mange faktorer, både ved revisjonsselskapet og klientselskapet, som påvirker valg av revisor. Derfor er ansettelse og eventuell endring av revisor en kompleks beslutning. I denne delen vil jeg presentere noen av de faktorene som påvirker slike beslutninger.

1.1 Kvalitet og størrelse

Sammenheng mellom kvalitet på utført revisjon og størrelse på revisjonsselskap har vært et omdiskutert tema både innad i revisjonsbransjen og hos regulatoriske myndigheter. Både myndigheter og mindre revisjonsselskaper har hevdet at faglige standarder formidler en homogenitet på tvers av revisjonsselskapene, uavhengig av størrelse. Kritikere av de fire store revisjonsselskapene har derfor fremmet påstand om at de store revisjonsselskapene ikke leverer høyere kvalitet på sine tjenester enn mindre revisjonsselskaper.

En studie utført av DeAngelo (1981) hevder imidlertid det motsatte. I sin studie undersøkte hun om størrelsen på revisjonsselskapene har betydning for kvaliteten på revisjonen.

Revisjonskvalitet defineres som sannsynligheten for at revisor både vil oppdage og

rapportere vesentlige regnskapsmessige feil. Sannsynligheten for at en gitt revisor vil oppdage feil avhenger av revisors teknologiske evner, hvilke prosedyrer som benyttes, omfanget av revisjonstester mv. Sannsynligheten for at revisor rapporterer oppdaget mislighold er imidlertid et mål på revisors uavhengighet til en gitt klienten. Denne definisjonen er brukt i DeAngelo (1981) som hevder at ex ante verdien av en revisjon avhenger av revisors insentiver til å avsløre selektivt ex post.

Siden disse forholdene ofte er vanskelige og kostbare for klienten å vurdere, kan det benyttes et surrogat for kvalitet. Det vil si at klienten ser på alle variabler som er korrelert med kvalitet, og som er mindre kostbare å observere. DeAngelo (1981) argumenterer for at revisjonsselskapets størrelse fungerer som et slikt surrogat for revisjonskvalitet.

I sin studie fant DeAngelo (1981) at store revisjonsselskaper leverer høyere revisjonskvaliteten enn mindre selskaper. Dette begrunnes blant annet med at størrelsen i seg selv endrer revisors insentiver slik at, alt annet like, vil større revisjonsselskaper levere et høyere kvalitetsnivå på sine revisjoner.

Sittende revisor vil ha en kostnadsfordel overfor potensielle konkurrenter for klientens fremtidige revisjoner. Bytte av revisjonsselskap vil for klienten medføre betydelige transaksjonskostnader. Dette skyldes blant annet klientspesifikke oppstartskostnader, da ny revisor må sette seg inn i klientens virksomhet og systemer. Dette medfører at det ikke finnes noe perfekt substitutt for klientens fremtidige revisjoner, selv om revisjonsselskapene skulle besitte identiske teknologiske evner. Sittende revisor kan dermed sette revisjonshonoraret høyere enn det som er nødvendig for å dekke kostnadene, noe som innebærer at revisor oppnår klientspesifikke merinntekter. Dersom revisor leverer lavere kvalitet på en revisjon enn lovet, vil dette trolig medføre at noen av selskapets klienter bytter revisor og at revisjonshonoraret for de klientene som beholder revisorselskapet må reduseres. Men andre ord vil revisors klientspesifikke merinntekter reduseres og for noen klienter elimineres. Jo større kundebase revisjonsselskapet har, desto mer vil revisor tape på å levere lav kvalitet. Store revisjonsselskaper vil derfor ha større insentiv til å levere høy kvalitet, og vi kan forvente å finne færre feil hos deres klienter. (DeAngelo, 1981)

1.2 Revisors uavhengighet

Uavhengighet er et grunnleggende prinsipp for revisorer, og innebærer både virkelig uavhengighet ("independence in fact") og tilsynelatende uavhengighet ("independence in appearance").

Virkelig uavhengighet innebærer at revisor er objektiv og saklig i revisjonene. Dette er imidlertid ikke tilstrekkelig dersom revisor ikke fremstår som uavhengig av interessentene til regnskapet. Dersom revisor ikke fremstår som uavhengig kan regnskapsbrukerne miste tillit til revisors evne til å rapportere objektivt og sannferdig om regnskapet, og revisors arbeid mister sin verdi (Finanstilsynet, 2009a).

I de senere år har det vært mye fokus på at de store revisjonsselskapene tilbyr rådgivningstjenester til sine revisjonsklienter, noe som kan virke negativt på revisors uavhengighet. Videre har rotasjon av revisjonsselskap vært omdiskutert som et middel for å styrke revisors uavhengighet.

1.2.1 Andre tjenester

The Panel of Audit Effectiveness rapporterte i 1999 at 80 % av klientene til de fem største revisjonsselskapene ikke betalte konsulenthonorarer til sine revisorer i 1990, og at bare 1 % av klientene betalte konsulenthonorarer som overgikk deres revisjonshonorarer. Denne situasjonen endret seg dramatisk i de påfølgende årene. Inntektene fra rådgivning for de fem største revisjonsselskapene vokste fra 13 % i 1981, til 33 % i 1993, til 51 % i 1999 (SEC, 2000; Levitt og Dwyer, 2002).

Blant annet Coffee (2002) hevder at de store revisjonsselskapene benytter revisjonstjenester for å tiltrekke seg klienter, for deretter å kunne tilby de andre tjenester med høyere margin. På 1990-tallet begynte de store revisjonsselskapene å konkurrere basert på en strategi hvor revisjonstjenester ble tilbudt til priser som var marginalt over, og i noen tilfeller også under kostpris. Begrunnelsen for en slik strategi var at selv om revisjonsselskapene tapte penger på revisjonsfunksjonen ledet det til at de fikk tilby klientene mer lukrative tjenester. I et marked med sterk konkurranse om rådgivningskontrakter kan det spekuleres i om de store revisjonsselskapene over tid kan ha blitt mer imøtekommende for at klientene driver med aggressiv finansiell rapportering (Lennox og Pittman, 2008).

Det er ulike syn på om andre tjenester har betydning for revisors uavhengighet. Ved hjelp av flere tester konkluderer Frankel et al. (2002) med at revisors uavhengighet svekkes dersom revisor tilbyr andre tjenester. Ashnaugh et al. (2002) mener imidlertid at disse resultatene er følsomme for valg av forskningsdesign. Tilsvarende fant Reynolds et al. (2004) ingen sammenheng mellom andre tjenester og feilaktig regnskapsføring, etter å ha kontrollert for visse selskapskarakteristika.

Selv om det er ulike syn på hvorvidt andre tjenester svekker revisors faktiske uavhengighet, er det liten tvil om at det kan svekke revisors oppfattede uavhengighet.

1.2.2 Firmarotasjon

Obligatorisk firmarotasjon har i flere tiår vært diskutert av revisorer, regulatorer og brukere av regnskapsinformasjon. Ledere av PCAOB² og tidligere leder av SEC uttalte nylig sin støtte for firmarotasjon, på grunn av den oppfatning at et langvarig revisor-klientforhold kan medføre redusert objektivitet. Motstandere av ordningen mener imidlertid at firmarotasjon vil øke revisjonskostnadene, samtidig som det vil frata revisor de selskapskunnskapene som oppnås ved et langvarig revisor-klientforhold (Waldrup, Jaeger og Shea, 2012).

Det er utført flere studier om firmarotasjon, der flertallet gir resultater som indikerer at obligatorisk firmarotasjon ikke har en positiv effekt på hverken kvaliteten eller kostnadene ved revisjon. En studie utført i USA fant at rotasjon av revisjonspartnere var like effektivt som rotasjon av revisjonsselskap (Waldrup, Jaeger og Shea, 2012).

I Norge har vi ikke krav til rotasjon av revisjonsselskap, men det stilles krav til rotasjon av ansvarlig revisor. Av revisorloven § 5a-4 fremkommer det at revisor ikke kan revidere årsregnskapet for den samme revisjonspliktige i mer enn syv år sammenhengende. Revisor kan ikke påta seg nye revisjonsoppdrag fra denne klienten før det har gått minst to år. Dette medfører at objektiviteten ivaretas, samtidig som revisjonsteamet beholder nødvendig kunnskap om virksomheten.

---

² Public Company Accounting Oversight Board er en non-profit organisasjon opprettet av Sarbanes-Oxley Act for å fremme mer nøyaktig og uavhengig revisjon av børsnoterte selskaper.

1.3 Størrelse på klientselskapet

Flere studier gir bevis for at store selskaper, i større grad enn mindre selskaper, velger et av de fire store revisjonsselskapene som revisor. Lennox og Pittman (2008) fant en positiv korrelasjon mellom bedriftsstørrelse og de største revisjonsselskapene, for amerikanske selskaper. Dette bekreftes også av Maydew og Shackelford (2005) som fant at markedsandelen til de fire store overstiger 99 % av markedsverdien for S&P 500. Innen EU er markedsandelen for de fire store moderat dersom hele revisjonsmarkedet ses under ett. Markedsandelen i de fleste medlemsstatene ligger da under 26 %. Ser vi derimot på revisjonsmarkedet for børsnoterte store selskaper, har de fire store høye konsentrasjonsnivåer i de fleste EU-land, med en gjennomsnittlig markedsandel på over 90 % (ESCP, 2011).

Større selskaper er ofte avhengig av store team av revisorer med høy kompetanse for at selskapet skal kunne revideres på en hensiktsmessig måte. Mange store selskaper har også sterke preferanser for de største revisjonsselskapene på grunn av deres rykte for å levere høy kvalitet på sine revisjoner. Dette utgjør hindre for mindre revisjonsselskaper, da de gjerne ikke har tilstrekkelig kapasitet til å revidere de største selskapene, og i mange tilfeller har begrenset geografisk rekkevidde.

1.4 Grad av internasjonal virksomhet

Flernasjonale selskaper må forholde seg til andre problemstillinger enn nasjonale selskaper. Det er derfor naturlig at flernasjonale selskaper har andre preferanser ved valg av revisor enn nasjonale selskaper.

Selskaper som driver virksomheter i flere deler av verden må forholde seg til ulike regelsett innen områder som skatt- og avgifts rapportering, regnskap og selskapsrett. Dersom selskapene skulle hente inn rådgivere på hvert enkelt felt og for hvert enkelt land ville dette bli svært kostbart og lite effektivt. Det er derfor behov for revisor som kjenner til reglene i flere land, og kan koordinere arbeidet på tvers av landegrenser.

De store revisjonsselskapene har kontorer over hele verden og kompetanse innenfor flere av feltene som er kritisk for flernasjonale virksomheter. De siste årene er det også en økende

trend at revisjonsselskapenes ulike avdelinger samarbeider over landegrensene. Resultatet av dette er eksempelvis at en shippingvirksomhet med hovedkontor i Norge kan henvende seg til et revisjonsselskap i Oslo og få tilgang til ekspertise på skatterett i Bermuda eller Kypros. Basert på dette forventes det at flernasjonale selskaper i større grad enn nasjonale selskaper vil velge en av de fire store som revisor.

1.5 Bransje

Revisor må opparbeide seg en viss forståelse for klientens virksomhet og bransjen den opererer i, for å kunne utføre revisjonsoppdraget på en betryggende måte. Enkelte bransjer er også underlagt særskilt lovgivning og regulering som det vil være tidkrevende å sette seg inn i.

Ressursene som kreves for å opparbeide nødvendig forståelse for klientens virksomhet og regulatoriske omgivelser reduseres dersom revisor allerede har andre klienter innenfor samme bransje. Revisor vil da kunne trekke på etablerte knowhow i organisasjonen og oppnå kostnadsfordeler i forhold til andre revisorer som ikke har klienter innenfor denne bransjen.

Det viser seg at de store revisjonsselskapene organiserer sin virksomhet etter dette prinsippet. Eksempelvis har Ernst and Young en egen avdeling som utelukkende reviderer shippingselskaper og PWC en avdeling som kun jobber med eiendom³. For mindre revisjonsselskaper kan det imidlertid være vanskelig å rettferdiggjøre de økte kostnadene som medfører ved å investere i bransjefaglige kapasiteter, da de har relativt lave utsikter til å vinne revisjonsoppdrag mot de fire store (ESCP, 2011).

Som et resultat av dette kan vi forvente at revisjonsselskapenes markedsandel innen enkelte bransjer vil avvike fra deres totale markedsandel.

---

³<http://www.ey.com/NO/no/Industries/Other-industry-sectors/Transportation>
<http://www.pwc.no/no/bransjer/bank-og-finans/bank-finans-eiendom.jhtml>

1.6 Bytte av revisor

Beslutning om å bytte revisor vil ofte påvirkes av andre faktorer enn valg av revisor. Resultat fra studier som forsøker å identifisere disse faktorene, indikerer at selskaper som mottar en modifisert eller negativ revisjonsberetning, og små selskaper har større sannsynlighet for å skifte revisor. Videre vil høye revisjonshonorarer ofte medføre at selskaper ønsker å bytte revisor.

1.6.1 Modifisert revisjonsberetning

Revisor kan gjøre brukere av regnskapet bevisst på uoverensstemmelser ved å gi en modifisert eller negativ revisjonsberetning. Siden revisjonsberetningen benyttes av aksjonærer, kreditorer og andre som evaluerer regnskapet, vil det være viktig for ledelsen å motta en umodifisert revisjonsberetning. Dersom ledelsen ikke er fornøyd med revisjonsberetningen, kan det medføre at de begynner å se seg rundt etter andre revisorer, som vil gi en mer gunstig rapport.

Sriram (1990) undersøkte hvilke klientspesifikke faktorer som påvirker beslutningen om å skifte revisor. Hans studie involverte 200 amerikanske selskaper, hvorav 100 av selskapene skiftet revisor i perioden 1985-1986. Resultatet av studien viser at selskaper som mottar en modifisert revisjonsberetning i større grad vil velge å skifte revisor det kommende året, enn selskaper som mottar en umodifisert beretning. Av de 200 selskapene i undersøkelsen var det 38 selskaper som mottok en modifisert beretning. 35 av disse endret revisor det påfølgende året.

Beslutningen om å endre revisor kan imidlertid være sammensatt av flere faktorer, som høye revisjonshonorar, fusjon av revisjonsselskap eller eget selskap, eller at klienten har behov for et større revisjonsselskap. Videre kan selskapet være i økonomisk nød, slik at kreditorene insisterer på at selskapet bytter til et revisjonsselskap som gir større troverdighet og sikkerhet (Schwartz og Menon, 1985). Det kan derfor ikke antas et 1:1 forhold mellom en modifisert revisjonsberetning og bytte av revisor.

1.6.2 Størrelse på klientselskapet og revisjonsselskapet

Carpenter og Strawser (1971) fant at selskaper som noteres på børs ofte bytter fra små til store revisjonsselskaper. På grunn av betydelig vekst kan disse selskapene ha utviklet mindre revisjonsselskaper. Videre vil selskaper i økonomisk nød ofte skifte til større revisjonsselskaper for å gi økt sikkerhet til investorer og kreditorer (Schwartz og Menon, 1985).

Studien av Sriram (1990) viser at 97 % av selskapene som skiftet revisor i perioden 1985-1986 var små selskaper. For klienter av de største revisjonsselskapene var det hele 91 % som beholdt sittende revisor.

På samme måte kan revisjonsselskaper foretrekke store klientselskaper som har betydelig virksomhet og inntjening. Revisjonsselskapene mottar gjerne høyere inntekter fra revisjon av store selskaper, og kan ofte anse det å bli assosiert med slike selskaper som prestisjefullt.

1.6.3 Revisjonshonorar

Beattie og Fearnley (1995) utførte en studie på britiske børsnoterte selskaper, for å identifisere hvilke faktorer som gjør at selskaper ønsker å bytte revisor. Studien inkluderte 210 selskaper, hvorav 2/3 av selskapene nylig hadde vurdert å bytte revisor. Den vanligste grunnen som ble oppgitt for å endre revisor var nivå på revisjonshonorar (66 %). Av de 139 selskapene som vurderte å endre revisor var det bare 27 % som faktisk skiftet revisor. Den vanligste grunnen til at selskapet valgte å ikke skifte revisor likevel, var at sittende revisor reduserte revisjonshonoraret – enten dette alene eller i kombinasjon med andre faktorer. Til tross for dette ble absoluttnivå for revisjonshonorar kun rangert på 22.plass for valg av revisor.

Samme resultat ble funnet i en undersøkelse av australske børsnoterte selskaper (McPhail og Sands, 1994). Nivå på revisjonshonorar viste seg å være signifikant viktigere for selskaper som endret revisor, enn for de som beholdt sittende revisor. Grunner til dette kan være at nåværende revisjonshonorar oppfattes som høyt for de som ønsker å bytte revisor. En annen grunn kan være at disse selskapene er mer prissensitive, og er villige til å skifte revisor selv om resultatet er lavere kvalitet.

Del 1: Analyse

Utgangspunktet for analysene er SNF og NHH sin database med regnskaps- og foretaksinformasjon for norske selskaper, utarbeidet av Endre Berner, Aksel Mjøs og Marius Olving (2013). Databasen inneholder regnskap for alle norske virksomheter og konsern i perioden fra 1992 til 2011, i tillegg til supplerende informasjon om foretak og bransje.

Analysen foretas for perioden 2000-2011. Grunnen til at årene før ikke tas med er at det da var flere store revisjonsselskaper enn dagens fire store. Jeg ønsker å se på de store revisjonsselskapene som er i virksomhet i dag.

Utvalg og kontrollvariabler vil variere noe, avhengig av hvilke analyser som blir gjort. Jeg vil nå presentere det som er likt for alle analysene, og senere presisere dersom det gjøres endringer for de enkelte analysene.

2.1 Utvalg

- Fjerner de selskapene som har gjennomsnittlig omsetning under 1 million. Disse anses som så små at de fjernes for å unngå støy.
- Fjerner observasjoner for selskaper som ikke har oppgitt revisor.
- Fjerner observasjoner der det mangler informasjon om bransje.

	Observasjoner	Unike selskap
Før rensing	2 295 555	370 479
- Gj.snittlig omsetning <= 1mill	1 058 259	198 414
- Mangler info om revisor	52 696	6 145
- Mangler info om bransje	150 841	36 329
Etter rensing	1 033 759	129 591

Tabell 1: Rensing av datasett

Etter rensing står jeg igjen med 1 033 759 observasjoner og 129 591 unike selskaper. Dette utgjør 45,0 % av det opprinnelige datagrunnlaget.

2.2 Kontrollvariabler

- *Dummyvariabel for de fire store (Big4):* Variabelen er lik 1 dersom selskapet revideres av en av de fire store og 0 ellers.

I datasettet er det oppgitt både revisjonsselskapets organisasjonsnummer og navn på revisjonsselskapet. De fire store har oppgitt flere ulike organisasjonsnummer i løpet av perioden 2000-2011. Jeg har kontrollert de organisasjonsnumrene som har mange observasjoner mot Brønnøysundregisteret. Disse viser seg å være selskaper som er slettet av de fire store i løpet av perioden og blir derfor med under "Big4". For eksempel består Ernst & Young av tre selskaper: Deres aktive selskap i dag, Ernst & Young AS (orgnr: 976389387), og to selskaper med samme navn som har blitt slettet i år 2008 (orgnr: 981695488) og i år 2003 (orgnr: 984328745).

Videre har jeg sett på et utvalg av de organisasjonsnumrene som har få observasjoner. Disse har oppgitt en av de fire store på "revisoravn," men organisasjonsnummeret stemmer ikke overens. Det ser ut til at en del av disse skyldes at det har vært et revisorbytte i løpet av året. For utvalget jeg undersøkte var revisorskifte gjort i siste halvdel av året. Jeg velger derfor å benytte det organisasjonsnummeret som er oppført, selv om navnet på revisjonsselskapet ikke samsvarer. Observasjonene er uansett svært få i forhold til det totale utvalget.

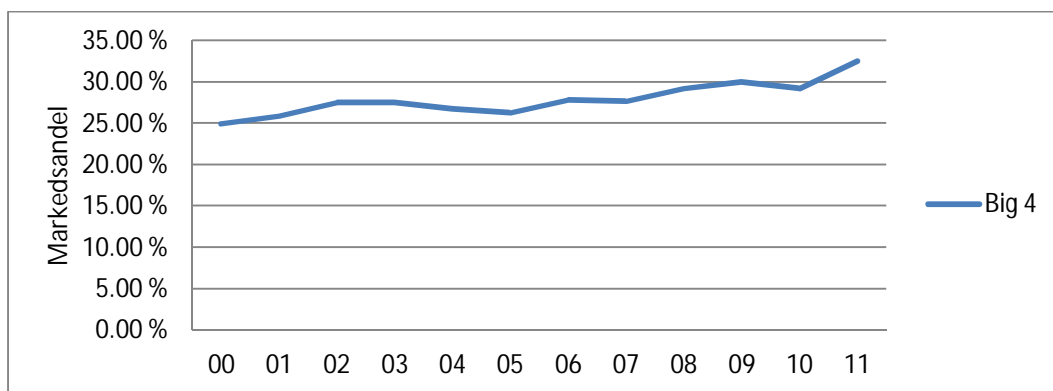
- *Dummyvariabel for selskapsstørrelse:* Jeg definerer selskapsstørrelse basert på gjennomsnittlig omsetning. Små selskap defineres som selskaper med gjennomsnittlig omsetning mellom 1-50 millioner kroner (93,0 %), mellomstore selskaper med gjennomsnittlig omsetning mellom 50-100 millioner kroner (3,4 %), og store selskaper med gjennomsnittlig omsetning over 100 millioner kroner (3,6 %).
- *Dummyvariabel for selskaper med utenlandsk mor:* Variabelen er lik 1 dersom selskapet har utenlandsk mor, og 0 ellers. Variabelen benyttes for å benevne selskaper som er internasjonale. Trolig er det også mange selskaper som har utenlandske datterselskaper, og dermed skulle vært definert som internasjonale. Denne informasjonen finnes imidlertid ikke i datasettet.
- *Dummyvariabel for selskaper som er børsnotert:* Variabelen er lik 1 dersom selskapet er børsnotert, og null ellers.

Alle regnskapsvariablene deflateres med gjennomsnittlig årlig inflasjon. År 2000 benyttes som basisår og satsene er hentet fra SSB sine sider⁴.

2.3 Valg av revisor

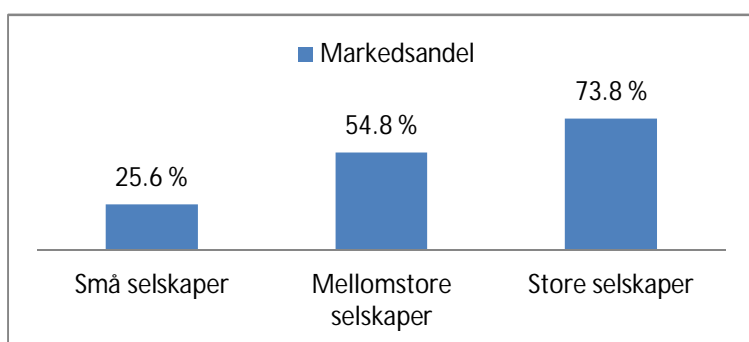
2.3.1 Markedsandeler

Når jeg ser på hele revisjonsmarkedet, det vil si alle reviderte selskaper i Norge i perioden 2000-2011, reviderer de fire store 28,3 % av selskapene i perioden. Over tid har markedsandelen til de fire store hatt en svak økning, fra 25,0 % i år 2000 til 32,6 % i 2011.

Figur 1: Big4 markedsandel over år 2000 - 2011

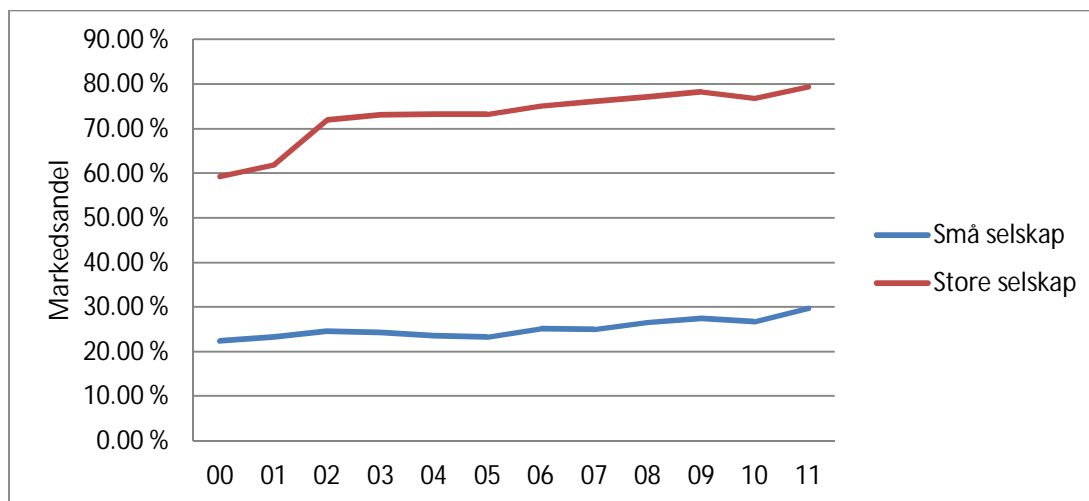
Det viser seg imidlertid at hele 93,0 % av de norske selskapene er små selskaper, og bare 3,6 % er store. Når jeg justerer for selskapsstørrelse reviderer de fire store 73,8 % av de store selskapene, 54,8 % av mellomstore selskaper og 25,6 % av små selskaper.

Figur 2: Big4 markedsandel avhengig av klientselskapets størrelse

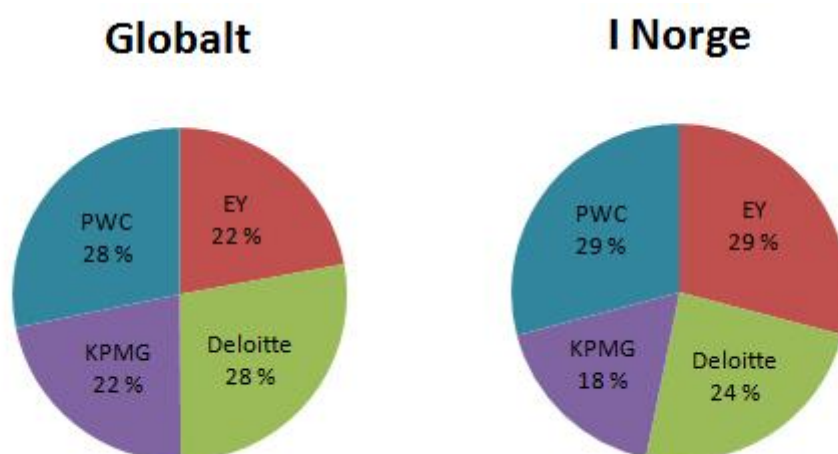
⁴<http://ssb.no/priser-og-prisindekser/statistikker/kpi>

De fire store sin markedsandel for store selskaper har hatt en oppadgående kurve fra år 2000 til 2011, med unntak av en liten nedgang i 2010. I 2011 er markedsandelen på 79,4 %, og høyest for hele analyseperioden. Markedsandelen for små selskaper har vært relativt stabil, og var også høyest i 2011, med 29,8 %.

Figur 3: Big4 markedsandel for store og små selskaper år 2000 - 2011

Det kan også være interessant å se hvordan markedsandelen til hvert av de store revisjonsselskapene i Norge samsvarer med internasjonale markedsandeler. På revisjonsselskapenes hjemmesider⁵ har jeg funnet total global omsetning for hver av de fire store revisjonsselskapene i år 2011. Disse er sammenlignet med norske data for år 2011.

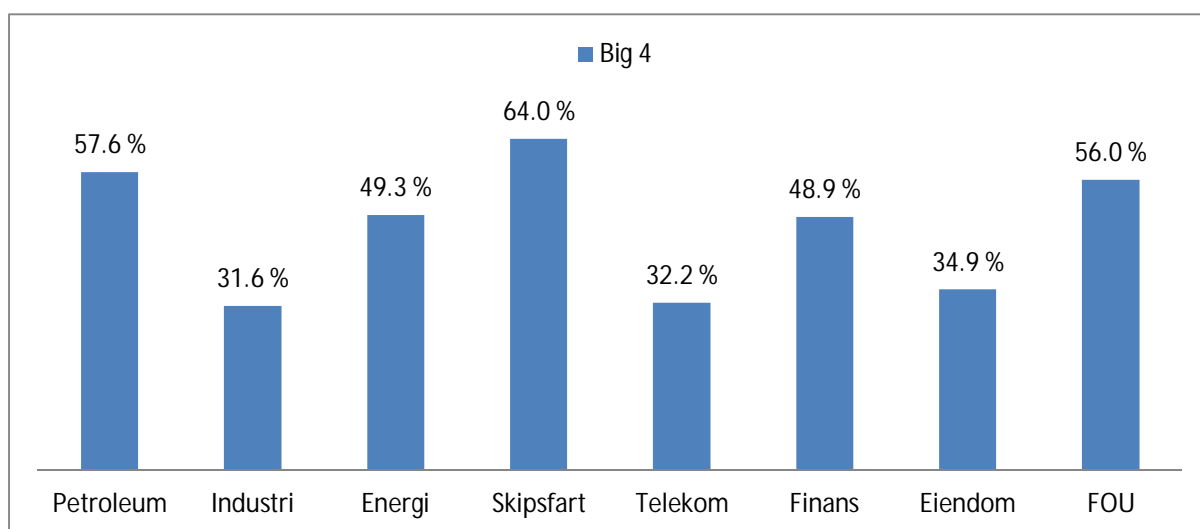
Figur 4: Sammenligning av Big4 sin markedsandel i Norge og Globalt

⁵ <http://www.ey.com/GL/en/About-us>
<http://www.pwc.com/gx/en/about-pwc/index.jhtml>
<http://www.deloitte.com/content/www/global/en/about-deloitte/>
<http://www.kpmg.com/global/en/about/>

Siden de globale dataene er basert på total omsetning, og de norske er basert på antall selskaper som revideres er ikke markedsandelene direkte sammenlignbare. De gir likevel en indikasjon på selskapenes markedsposisjon i Norge, kontra globalt. Resultatet tyder på at Ernst & Young har en sterkere posisjon i Norge enn internasjonalt, mens det motsatte er tilfellet for Deloitte og KPMG.

2.3.2 Bransje

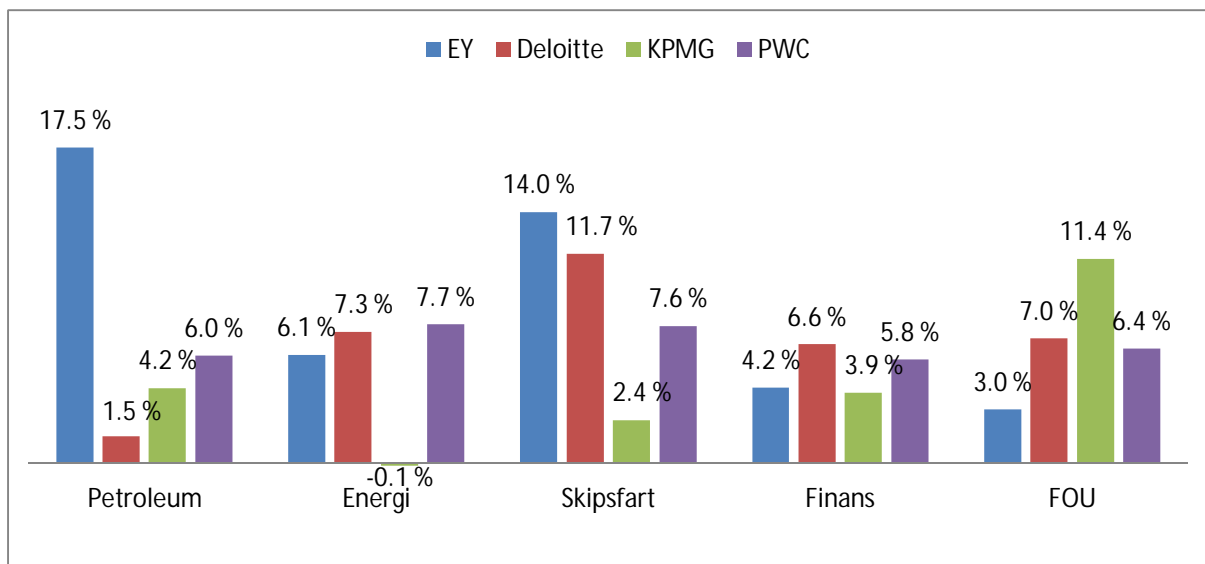
Data viser at de fire store revisorer en stor andel av selskapene innen visse bransjer. Figuren nedenfor viser de bransjene hvor de fire store har høyest markedsandel.

Figur 5: Big4 markedsandel i ulike bransjer

Spesielt ser vi at selskaper i bransjene Petroleum, Energi, Skipsfart, Finans og FoU har høy sannsynlighet for å velge en av de fire store som revisor. Jeg ønsker derfor å se nærmere på disse bransjene, for å se om hvert enkelt av de fire store spesialisere seg innenfor visse bransjer.

Figur 6 viser hvor stor andel hver av de fire store revisorer, utover hva deres markedsandel skulle tilsi. Eksempelvis er Ernst & Young sin markedsandel på 9,1 %, mens de reviderer hele 26,6 % av selskaper innen Petroleum. I diagrammet står de derfor oppgitt med 17,5 %.

Figur 6: Avvikende markedsandel for hver av Big4 innen utvalgte bransjer

Vi ser at Ernst & Young har en høy markedsandel innen bransjene Petroleum og Skipsfart, mens Deloitte er store innen Skipsfart og KPMG innen Forskning og Utvikling. PwC har en jevnere fordeling, med relativt høye andeler i alle bransjene. Funnene tyder på at de fire store spesialiserer seg innen ulike bransjer.

Grunnen til at de fire store reviderer en stor andel av selskapene innen de nevnte bransjene kan tenkes å være at de fleste selskapene i disse bransjene er store selskaper. Andelen av store selskaper viser seg imidlertid ikke å være spesielt høy, fra 5,8 % for Forskning og Utvikling til 24,0 % for Petroleumsbransjen. Andelen av store selskaper er imidlertid høy i forhold til i de andre bransjene.

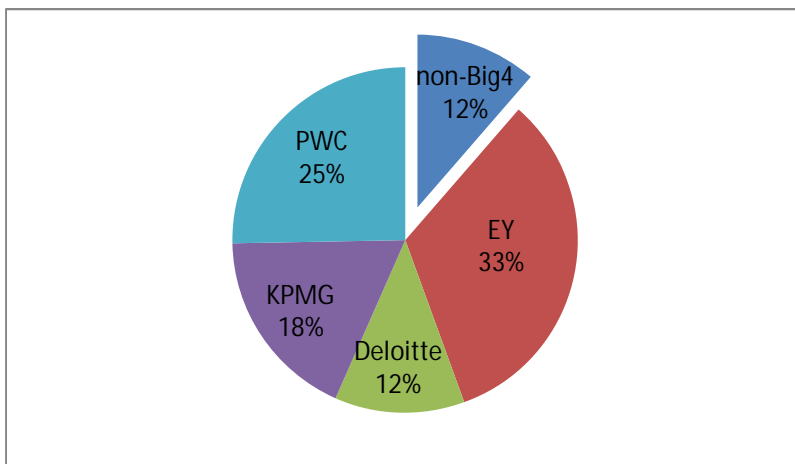
2.3.3 Grad av internasjonal virksomhet

I datasettet er det oppgitt om selskapet har utenlandsk mor, men ingen informasjon om eventuelle utenlandske datterselskaper. Utenlandsk morselskap blir derfor benyttet som indikator for om selskapet er flernasjonalt.

I utvalget er det 16 975 observasjoner med utenlandsk mor. 64,9 % av selskapene med utenlandsk mor revideres av de fire store, mot bare 27,7 % av de som ikke har utenlandsk mor. Dette indikerer at flernasjonale selskaper i større grad velger en av de fire store. Det kan tenkes at dette skyldes at selskaper med utenlandsk mor er store selskaper. Jeg finner imidlertid at bare 21,6 % er store selskaper og hele 65,5 % er små selskaper.

2.3.4 Børsnoterte selskaper

Det er 1 905 observasjoner med børsnoterte selskaper. Innen EU har de fire store en gjennomsnittlig markedsandel på 90 % for store børsnoterte selskaper. De norske dataene stemmer godt overens med dette, da de fire store reviderer 88,6 % av norske store, børsnoterte selskaper. Ernst & Young reviderer størsteparten av disse selskapene, etterfulgt av PwC.

Figur 7: Big4 markedsandel for store, børsnoterte selskaper

2.3.5 Forhold mellom revisjonshonorar og konsulenthonorar

Det hevdes at revisors uavhengighet svekkes som følge av at revisjonsklienter tilbys tjenester som rådgivning og skatterådgivning. Videre har det vært en trend til at revisjonsselskapenes inntekter fra slike tjenester har økt med årene. Det er derfor interessant å se om dette stemmer også for norske selskaper. I datasettet er det oppgitt revisjonshonorar for lovpålagt revisjon, og honorarer betalt til revisor for rådgivningstjenester utover ren revisjon. Det er imidlertid få registreringer for konsulenthonorar. Av det totale utvalget er det bare 9,3 % som har registrert informasjon for forholdet mellom konsulenthonorar og revisjonshonorar, og for åtte av årene i analyseperioden finnes informasjonen for under 1 % av selskapene. Det blir derfor lite meningsfylt å analysere disse forholdene.

År	Antall observasjoner		Andel av totalt antall obs.
	Konshon/Revhon	Totalt	
2000	25 638	51 222	50,1 %
2001	30 789	59 370	51,9 %
2002	31 740	58 953	53,8 %
2003	639	69 908	0,9 %
2004	6 433	75 114	8,6 %
2005	701	83 774	0,8 %
2006	488	95 535	0,5 %
2007	130	106 165	0,1 %
2008	72	106 337	0,1 %
2009	3	115 715	0,0 %
2010	0	111 755	0,0 %
2011	2	99 911	0,0 %
Totalt	96 635	1 033 759	9,3 %

Tabell 2: Forhold mellom revisjonshonorar og konsulenthonorar

2.3.6 Hva påvirker sannsynligheten for å velge de fire store?

De fire store reviderer 28,3 % av det totale utvalget, mens 71,7 % revideres av andre revisjonsselskaper. Jeg vil nå gjøre en statistisk analyse for å se hvilke faktorer som påvirker valg av revisor. Basert på teori og beskrivende statistikk forventer jeg at store selskaper, selskaper med utenlandsk mor og børsnoterte selskaper i større grad vil velge de fire store. Videre forventer jeg at selskaper i Petroleumsbransjen, Energi, Skipsfart, Finans og FoU vil velge de fire store som revisor, i større grad enn selskaper i andre bransjer.

Avhengig variabel er dummyvariabelen Big4, som tar verdi lik 1 dersom selskapet revideres av de fire store, og 0 ellers. Siden den avhengige variabelen er en binær variabel benytter jeg en probit analyse. Probit modellen estimerer sannsynligheten for at den avhengige variabelen er lik 1, som en funksjon av de uavhengige variablene. Minste kvadrats metode (OLS) kan ikke benyttes, da denne ikke begrenser sannsynlighetene til mellom 0 og 1 (Katchova, 2013b).

Probit analysen angir en koeffisient for hver av de uavhengige variablene, hvor fortegnet til koeffisienten angir om sannsynligheten for at avhengig variabel er lik 1 øker eller reduseres som følge av den uavhengige variabelen. De uavhengige variablene i denne analysen er alle binære. Dersom en uavhengig variabel har en koeffisient med positivt fortegn tolkes dette som at sannsynligheten for at avhengig variabel er lik 1 øker dersom den uavhengige variabelen er lik 1. Det er kun fortegnet på koeffisienten som tolkes, og ikke størrelsen på koeffisienten (Katchova, 2013b).

Videre estimerer jeg marginaleffekter for de uavhengige variablene. Marginaleffekten reflekterer endring i sannsynlighet for at avhengig variabel er lik 1, for en endring i uavhengig variabel fra 0 til 1. I dette tilfellet viser marginaleffekten endring i sannsynlighet for at selskapet velger de fire store dersom uavhengig variabel er lik 1, sammenlignet med om uavhengig variabel var lik 0.

Marginaleffekten avhenger av den uavhengige variabelen, og må derfor estimeres for en spesifikk verdi av denne. Jeg benytter gjennomsnittet "marginal effects at the mean." Marginaleffekten estimeres da for gjennomsnittsselskapet i utvalget (Katchova, 2013b).

I tillegg til kontrollvariablene som er gjennomgått i avsnitt 2.2 inngår også variabler for antall revisjonsanmerkninger i analysen. Antall anmerkninger er beregnet for hvert selskap i løpet av analyseperioden. Basekategorien er null anmerkninger, hvor 57,4 % av observasjonene inngår. Videre deles antall anmerkninger inn i tre grupper: 1 anmerkning (14,4 %), 2-3 anmerkninger (15,4 %), 4+ anmerkninger (13,0 %).

Avhengig variabel: Big 4

	Koeffisient	Std.avvik	Marginaleffekt	Std.avvik
<i>Størrelse</i>				
Mellomstort	.7026***	(.0070)	.2347***	(.0024)
Big	1.1589***	(.0075)	.3871***	(.0025)
<i>Utenlansk mor</i>				
Utenlansk mor	.7922***	(.0106)	.2646***	(.0035)
<i>Børsnotert</i>				
Børsnotert	1.1478***	(.0386)	.3834***	(.0129)
<i>Bransjer</i>				
Primær	.3125***	(.0105)	.1044***	(.0035)
Petroleum	.7569***	(.0178)	.2528***	(.0060)
Industri	.2321***	(.0063)	.0775***	(.0021)
Energi	.5890***	(.0139)	.1967***	(.0046)
Handel	.1574***	(.0048)	.0526***	(.0016)
Skipsfart	1.0604***	(.0124)	.3542***	(.0041)
Transport	.2093***	(.0065)	.0699***	(.0022)
Telekom	.3119***	(.0079)	.1042***	(.0026)
Finans	.6680***	(.0113)	.2231***	(.0038)
Eiendom	.4960***	(.0051)	.1657***	(.0017)
Tjenesteyting	.1396***	(.0055)	.0466***	(.0018)
FOU	.8922***	(.0282)	.2980***	(.0094)
Offentlig	.0988***	(.0064)	.0320***	(.0021)
<i>Antall anmerkninger</i>				
1 anmerkning	-.1229***	(.0040)	-.0411***	(.0013)
2-3 anmerkninger	-.2116***	(.0040)	-.0707***	(.0013)
4+ anmerkninger	-.1802***	(.0043)	-.0602***	(.0014)
Konstant	-.8359***	(.0042)		
Observasjoner	1 033 759			
Pseudo R2	0.0660			

*p < 0.10; **p < 0.05; ***p < 0.001. Standardavvik i parentes. Referanseselskapet er et lite, unotert selskap i byggebransjen, uten utenlandsk mor og uten revisjonsanmerkninger.

Tabell 3: Probit og marginaleffekter for valg av revisor

Av koeffisientene fra probit analysen ser vi at sannsynligheten for at selskaper benytter de fire store som revisor øker dersom selskapet er mellomstort eller stort, har utenlandsk mor og er børsnotert. Videre øker sannsynligheten for å benytte de fire store for alle bransjer. Basekategorien her er byggebransjen, hvor de fire store har lavest markedsandel.

Sannsynligheten for å velge de fire store reduseres dersom selskapet får anmerkninger på revisjonen. Alle koeffisientene er signifikante på 99,9 % nivå.

Margineffekten for store selskaper tolkes som at det er 38,7 % høyere sannsynlighet for at et selskap velger de fire store dersom det er stort, sammenlignet med om selskapet var lite eller mellomstort, og ellers likt gjennomsnittsselskapet.

Som forventet ser vi at sannsynligheten for at et selskap velger de fire store øker spesielt mye for bransjene Petroleum, Energi, Skipsfart, Finans og FoU.

Et interessant funn er at anmerkninger på revisjonen reduserer sannsynligheten for at et selskap revideres av de fire store. Dette indikerer at de fire store gir færre revisjonsanmerkninger enn andre revisjonsselskaper. Det kan være flere grunner til dette. En mulig forklaring kan være at de fire store er flinkere til å følge opp klienten underveis i revisjonen, og dermed får klienten til å rette opp feil som oppdages før årsavslutning. Dette kan tolkes som at de fire store leverer høyere kvalitet enn andre revisjonsselskaper. På den andre siden kan det skyldes karakteristika ved klientselskapene. Det kan for eksempel tenkes at det er mer seriøse aktører som velger de fire store. Det er trolig flere forhold som påvirker dette, og jeg kan derfor ikke gi en entydig tolkning

Jeg har estimert andel av korrekt predikerte verdier i modellen. I følge Katchova (2013b) bør denne andelen være 70 % eller mer. I dette tilfellet er andelen korrekt predikerte verdier på 74,1 %, om modellen anses derfor som relativt god.

2.4 Bytte av revisor

I denne delen vil jeg se på faktorer som kan ha betydning for at et selskap velger å bytte revisor. Blant annet tilsier teorien at selskaper som har høye revisjonshonorar eller selskaper som får en modifisert eller negativ revisjonsberetning i større grad vil velge å skifte revisor.

For å se om disse faktorene leder til at et selskap velger å bytte revisor, må vi se på verdien av disse variablene i året før selve revisorskiftet blir gjort. Variablene for revisjonshonorar og anmerkninger på revisjonen blir derfor koblet sammen med revisorskifte året etter. Dette vil for eksempel bety at revisjonshonorar og anmerkninger fra 2010 blir koblet sammen med revisorskifte for 2011. Observasjoner om revisorskifte blir slettet for år 2000, siden informasjon om revisjonshonorar og anmerkninger fra år 1999 ikke inngår i utvalget. På samme måte blir disse faktorene slettet for år 2011, siden jeg ikke har informasjon om revisorskifte i 2012.

Jeg står da igjen med 895 793 observasjoner og 125 471 unike selskaper etter rensing. Det gjennomføres 112 626 revisorbytter i løpet av perioden. Det viser seg imidlertid at en del av skiftene som involverer de fire store er mellom samme selskap. For eksempel er det 986 skift fra Ernst & Young til Ernst & Young. Dette skyldes de slettede selskapene som nevnt i avsnitt 2.1. Siden dette ikke er reelle skifte av revisor, men at revisjonsklientene overføres til aktivt selskap omklassifiseres disse til at selskapet har beholdt revisor.

Antall skift (utgangspunkt)	112 626
- EY → EY	986
- Deloitte → Deloitte	0
- KPMG → KPMG	1 315
- PWC → PWC	5 040
Antall skift etter justering	105 285

Tabell 4: Justering av revisorskifte

Jeg står da igjen med 105 285 revisorbytter, i løpet av perioden 2001-2011. Dette utgjør 11,8 % av det totale utvalget. Hvilke typer skift som blir gjort er oppgitt i tabell 5.

Type skift	Antall	Andel
non-Big4 → Big 4	16 276	15,5 %
non-Big4 → non-Big 4	72 757	69,1 %
Big4 → Big4	5 680	5,4 %
Big4 → non-Big4	10 572	10,0 %
	105 285	

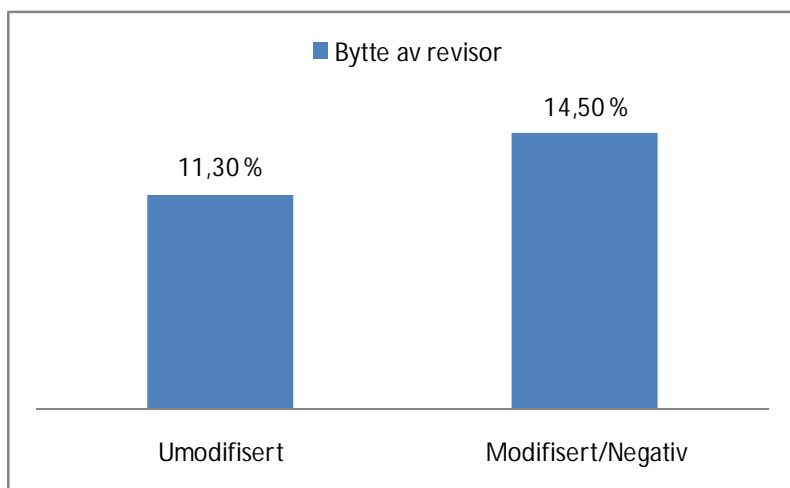
Tabell 5: Overgangsmatrise 2001-2011

Vi ser at de fleste selskapene bytter innad i Big4 og non-Big4 (74,5 %).

2.4.1 Revisjonsanmerkninger

I denne delen vil jeg sammenligne hyppigheten av revisorbytte for selskaper som mottar en umodifisert revisjonsberetning og selskaper som mottar en modifisert eller negativ revisjonsberetning. Dette for å se om anmerkninger i revisjonsberetningen øker sannsynligheten for at selskaper bytter revisor påfølgende år. Jeg vil også se på effekten på revisorbytte, for hver enkelt revisjonsanmerkning.

I hele perioden er det 86,8 % som mottar en umodifisert revisjonsberetning mens 13,2 % mottar revisjonsanmerkninger. Av de som mottar en umodifisert revisjonsberetning er det 11,3 % som skifter revisor, mot 14,5 % av de som får revisjonsanmerkninger på revisjonen.

Figur 8: Bytte av revisor og revisjonsberetning

Det er altså noe høyere sannsynlighet for at et selskap velger å endre revisor dersom de får anmerkninger på revisjonen. Fire typer revisjonsanmerkninger utmerker seg til å gi hyppigere bytte av revisor enn andre:

- Anmerkning nr 2: Merknader om forbehold i revisjonen.

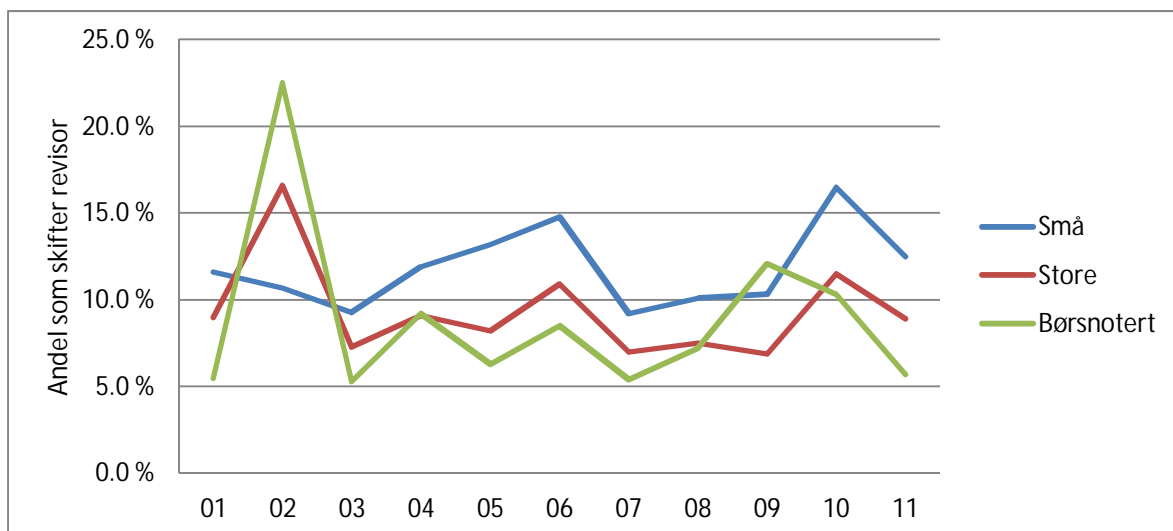
- Anmerkning nr 3: Presiserende bemerkning i revisors beretning og merknader om forbehold i revisors beretning.
- Anmerkning nr 4: Negative bemerkninger i revisors beretning.
- Anmerkning nr 5: Revisor kan ikke uttale seg om årsoppgjøret.

	Andel som skifter
Anmerkning nr 2	20,7 %
Anmerkning nr 3	18,8 %
Anmerkning nr 4	28,8 %
Anmerkning nr 5	35,9 %

Tabell 6: Bytte av revisor og anmerkninger

2.4.2 Selskapsstørrelse

Det hevdes at små selskaper bytter revisor oftere enn store selskaper. For det totale utvalget viser det seg at 11,6 % av små selskaper bytter revisor, mot 9,0 % av store selskaper. Kun 5,5 % av børsnoterte selskaper bytter revisor i løpet av perioden. Figur 9 viser andelen som skifter revisor hvert år.

Figur 9: Andel som bytter revisor av små, store og børsnoterte selskaper år 2000 - 2011

Vi ser en generell trend til at små selskaper skifter revisor oftere enn store selskaper, med unntak av år 2002. Andelen av børsnoterte selskaper som skifter revisor er også svært høy dette året. Videre har børsnoterte selskaper en mindre topp i år 2009. Jeg ser nærmere på disse årene.

År 2002

Grunnen til den høye toppen i 2002 ser ut til å skyldes en anormal høy andel som skifter fra non-Big4 til Ernst and Young. Tabell 7 viser andelen av skift fra non-Big4 til Ernst & Young for små, store og børsnoterte selskaper de ulike årene. 45,8 % av skiftene for store selskaper i 2002 er skift fra non-Big4 til Ernst & Young, og hele 80,0 % av skiftene for børsnoterte.

Andelen for små selskaper er også høy i forhold til de andre årene.

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Små selskap	3,6 %	14,5 %	2,3 %	2,7 %	2,2 %	2,2 %	4,2 %	3,0 %	1,9 %	2,2 %	3,9 %
Store selskap	5,6 %	45,8 %	6,0 %	4,9 %	1,2 %	4,6 %	7,2 %	6,3 %	3,6 %	1,5 %	8,8 %
Børsnoterte selskap	0,0 %	80,0 %	0,0 %	15,4 %	0,0 %	14,3 %	10,0 %	0,0 %	4,8 %	0,0 %	0,0 %

Tabell 7: Skift fra non-Big4 til EY

Da Arthur Andersens globale virksomhet gikk over ende, ble den norske delen kjøpt opp av Ernst & Young. Hele 484 av skiftene i år 2002 innebærer skift fra Drammensveien Skøyen ANS, til Ernst & Young. Drammensveien Skøyen ANS var eid av Arthur Anderson. Den høye andelen av revisorbytte skyldes derfor dette oppkjøpet.

Dersom jeg justerer for skiftene som skyldes Ernst & Young sitt oppkjøp av Arthur Andersen, vil en lavere andel av store og børsnoterte selskaper skifte enn små selskaper.

	Små	Store	børs
Andel som skifter	10,7 %	16,6 %	22,5 %
- Skift grunnet oppkjøp	0,6 %	7,6 %	18,0 %
Justert andel som skifter	10,1 %	9,0 %	4,5 %

Tabell 8: Justering for skift grunnet oppkjøp

År 2009

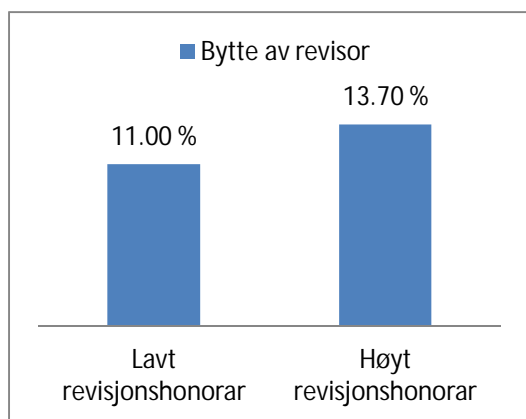
Børsnoterte selskaper har en høyere andel av revisorskifte i 2009 enn både små og store selskaper. Andelen er på 12,1 %, mot 10,3 % for små selskaper og 6,9 % av store selskaper. Jeg vet ikke hva dette skyldes, men det viser seg at 66,7 % av skiftene er innad i de fire store, og nesten halvparten av skiftene innad i de fire store skyldes bytte fra Ernst & Young til KPMG.

2.4.3 Revisjonshonorar

Høyt revisjonshonorar anses som et incentiv til å skifte revisor. Jeg definerer revisjonshonorar som høyt, dersom det utgjør 1 % eller mer av total omsetning.

103 826 observasjoner blir utelatt da disse mangler informasjon revisjonshonorar. Jeg står da igjen med 791 967 observasjoner, hvorav 14,1 % har høyt revisjonshonorar og 85,9 % har lavt revisjonshonorar.

13,7 % av selskapene med høyt revisjonshonorar bytter revisor, mot 11,0 % av de med lavt revisjonshonorar.

Figur 10: Bytte av revisor og revisjonshonorar

2.4.4 Hva påvirker sannsynligheten for å bytte revisor?

Jeg vil nå gjøre en probit analyse for å se hvilke faktorer som påvirker sannsynligheten for at et selskap bytter revisor. Avhengig variabel er bytte av revisor, som tar verdi 1 dersom selskapet skifter revisor, og 0 ellers.

I tillegg til kontrollvariablene i avsnitt 2.2 innfører jeg variabler for revisjonshonorar og revisjonsanmerkninger. Revisjonshonorar angir forholdet mellom revisjonshonorar og total omsetning. Jeg definerer dummyvariabler for 50-90 % persentil og 90-100 % persentil. Baseverdien er 0-50 % persentil, altså under median.

Revisjonsanmerkninger deles inn på to måter. Jeg kjører en probit analyse der jeg ser på effekten av å få revisjonsanmerkninger. Variabelen for anmerkninger vil her være en dummyvariabel som tar verdi lik 1 dersom selskapet har fått anmerkning, og 0 ellers. Videre kjører jeg en ny probit analyse der jeg ser på effekten av hver type revisjonsanmerkning. Her får hver enkelt anmerkning en egen dummyvariabel som tar verdi lik 1 dersom selskapet har mottatt den aktuelle anmerkningen, og 0 ellers. Baseverdien er "ingen anmerkninger."

Observasjoner uten informasjon om revisjonshonorar ekskluderes fra utvalget. Jeg står da igjen med 791 967 observasjoner, hvorav 11,6 % bytter revisor i løpet av perioden.

Avhengig variabel: Bytte av revisor

	Koeffisient	std.avvik	Marginaleffekt	std.avvik
<i>Størrelse</i>				
Mellomstort	-.0421***	(.0104)	-.0082***	(.0020)
Big	-.0730***	(.0106)	-.0142***	(.0021)
Utenlansk mor	.0106	(.0147)	.0021	(.0029)
Børsnotert	-.1123**	(.0476)	-.0218**	(.0092)
Fått anmerkninger	.1280***	(.0054)	.0248***	(.0011)
<i>Revisjonshonorar</i>				
50-90% persentil	.0374***	(.0041)	.0073***	(.0008)
90-100% persentil	.1202***	(.0064)	.0233***	(.0012)
<i>Bransjer</i>				
Primær	.0090	(.0148)	.0018	(.0029)
Petroleum	-.0661**	(.0272)	-.0128**	(.0053)
Industri	.0016	(.0085)	.0003	(.0016)
Energi	-.0322	(.0205)	-.0063	(.0040)
Handel	.0083	(.0065)	.0016	(.0013)
Skipsfart	-.1166***	(.0200)	-.0226***	(.0039)
Transport	.0120	(.0087)	.0023	(.0017)
Telekom	.0653***	(.0108)	.0127***	(.0021)
Finans	-.0228	(.0177)	-.0044	(.0034)
Eiendom	.0371***	(.0070)	.0072***	(.0014)
Tjenesteyting	.0697***	(.0074)	.0135***	(.0014)
FOU	.0420	(.0419)	.0082	(.0081)
Offentlig	.2007***	(.0082)	.0390***	(.0016)
Konstant	-1.2722***	(.0057)		
Observasjoner	791 967			
Pseudo R2	0.0042			

*p < 0.10; **p < 0.05; ***p < 0.001. Standardavvik i parentes.

Referanseselskapet er et lite, unotert selskap, uten utenlandsk mor, i byggebransjen, uten anmerkninger og med revisjonshonorar under median.

Tabell 9: Probit og marginaleffekter for skifte av revisor

	Koeffisient	std.avvik	Marginaleffekt	std.avvik
<i>Anmerkninger</i>				
Anmerkning nr1	.0925***	(.0079)	.0179***	(.0015)
Anmerkning nr2	.3673***	(.0145)	.0712***	(.0028)
Anmerkning nr3	.3060***	(.0354)	.0593***	(.0069)
Anmerkning nr4	.6361***	(.0736)	.1234***	(.0143)
Anmerkning nr5	.8013***	(.1479)	.1554***	(.0287)
Anmerkning nr6	.1045***	(.0153)	.0203***	(.0030)
Anmerkning nr7	.0953***	(.0137)	.0185***	(.0027)
Anmerkning nr8				
Anmerkning nr9	.0661***	(.0120)	.0128***	(.0023)
Konstant	-1.2727***	(.0057)		
Observasjoner	791 965			
Pseudo R2	0.0049			

*p < 0.10; **p < 0.05; ***p < 0.001. Standardavvik i parentes. Referanseselskapet er et lite, unotert selskap, uten utenlandsk mor, i byggebransjen, uten anmerkninger og med revisjonshonorar under median. Alle kontrollvariablene er med i analysen, selv om de ikke viser i tabellen.

Tabell 10: Turnover og anmerkninger fra revisor

Revisjonsanmerkning nr 8 tas ut av analysen fordi det kun er to tilfeller der denne anmerkningen har blitt gitt.

Koeffisientene fra probit analysen viser at sannsynligheten for at et selskap bytter revisor reduseres dersom selskapet er mellomstort eller stort, og dersom selskapet er børsnotert. Sannsynligheten for at et selskap bytter revisor øker dersom selskapet får revisjonsanmerkninger og dersom revisjonshonoraret ligger over median. Utenlandsk mor har også positiv koeffisient, men er ikke signifikant. Disse funnene er som forventet ut fra teorien.

Av marginaleffektene ser vi at sannsynligheten for at et selskap bytter revisor reduseres med 1,4 % dersom selskapet er stort, sammenlignet med om selskapet er lite eller mellomstort, og ellers likt gjennomsnittsselskapet. Videre utmerker anmerkning nummer 4 og 5 seg som insentiv til å bytte revisor. Negative bemerkninger i revisjonen (anmerkning 4) øker sannsynligheten for å bytte revisor med 12,3 %, og dersom revisor ikke kan uttale seg om årsoppgjøret (anmerkning 5) øker sannsynligheten med 15,5 %.

Som forventet øker også sannsynligheten for at et selskap bytter revisor med størrelsen av revisjonshonorar i forhold til omsetning.

Andel korrekt predikerte verdier i analysen er 88,4 % og modellen anses derfor som god.

Del 2: Regnskapsmanipulasjon uten revisors viten

Hva får et selskap til å trikse med tallene i regnskapet? Hvilke metoder benyttes, og hvorfor blir ikke dette fanget opp av revisor på et tidligere tidspunkt?

De siste årene har det vært en kraftig økning i antall regnskapsskandaler, både i Norge og internasjonalt. Selskaper har gitt uriktig eller ufullstendig finansiell informasjon, og har villedet både investorer og kreditorer. Hendelsene har svekket tilliten til regnskapsinformasjon, og har påført selskaper og enkeltpersoner til dels store tap.

Noe av det første som skjer etter en regnskapsskandale blir avslørt, er at revisor anklages for mangelfull oppfølging. Tilsynsmyndigheter og mindre konkurrenter er også på plass for å påpeke at en påfallende stor andel av svindelselskapene har hatt et av de fire store som revisor.

Jeg vil i denne delen forsøke å kartlegge hvem som starter med regnskapsmanipulasjon, hvordan regnskapsmanipulasjon blir gjennomført og hvorfor. Videre vil jeg se på kjennetegnene ved selskaper som blir utsatt for regnskapsmanipulasjon og om det er noen sammenheng mellom regnskapsmanipulasjon og valg av revisor. Sist vil jeg gå gjennom noen av de meste kjente regnskapsskandalene i Norge og se hvordan de passer inn i forhold til kjennetegnene som er presentert tidligere.

3.1 Definisjon av regnskapsmanipulasjon

Feilinformasjon i et regnskap kan oppstå som følge av misligheter eller feil. Det som skiller misligheter fra feil er hvorvidt den underliggende handlingen som fører til feilinformasjon i regnskapet er tilsiktet eller utilsiktet. I revisjonsstandarden RS 240/ISA 240 blir begrepet "mislighet" definert på følgende måte:

Begrepet misligheter benyttes om tilsiktede handlinger utført av en eller flere personer innen ledelsen, av personer som har overordnet ansvar for styring og kontroll, av ansatte eller av andre, som innebærer uredelighet for å oppnå en urettmessig eller ulovlig fordel. (IAASB, 2009)

I forbindelse med regnskapsmanipulasjon er det to typer feilinformasjon som er relevant for revisor: Feilinformasjon som resultat av uredelig regnskapsrapportering og feilinformasjon som resultat av underslag av eiendeler (NOU, 2008: 16).

3.2 Hvem

En undersøkelse gjort av KPMG (2011) viser at den typiske svindleren er ansatt i finansfunksjonen, eller har en finansrelatert rolle i selskapet. Disse har tilgang til og ansvar for virksomhetens eiendeler, regnskap og kredittrammer, noe som øker muligheten til å begå og skjule svindel. Svindleren er ofte leder på seniornivå. Slike ledere har gjerne tilgang til sensitiv informasjon, har ansvar for et bredt utvalg ansatte og funksjoner, og har mulighet til å overstyre kontroller. Videre viser det seg at svindleren ofte har vært ansatt i selskapet over lenger tid. 33 % av de som begår svindel mot arbeidsgiver har vært ansatt i mer enn ti år. Dette indikerer at de fleste som begår svindel ikke går inn i bedriften med slike intensjoner. Personer som gjennomfører svindel kan være ansett for å ha høy integritet, men endringer i den personlige situasjonen eller press for å møte aggressive arbeidskrav kan likevel medføre at de begår svindel. Personer som er godt etablert i bedriften har gjerne opparbeidet tillit og respekt fra kollegaer, og identifisert svake kontroller og muligheter for å utnytte virksomheten. Hele 87 % av svindlerne i undersøkelsen er menn, og 76 % av disse er i aldersgruppen 36-55 år. (KPMG, 2011)

I en undersøkelse av amerikanske selskaper, i perioden 1998- 2007, rapporterte SEC at administrerende direktør og /eller økonomisjef på en eller annen måte var involvert i hele 89 % av tilfellene med uredelig regnskapsrapportering (COSO, 2010).

3.3 Hvordan

I dette avsnittet vil jeg gi en gjennomgang av ulike manipuleringsmetoder. Jeg benytter samme inndeling som Howard M. Schilit bruker i sin bok "Financial Shenanigans." Han oppgir syv forskjellige "shenanigans," som benyttes for å manipulere regnskapet.

Schilit definerer "shenanigans" som handlinger gjort av ledelsen for å mislede investorene med tanke på et selskaps økonomiske prestasjoner, eller økonomiske situasjon. Dette medfører ofte at investorene i selskapet blir ført bak lyset. De blir lurt til å tro at selskapets

resultat er bedre, kontantstrømmene er mer robuste eller at selskapets balanseposter er tryggere enn de faktisk er. (Schilit, 2010)

3.3.1 Inntektsføring for tidlig eller av tvilsom karakter

Denne metoden innebærer at inntekter bokføres før inntjeningsprosessen er komplett eller før en ubetinget utveksling har forekommet. Et eksempel på dette er at leieavtaler som går over flere perioder inntektsføres i sin helhet allerede i første periode. Videre kan det være bokføring av inntekter for en vare eller tjeneste som en kunde ikke har forpliktet seg til å kjøpe. Inntektsføringen vil da finne sted før den finansielle risikoen blir overført fra selger til kjøper, det vil si før transaksjonstidspunktet, og salget skal følgelig ikke inntektsføres.

Inntektsføring av tvilsom karakter kan for eksempel omfatte salg av anleggsmidler til nærstående parter til en kunstig høy pris. Salgsgevinsten blir bokført hos selger og eiendelen blir aktivert hos kjøper. Selv om transaksjonen er et nullsumspill, vil det se ut som er verdikende transaksjon fra utsiden dersom en ikke kjenner til alle opplysningene.

Under samme kategori ligger oppblåsing av inntektsbeløp. Selskaper som fungerer som mellomledd mellom to andre parter skal bare inntektsføre det honoraret de får for å videreformidle varer eller tjenester. I noen tilfeller blåser imidlertid selskapet som fungerer som mellomledd opp inntektssiden sin, ved å inntektsføre hele avtalen, og kostnadsføre den delen som ikke utgjør provisjonen.

3.3.2 Inntektsføring av falske inntekter

Falske inntekter kan blant annet gjelde bokføring av salg som mangler økonomisk substans. Salgskontrakten i et salg som mangler økonomisk substans vil se ut som et vanlig salg, men i tillegg til denne kontrakten kan det eksistere sidekontrakter som holdes skjult for revisor. Sidekontraktene inneholder ofte endringer av viktige salgsvilkår, som for eksempel at kjøper av produktet ikke er forpliktet til å beholde eller betale for produktet. Siden sidekontraktene holdes skjult, vil det være vanskelig for revisor å oppdage denne typen manipulering.

Videre kan falske inntekter bestå av at selskaper inntektsfører mottatte lånetransaksjoner eller at gevinster fra salg av eiendeler og rabatter fra leverandører føres som salgsinntekt. Like før en fusjon kan det oppkjøpte selskapet bli bedt om å holde tilbake inntekter frem til fusjonen er inngått. Dette medfører at det nye, sammenslåtte selskapet fremstår som mer lønnsomt enn det som er reelt.

3.3.3 Blåse opp resultatet med engangsgevinster

Salg av eiendeler som er svært undervurdert i balansen vil kunne medføre en betydelig gevinst. Eiendommer som har økt i verdi kan være et eksempel på undervurderte eiendeler. Disse er gjerne bokført til historisk kost i regnskapet.

Mange investorer er interessert i selve kjernevirksomheten til et selskap. Noen selskaper velger derfor å blåse opp driftsinntektene for at driften i selskapet skal se mer lønnsom ut. Dette kan blant annet gjøres ved at avkastning på investeringer, som egentlig er finansinntekter, føres som driftsinntekter. Videre kan avkastning fra investeringer føres som en reduksjon i driftskostnader for å blåse opp resultatet, eller urealisert verdistigning fra eiendeler føres som inntekt i resultatregnskapet, i stedet for å balanseføres som utsatt inntekt.

3.3.4 Forskyve kostnader i inneværende periode til en senere eller tidligere periode

En av metodene som blir brukt for dette formålet er å balanseføre normale driftskostnader. Slike kostnader skal, etter sammenstillingsprinsippet, kostnadsføres i samme periode som tilhørende inntekt. Ved å balanseføre kostnadene vil disse bli spredd over flere år ettersom eiendelen avskrives, og resultatregnskapet vil vise et høyere resultat enn det som er reelt. Kostnader som ofte avskrives på en urettmessig måte er vedlikeholdskostnader, utviklingskostnader og markedsføringskostnader.

Andre metoder er å avskrive eiendeler over en lenger periode enn det som anses som en fornuftig avskrivingsplan, unnlate å nedskrive eiendeler som har falt i verdi eller endre regnskapsprinsipp slik at kostnader tilbakeføres til en tidligere periode. Ved å forskyve kostnadene til en tidligere periode vil selskapet kvitte seg med kostnadene.

3.3.5 Unnlate å bokføre gjeld eller urettmessig redusere denne

Selskaper kan redusere gjeld, i form av pensjonsforpliktelser og leasingavtaler, ved å endre regnskapsprinsipp for beregning av disse forpliktelsene. En annen metode er å blåse opp inntektene ved å unnlate å bokføre kostnader og relatert gjeld, selv om fremtidige forpliktelser gjenstår.

Videre kan selskaper manipulere regnskapet ved å bokføre salgsinntekt når de mottar pengene fra en kunde, selv om fremtidige forpliktelser gjenstår. Dette kan blant annet gjelde varer med garantitid eller flyselskapers bonusavtaler.

Selskaper har ofte ulike avsetninger i balansen. En avsetning kan for eksempel være tilknyttet omstruktureringer i selskapet. Dersom selskapet ikke lenger har behov for avsetningen kan de frigi beløpet som inntekt, slik at inntekten for perioden blir kunstig høy.

3.3.6 Forskyve inntekter i inneværende periode til en senere periode

Dette innebærer å skape reserver i gode perioder, og frigjøre disse som inntekter i senere perioder når virksomheten ikke går like godt. Dette betraktes som inntektsutjevning, og er en relativt vanlig strategi siden investorer i stor grad verdsetter stabilitet og forutsigbarhet i lønnsomhet og aksjekurser. Denne metoden er ikke nødvendigvis ulovelig, men anses som tvilsom da den er med på å gi et feilaktig bilde av selskapets økonomiske situasjon, og kan medføre feilprising i markedet.

3.3.7 Forskyve fremtidige kostnader til inneværende periode

Metoder for dette er å blåse opp fremtidige resultater ved å inkludere fremtidige driftskostnader i inneværende periode. Dette blir typisk gjort ved lederskifte i et selskap.

Dersom et selskap allerede har nådd årets resultatmål, kan de velge å forskyve kostnader for fremtidige perioder til inneværende periode. Motivet for dette kan være å sikre seg at selskapet når neste års resultatmål.

3.4 Hvorfor

I dette avsnittet vil jeg se nærmere på hvorfor det begås svindel.

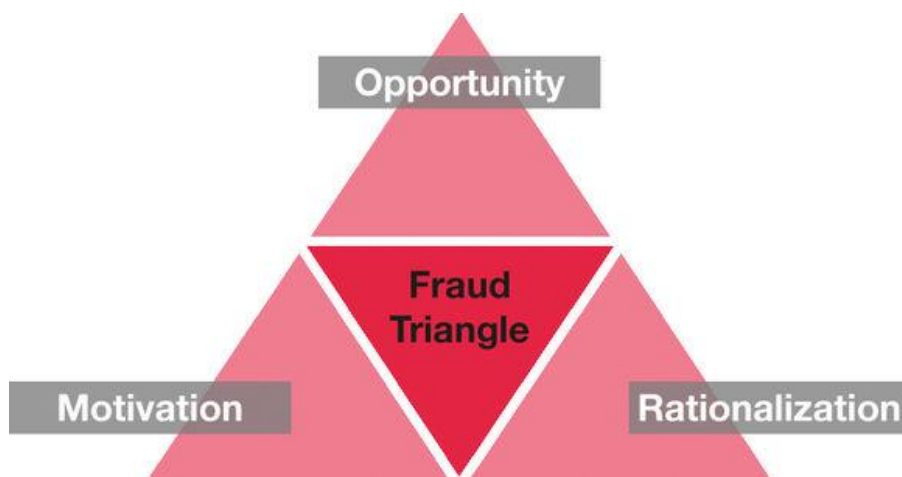
Brennan (2003) hevder at menneskelig svikt, i form av grådighet og mangelfull ansvarliggjøring, alltid er den vesentligste årsaksfaktoren for at svindel begås. Hun konkluderer slik:

At the centre of corporate failure is human weakness and no reforms will ever fully cater for this. Individuals who wish to defraud or manipulate the system will always find a way to do so, notwithstanding even the best regulations (Brennan, 2003, s.13).

Selv om Brennan (2003) mener at menneskelig svakhet er hovedårsaken bak svindel, mener hun at finansskandalene vi har sett i de siste årene er et resultat av flere samvirkende svakheter. Dette innebærer svakheter i organisasjonene, i form av sviktende regnskapsrapportering og foretaksstyring, og sviktende profesjonsmessig og regulatorisk arbeid.

3.4.1 The Fraud Triangle

For at noen skal velge å begå regnskapssvindel må tre betingelser være oppfylt: motivasjon eller press til å begå svindel, mulighet til å begå svindel og at svindleren klarer å rasjonalisere sine handlinger. Disse faktorene utgjør "The Fraud Triangle" som jeg nå vil presentere.

Figur 11: The Fraud Triangle (KPMG, 2011)

Motivasjon til å begå svindel

De vanligste motivene for svindel er behov for å møte interne eller eksterne forventinger til inntjening, forsøk på å skjule selskapets forverrede finansielle situasjon, behov for å øke aksjekursen, behov for å styrke økonomiske resultater i påvente av egenkapital eller gjeldsfinansiering, eller ønske om å øke resultatbaserte bonuser (COSO, 2010). Andre insentiver kan være endringer i svindlerens personlige situasjon.

I en undersøkelse gjort av KPMG (2011) fant de at 43 % av de rapporterte tilfellene av svindel i 2011 involverte underslag av eiendeler. På andre plass kommer regnskapssvindel. Sistnevnte øker bekymringen rundt presset som legges på ledelsen og ansatte for å oppnå krevende mål. De ansatte kan bli fristet til å forbedre sine prestasjoner ved å feilrapportere resultater dersom de blir møtt med kritikk for at de ikke presterer godt nok eller trusler om reduserte bonuser eller tap av arbeidsplass.

Mulighet til å begå svindel

De som ønsker å begå regnskapssvindel må ha mulighet til å gjøre det, uten at svindelen oppdages. Mulighet til å begå svindel kan blant annet skapes av svake intern kontroller, dårlig tilsyn av ledelsen, eller ved at de ansatte utnytter sine posisjoner og myndighet. (The Certified Accountant, 2009)

Et av de mest signifikante funnene i undersøkelsen til KPMG (2011) er en stor økning i svindelsaker som involverer utnyttelse av svake intern kontroller, fra 49 % i 2007 til 74 % i 2011. De vanskelige økonomiske forholdene har trolig noe av skylden for dette. Streng budsjetter tvinger enkelte selskaper til å kutte kostnader. Dette medfører gjerne mindre robuste internkontroller og færre ressurser til å overvåke kontrollene, noe som gjør det lettere for svindlerne. (KPMG, 2011)

Som nevnt tidligere er en stor andel av svindlerne ledere på seniornivå, i tillegg til at de har vært ansatt i selskapet over lenger tid. Dette er med på å øke muligheten til å begå svindel, da de gjerne har opparbeidet seg integritet, har tilgang til sensitiv informasjon og har mulighet til å overstyre kontroller.

Rasjonalisering

Rasjonalisering innebærer at man forsoner atferden med allment aksepterte forestillinger om anstendighet og tillit. De som begår svindel må kunne rettferdiggjøre eller bortforklare sine handlinger.

I mange tilfeller starter svindelen som en liten justering for å forbedre resultatene. Ettersom behovet for å opprettholde bedraget viser seg, vil imidlertid ofte en feil føre til en annen. Dette pågår gjerne helt til gjerningsmannen blir innelåst, mister objektivitet og beveger seg mot å begå alvorlig regnskapssvindel. (Center for Audit Quality, 2010)

Vanlige rasjonaliseringer for svindel inkluderer å gjøre opp for å være underbetalt eller erstatte en bonus som var fortjent, men ikke mottatt. En tyv kan overbevise seg selv om at han bare låner penger fra selskapet og vil betale det tilbake en dag. Noen forteller seg selv at selskapet ikke trenger pengene eller ikke vil gå glipp av eiendeler. Andre mener at selskapet fortjener at penger blir stjålet på grunn av dårlige handlinger mot ansatte. (The Certified Accountant, 2009)

3.5 Hvilke selskaper rammes av regnskapssvindel?

Ulike studier gir ikke entydige resultat for hva som karakteriserer selskaper som begår regnskapssvindel. Annethvert år gjennomfører PwC en verdensomfattende undersøkelse knyttet til omfanget og konsekvenser av økonomisk kriminalitet. Undersøkelsen fra 2011 omfatter 3.877 virksomheter i 72 land, derav 67 norske selskaper (hovedsakelig de største norske virksomhetene). PwC (2011) finner at økonomisk kriminalitet rammer virksomheter over hele verden, ingen bransjer er immune, heller ingen virksomheter eller organisasjoner.

Undersøkelsen viser at en av tre virksomheter rammes av økonomisk kriminalitet i en ett til to års syklus. I Norge ble 28 % av virksomhetene rammet i perioden høst 2010 til høst 2011. Av disse omfattet 26 % av tilfellene regnskapsmanipulering. Andelen av regnskapsmanipulasjon i Norge var på hele 47 % i undersøkelsen fra 2009. Det har altså vært en sterk nedgang de siste årene, men 26 % regnes likevel som et høyt nivå da en stor andel av selskapene i undersøkelsen er børsnoterte. (PwC, 2011)

En undersøkelse av COSO⁶ viser at svindel skjer i selskaper av alle størrelser. COSO har utgitt to rapporter om uredelig regnskapsrapportering, en fra perioden 1987-1997 og en fra 1998-2007. Resultatene viser at gjennomsnittlig størrelse på svindelselskapene er høyere for den siste perioden. Variasjonen i størrelsen på eiendeler og inntekter for bedrifter som opplevde svindel var imidlertid stor. Noen av svindelselskapene var selskaper som nettopp hadde startet opp, uten eiendeler eller inntekter, mens andre hadde opp mot 400 milliarder dollar i eiendeler, eller over 100 milliarder dollar i omsetning. Således hevder de at bedrageri ikke er begrenset til selskaper av en viss størrelse. (COSO, 2010)

I en studie av amerikanske selskaper, i perioden 1981-2004, fant man imidlertid at store selskaper er mer tilbøyelige til å begå svindel (Lennox og Pittman, 2008). Koeffisientene for selskapsstørrelse var alle positive og svært signifikante. Dette reflekterer nyere bevis for at store selskaper har høyere sannsynlighet for å engasjere seg i regnskapssvindel (Fich og Shivdasani, 2006). Dette er konsistent med at agentkonflikter som stammer fra separasjon mellom ledere og utenforstående investorer øker med bedriftsstørrelse (Jensen og Meckling, 1976).

---

⁶ Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission

I den sammen studien fant de at selskaper som begår svindel er yngre, beholder samme revisor i kortere perioder og er mer sannsynlig å bli involvert i fusjoner og oppkjøp, samt å utstede gjeld eller aksjer (Lennox og Pittman, 2008). Sistnevnte tyder på at selskaper har større insentiv til å bevisst feilrapportere sine regnskaper nå de henter ekstern kapital. Videre fant de indikasjoner på at selskaper har større sannsynlighet for å engasjere seg i regnskapssvindel dersom de generer for lite kontanter fra driften til å betjene gjelden sin. Svindelselskaper blir oppfattet av markedet for å ha større vekstmuligheter, noe som er i samsvar med at investorer blir villedet av falske regnskaper.

3.6 Norske saker

Økningen i regnskapsskandaler er ikke bare noe vi har sett internasjonalt. De senere årene har flere norske selskaper vært involvert i regnskapssvindel. Jeg vil i det følgende presentere noen av de mest kjente norske sakene; Finance Credit, Sponsor Service, Fast Search & Transfer, Lunde Gruppen og Troms Kraft. Felles for disse sakene er at domfelte personer ofte er aksjonærer, daglig leder og/eller medlem av styret i selskapet. Videre omfatter sakene blant annet regnskapsmanipulasjon i form av oppblåsing av regnskapet for å muliggjøre bedragerier overfor långivere og garantister, samt investeringer på feilaktig grunnlag.

Regnskapsmanipuleringen er begått uten revisors viten, men i flere av sakene blir revisor kritisert, og i noen tilfeller dømt, for å ha vist uaktsomhet i revideringen av selskapene.

3.6.1 Finance Credit

Finance Credit ble grunnlagt på midten av 1990-tallet. Selskapets forretningsidé var å kjøpe opp fordringsporteføljer til underkurs for etterfølgende inndrivelse og fortjeneste. Selskapet gikk konkurs i 2002. Da hadde selskapet en gjeld på 2,5 milliarder kroner.

Finance Credit blir sett på som norgeshistoriens største bedragerisak. Selskapets regnskaper ble blåst opp ved at det ble bokført fiktive inntekter og gjennomført et stort omfang nærstående transaksjoner uten realitet. Dette ble kombinert med utilstrekkelige noteopplysninger og feilaktige klassifikasjoner i regnskapet. Ved hjelp av regnskaper som ga et feilaktig inntrykk av selskapets inntjening og balanse, skal Finance Credit ha lånt 1,4 milliarder fra norske banker. Saken karakteriseres også av komplekse selskapsstrukturer med

hyppige endringer, både i Norge og i utlandet. Dette gjorde det vanskelig for banker og revisorer å kontrollere regnskapstallene. (NOU 2008:16)

Økokrim mener at eierne av Finance Credit bevisst har ført bankene bak lyset ved å operere med to ulike regnskap, ett for bankene og ett for selskapets revisor. I følge Økokrims førstadvokat Erling Grimstad, skal det være et sprik på drøye 1,2 milliarder mellom de to regnskapene (Fadnes, 2002).

Hovedmennene bak selskapet, Torger Stensrud og Trond Kristoffersen, ble arrestert og varetektsfengslet i november 2002. Trond Kristoffersen ble dømt til ni år i fengsel, den lengste fengselsstraffen i noen norsk økonomisk kriminalsak. Stensrud fikk sju år i fengsel.

KPMG tok over som revisor for Finance Credit i august 1999. I tiden før var Dalane revisor for selskapet. I siste halvdel av 2002 oppdaget revisor en rekke alvorlige forhold i konsernet, noe som medførte at KPMG trakk seg som revisor i november 2002. (Fadnes, 2002)

Økokrim mente det var grunnlag for å pålegge KPMG foretaksstraff for sterk mangelfull revisjon. Dette ble ikke tatt til følge i Oslo tingrett eller Borgarting lagmannsrett. Høyesterett ila imidlertid KPMG en bot på fem millioner kroner. Ansvarlig revisor ble dømt til 30 dagers ubetinget fengsel i tingretten. Dette på bakgrunn av brudd på revisorloven og regnskapsloven. (NTB, 2008)

3.6.2 Sponsor Service

Selskapet rakk så vidt å feire 20års jubileum før det gikk konkurs i 2003. Sponsor Service var morselskap i et relativt stort konsern, og fungerte blant annet som mellomledd for sponsorkontrakter og skaffet seg medierettigheter til store sportsarrangementer.

Saken om Sponsor Service er den nest største økonomiske kriminalsaken i Norge. Selskapet hadde den siste tiden før konkurs et akutt likviditetsbehov, og en gjeldsbyrde som ikke lot seg betjene (Aarset, 2006). Regnskapet til Sponsor Service ble blant annet blåst opp ved inntektsføring av ikke-reelle kontrakter og overvurdering av eiendeler. Ved formidling av sponsorkontrakter skulle Sponsor Service ha inntektsført provisjonen for avtalene. I stedet inntektsførte de ofte hele kontraktssummen og kostnadsførte den delen som ikke utgjorde provisjonen. Oppblåsing av resultatet medførte at det uriktig ble grunnlag for utbetalinger av bonus og utbytte til ledende ansatte og aksjonærer (NOU, 2008:16). Videre ble regnskapene brukt til å forlede långivere og en rekke garantister for flere titalls millioner.

Samtidig med konkurs kom det frem at ledelsen i selskapet hadde gjort seg skyldig i bedrageri, utroskap og overtredelse av regnskapsloven. Tidligere administrerende direktør i Sponsor Service, Terje Bogen, ble domfelt for flere grove bedragerier, regnskapsmanipulasjon, investorbedrageri og aksjelovbrudd. Retten fant bevis for at Bogen ikke bare var kjent med regnskapsfeilene, men at han i betydelig grad også var initiativtaker til ulovlig inntektsføring. Tidligere finansdirektør, Mark Sjuve, ble også dømt for å ha medvirket til at regnskapene ble villedende. (Økokrim, 2013a)

Revisor for selskapet var Ernst & Young. De to ansvarlige revisorene ble domfelt for å ha utvist grov uaktsomhet ved at de ikke oppdaget at inntektene ikke var reelle.

3.6.3 Fast Search & Transfer

Fast Search & Transfer er et norsk IT-selskap, med datterselskaper i flere land. Selskapet ble grunnlagt i 1997.

I 2006 og 2007 manipulerte Fast Search & Transfer sine regnskaper ved å bokføre avtaler og transaksjoner med selskaper som var eid av egne toppsjefer. Videre ble intensjonsavtaler som var gått ut på dato inntektsført, den største på hele 90 millioner kroner.

Regnskapsmanipuleringen fant sted like før selskapet ble kjøpt opp av Microsoft. (Riise, Skaalmo og Becker, 2010)

Flere ledere i Fast er knyttet direkte opp mot regnskapsjukset. Økokrim har tiltalt tidligere administrerende direktør og salgsdirektør i selskapet, for brudd på regnskapsloven og for markedsmanipulasjon (Økokrim, 2013b). Tidligere administrerende direktør, John Markus Lervik, er en av de som tjente gode penger på selskapets oppblåste regnskaper, da det ble kjøpt opp av Microsoft.

Deloitte var selskapets revisor. Kredittilsynet konkluderte i 2009 med at Deloitte ikke utførte tilstrekkelig profesjonelt skjønn i sin gjennomgang av Fast Search & Transfer sine regnskaper. De mener at revisor ikke har tatt tilstrekkelig hensyn til de risikofaktorene som ble identifisert i planleggingsfasen og at det ikke ble utført tilstrekkelige revisjonshandlinger for å bekrefte gyldigheten av registrerte inntekter. Deloitte mener imidlertid at de har blitt lurt av sin klient. (Finanstilsynet, 2009b)

3.6.4 Lunde Gruppen

Lunde Gruppen AS var morselskapet i Lundekonsernet. Selskapet gikk konkurs i februar 2011, etter 18 års drift. Lunde Gruppen besto av rundt 70 selskaper som drev med blant annet eiendom, fritidsbåter og transport. I 2010 var det rundt 250 ansatte i konsernet (NTB, 2011b). Bostyrer Fredrik Bie har antydnet at total gjeld i Lundesystemet er på 1,8 milliarder kroner, og at totale krav er på rundt 2,2 milliarder kroner.

Regnskapene i Lundekonsernet ble blant annet manipulert ved at det ble satt for høye verdsettelsesverdier ved interne transaksjoner. Verdsettelsen var av en slik art at det er grunn til å tro at påvirkning av resultat og egenkapital har vært et sentralt motiv. Videre ble likviditet, eiendeler og forpliktelser i stort omfang flyttet mellom ulike selskaper innen Lunde-konsernet. Transaksjonene ble i stor grad gjennomført uten at vederlaget ble gjort opp mellom partene. (Ånestad, 2012)

Det ble også gjort urettmessige uttak fra selskapet Vendere Eiendom, hvor Lunde Gruppen eide 50 % av aksjene. I 2009 ble det inngått en avtale som gikk ut på at Johannes Lunde, Morten Arnold Berg og Steinar Haugseng, skulle leies inn som konsulenter for dette eiendomsselskapet og ha fullmakt til å inngå avtaler og foreta disposisjoner på vegne av selskapet. Det ble foretatt kontantuttak fra Vendere på over hundre millioner kroner, som senere ble overført til Lundegruppen kamouflert som lån og kjøp av eiendommer. (Oslo Tingrett, 2013)

Økokrim tok ut tiltale mot Johannes Lunde og hans nære medarbeider, Morten Arnold Berg, i desember 2012. De er begge tiltalt for økonomiske utroskap, og Johannes Lunde er også tiltalt for underslag.

PwC var opprinnelig revisor for de fleste av selskapene i Lundekonsernet og for Vendere Eiendom konsernet. I desember 2009 ble imidlertid PwC underrettet om at Lundekonsernet ønsket ny revisor, fordi det hadde oppstått forsinkelser i revisjonen og at revisjonsklientene ikke følte seg prioritert. BDO ble valgt som ny revisor for Lundekonsernet og Venderen Eiendom konsernet i slutten av 2009/starten av 2010.

BDO fratradte som revisor for samtlige selskaper i Lundekonsernet i februar 2011, samtidig med at konkursbehandlingen i konsernet startet. Det var i alt 59 selskaper som ble underlagt

konkursbehandling i Norge, hvorav alle startet med konkurs på morselskapsnivå. (Oslo Tingrett, 2013)

I februar 2011 ble Ernst & Young valgt som ny revisor for Vendere Eiendom AS med datterselskaper. Etter to måneder overtok KPMG. Vendere Eiendom gikk ikke selv konkurs, men ble tvunget til å nedskrive betydelige verdier på grunn av konkursen i Lundekonsernet.

Vendere Eiendom saksøkte BDO for å ha påført selskapet et betydelig tap på grunn av mangelfull revisjon. De mener at BDO har opptrådt svært uaktsomt under sitt revisjonsarbeid og at revisor skulle ha avdekket de ulovlige uttakene fra selskapet. BDO ble imidlertid frifunnet av Oslo tingrett i mai 2013. (Oslo Tingrett, 2013)

3.6.5 Troms Kraft – Kraft & Kultur

Kraft & Kultur AS ble grunnlagt i 2001, og er et svensk datterselskap i Troms Kraft konsernet.

I november 2011 ble det oppdaget at inntektene, og dermed resultatet i Kraft & Kultur AS hadde blitt overvurdert over flere år. Som resultat av dette var også noen av postene i balansen uriktige. I løpet av ti års virksomhet hadde Kraft & Kultur samlet presentert regnskapsresultater på ca 265 millioner kroner etter skatt. I virkeligheten hadde imidlertid datterselskapet påført Troms Kraft betydelige tap. De reelle resultatene i Kraft & Kultur, slik det ble avdekket i november 2011, var ca 1,8 milliarder kroner svakere enn tidligere rapportert. Analyser gjort av Troms Kraft viser at blant annet regnskapsposten "opptjente ikke fakturerte inntekter" ble brukt til å skjule underskudd i Kraft & Kultur som følge av tapsbringende salg av elkraft til sluttbrukere i Sverige. (Nergaard, 2013)

Gransking av selskapet har gitt klare indikasjoner på at regnskapene har blitt bevisst manipulert over en årrekke. Antatt hovedmann er tidligere daglig leder, med hjelp fra andre ansatte. Det er blant annet funnet e-poster hvor tidligere daglig leder har gitt instruksjoner om hvilke tall som skal manipuleres og hvilken forklaring som skal gis til revisor. (Ernst & Young, 2012)

Revisor for det svenske datterselskapet var Grant Thornton, mens konsernrevisor for Troms Kraft var PwC. Det er ingen funn som indikerer at revisor har medvirket til, eller vært kjent med manipuleringen. Revisor ga flere merknader til selskapet. Allerede i 2004 varslet

konsernrevisor at det var behov for å vurdere posten "opptjente ikke fakturerte inntekter" (Nergaard, 2013). Revisor fra Grant Thornton påpekte, i samme år, mangelfullt underlag for den samme regnskapsposten i tillegg til svakheter ved bokføring. Til tross for dette ble PwC skiftet ut som konsernrevisor for Troms Kraft, og saksøkt med krav om erstatning på 1,7 milliarder kroner (Aarø, 2013).

3.7 Regnskapsmanipulasjon og valg av revisor

De fire store revisjonsselskapene blir ansett som innehavere av høy kompetanse og leverandører av høy kvalitet. Det er derfor regnet som en ekstra sikkerhet for selskapsinteressenter å benytte et av disse selskapene som revisor. At de fire store har vært revisor i så mange av de profilerte regnskapskandalene har likevel fått flere til å stille spørsmål ved om de virkelig bidrar til økt sikkerhet for at avlagt regnskap er riktig.

Lennox og Pittman (2008) gjennomførte en studie på amerikanske selskaper i perioden 1981-2001, hvor de undersøkte sammenhengen mellom revisjon utført av de fem største revisjonsselskapene og forekomsten av regnskapsmessige misligheter.

De fant robuste bevis for at selskaper som benytter de store revisjonsselskapene er mindre tilbøyelige til å engasjere seg i uredlige regnskapsrapportering over hele analyseperiode. Deres estimater hevder at klienter som benytter et av de største revisjonsselskapene som revisor vil ha fire ganger lavere sannsynlighet for å engasjere seg i regnskapssvindel.

Videre undersøkte de om revisjonskvaliteten var stabil over perioden. I noen av sine analyser fant de at kvaliteten så ut til å reduseres i de siste årene av analyseperioden. Grunnen til dette var imidlertid at de ikke tok hensyn til størrelsen på klientselskapene. Tidligere studier (Desai, 2005; Lennox og Pittman, 2007), viser at større bedrifter var stadig mer tilbøyelige til å engasjere seg i regnskapssvindel etter 1995. Den tydelige reduksjonen man fant i de store revisjonsselskaperes revisjonskvalitet etter 1995 reflekterte altså store selskapers økende tilbøyelighet til å begå regnskapssvindel. Lennox og Pittman (2008) mener at regulatorne bør fokusere på at store selskaper har en økende tendens til å begå svindel, heller enn å skylde på de største revisjonsselskapene.

I følge COSO (2010) forblir svindel uopdaget av revisjonsselskaper av alle størrelser. Ut fra amerikanske data, fra perioden 1998-2007, reviderte de seks store/fire store 79 % av svindelselskapene gjennom svindelperioden. Tilsvarende reviderte de 83 % av selskapene som ikke begikk svindel. Nesten alle svindelselskapene mottok en umodifisert revisjonsberetning det siste regnskapsåret før svindelen ble oppdaget.

Dyck, Morse og Zingales (2010) undersøkte hvilke aktører som oppdaget og rapporterte svindel i store amerikanske selskaper, i perioden 1996-2004. Hvilke aktører som avslører svindel viser seg å avhenge av forskjeller i tilgang til informasjon, samt økonomiske og omdømmemessige incentiver. Nesten alle tradisjonelle teorier hevder at revisor har en betydelig rolle i å avsløre svindel, da de både har tilgang til intern og ekstern informasjon, og det antas at deres omdømme forbedres dersom de avslører svindel. Dyck, Morse og Zingales (2010) fant imidlertid at revisor bare innrapporterte 10 % av svindelsakene, og det viser seg at revisors incentiver ikke er like sterke i praksis som i teori.

Revisjon av et uredelig selskap er dårlig for revisors rykte, men å avsløre denne svindelen gir få eller ingen fordeler for revisor. Det viser seg at revisor mister klienten som begår svindel i 50 % av tilfellene dersom det er revisor som avslører svindelen, mot bare 14-15 % dersom det er andre aktører som avslører svindelen. Dette er en svært høy andel i forhold til gjennomsnittlig skifte av revisor i USA, som er på 5 % i perioden 1996-2004. Revisor har altså høyere sannsynlighet for å skiftes ut dersom klienten avsløres i svindel, men sannsynligheten er mye høyere om det er revisor selv som avslører svindelen. Fordelene ved å avsløre svindel kan være at revisjonsselskapet tiltrekker seg nye klienter som følge av forbedret omdømme. Dyck, Morse og Zingales (2010) fant at varsling av svindel har positiv effekt på sannsynligheten for å tiltrekke seg nye klienter, men denne effekten er ikke statistisk signifikant. Oppsummert vil revisor trolig miste klienten dersom de innrapporterer svindel i selskapet, samtidig som det ikke fører til signifikant økning i nye klienter.

I noen tilfeller er ekstern revisor innblandet i regnskapssvindelen. Ekstern revisor ble knyttet til svindelen i 23 % av svindelsakene i USA i perioden 1998-2007 (COSO, 2010). Dette var noe lavere enn det som ble rapportert i COSO sin studie fra 1999 (29 %).

3.8 Oppsummering

Jeg vil i denne delen gi en kort oppsummering av hvordan de norske svindelselskapene i avsnitt 3.5 samsvarer med internasjonale funn. Dette gjelder både funn ved selskapenes karakteristika og revisors rolle.

Størrelse og alder

Et av funnene internasjonalt er at svindelselskapene typisk er større og yngre enn sammenlignbare selskaper. Finance Credit, Sponsor Service og Lunde Gruppen var ikke store i internasjonal sammenheng, men med omsetning i intervallet 200-780 millioner i årene før konkurs regnes de som relativt store etter norsk skala.

Med unntak av Sponsor Service og Lunde Gruppen hadde ingen av selskapene drevet virksomhet i mer enn 10 år før det ble begått regnskapssvindel. Sponsor Service og Lunde Gruppen regnes også for å være unge selskaper, da de bare drev virksomhet i henholdsvis 20 og 18 år før regnskapssvindelen ble oppdaget og selskapene gikk konkurs. I en oppstart- og vekstfase er det gjerne andre forhold enn internkontroll som prioriteres. Yngre selskaper mangler ofte de samme rutinene og kontrollsystemene som er til stede hos mer etablerte aktører og kan derfor være mer sårbare for svindel.

M&A aktivitet

De norske sakene tyder på at oppkjøp og transaksjoner både kan motivere til regnskapsmanipulasjon og være med å muliggjøre regnskapsmanipulasjon. Eierne kan motiveres av å oppnå en mer fordelaktig verdsettelse av selskapet dersom det skal selges eller fusjoneres. Videre viser det seg at det er lettere å blåse opp regnskapsmessige verdier i forbindelse med transaksjoner enn over løpende drift. Et eksempel er hvordan Finance Credit solgte eiendeler mellom to av sine heleide datterselskaper til overpris. Gjennom en rekke transaksjoner ble eiendelenes verdier blåst opp i hvert ledd (Dagens Næringsliv, 2002).

Ansvarlig

Et fellestrekk ved de norske sakene er at de ansvarlige er aksjonærer, daglig leder og/eller medlem av styret i selskapet. De er dermed i posisjon til å oppnå personlig økonomisk gevinst av at regnskapet blir manipulert. Videre har de mulighet til å begå svindel da de har tilgang til sensitiv informasjon og kan overstyre kontroller. Også dette er i tråd med

internasjonale funn om at det i hovedsak er erfarne personer i toppledelsen som begår regnskapsmanipulasjon.

Ekstern finansiering

Et annet fellestrekk med sakene som er gjennomgått er finansieringen av selskapene. Regnskapsmanipulasjonen har ledet til at flere av selskapene urettmessig har fått tilgang til ekstern finansiering og videre dekket over at selskapene har drevet for kreditors regning.

Ekstern finansiering kan lede til større insentiver for regnskapsmanipulasjon enn hvor selskapet utlukkende er finansiert med egenkapital. I perioder med svake resultater kan selskaper fristes til å manipulere regnskapet for å unngå å komme i brudd med lånebetingelser eller miste selskapet til kreditorene.

Revisor

De fire store revisjonsselskapene var involvert som revisor, enten på selskapsnivå eller konsernnivå, i alle de profilerte norske regnskapsskandalene. Spørsmålet er om dette kan betraktes som bevis på at de fire store ikke er dyktige nok til å avdekke svindel.

Regnskapsmanipulering er vanskelig å avdekke da selskapsstrukturen i svindelselskapene ofte er uoversiktlige og preget av hyppige omdannelser og med virksomheter i mange land. Videre gjennomføres det gjerne mange og kompliserte transaksjoner mellom nærstående selskaper i inn- og utland. I mange regnskapsskandaler, herunder også flere norske saker, har det blitt avdekket at selskapenes regnskaper har vært gjenstand for omfattende og systematisk manipulering, og at den faktiske resultatutviklingen har vært vesentlig dårligere enn rapportert (NOU, 2008:16).

Funnene i oppgavens del 1 indikerer en klar sammenheng mellom størrelse på klientselskap og valg av revisor. Samtidig viser enkelte studier at store selskaper er mer tilbøyelige til å begå regnskapssvindel. Så lenge det foregår svindel i store selskaper vil det derfor være naturlig å forvente at de fire store reviderer en høy andel av disse svindelselskapene. At de fire store har vært involvert som revisor kan derfor ikke tolkes som konkluderende bevis for manglende evne til å avdekke svindel.

Flere av svindelselskapene har byttet revisor mens svindelen har pågått, uten at det har blitt mottatt fraråding fra tidligere revisor. Flere revisorer kan altså ha vært involvert uten at svindelen blir oppdaget. Grunner til det kan blant annet være at svindelen har vært systematisk planlagt og gjennomført av høytstående personer i selskapene. Hovedmennene bak regnskapsmanipuleringen, har i alle de profilerte sakene vært personer med høy kunnskap og kontroll over virksomheten.

Gjennomgangen av de mest profilerte norske sakene om regnskapsmanipulasjon viser at de norske sakene i stor grad samsvarer med internasjonale funn om hvilke type selskaper som er mest tilbørlige til å begå regnskapsmanipulasjon.

Del 3: Revisors samarbeid med selskaper for å redusere skattekostnad

De siste årene har det blitt stadig økt fokus på hvordan store flernasjonale selskaper organiserer sin virksomhet for å betale minst mulig skatt. Internasjonalt har initiativ som Publish What You Pay bidratt til økt bevisstgjøringen rundt skadevirkningene knyttet til bruk av skatteparadiser og økt hemmelighold.

Skatteunndragelser fører til store inntektstap for staten. Dette er midler som dermed ikke kommer fellesskapet til gode. Skatteunndragelser vil videre føre til en konkurransevridning og omfordeling av kostnader i samfunnet. De som ikke betaler skatter og avgifter vil ikke ha de samme utgiftene som lovlidige konkurrenter, og kan dermed tilby lavere priser på varer og tjenester (NOU, 2009:4). Skattebyrden veltes over på de lojale skatteyterne, som i tillegg til å betale sin egen andel til fellesskapet, ender opp med å måtte finansiere den delen av velferdsgodene som skulle vært betalt av de selskapene som unndrar.

De senere år har flere gigantselskaper blitt avslørt i å bedrive aggressiv skatteplanlegging. Blant de mest kjente på internasjonalt plan er Starbucks, Microsoft og Google. I England ble det oppfordret til massiv boikott da det ble kjent at Starbucks samlede virksomhet i England i praksis ikke hadde betalt britisk skatt på 5 år. Saken endte med at Starbucks frivillig betalte 20 millioner pund i skatt for å roe ned publikum (BBC, 2012).

Hvordan kan flernasjonale selskaper med milliardoverskudd ende opp med nærmest null i skattekostnad? Hvilke metoder benyttes og hvem kjøper de rådgivingstjenester fra? I denne delen vil jeg se nærmere på de fire store revisjonsselskapenes rolle som tilrettelegger for skatteplanlegging og metodene som benyttes for å redusere skattbart overskudd. Jeg ønsker å se om selskaper som benytter de fire store har lavere betalbar skatt enn selskaper som benytter andre revisjonsselskaper. Dette kan være med på å belyse om de fire store tilbyr mer aggressiv skatterådgivning enn andre.

Empirisk forskning på tema som grenser opp mot økonomisk kriminalitet er imidlertid svært vanskelig. Norske selskaper oppgir heller ikke om de benytter seg av skatterådgivning, eller hvem de kjøper skattetjenester fra.

4.1 Hva er skatteplanlegging?

Skatteplanlegging innebærer å organisere virksomheten med sikte på å minimere skattebelastningen innenfor gjeldende lover til enhver tid. Skattereglene er imidlertid kompliserte og varierer mellom ulike land. Den samme inntekten kan bli beskattet på forskjellige måter i ulike land, og i noen tilfeller kan det oppstå situasjoner der samme inntekt er skattepliktig i mer enn et land, såkalt dobbeltbeskatning. For å unngå dobbeltbeskatning har Norge inngått skatteavtaler med en rekke land som regulerer når Norge skal ha beskatningsrett og når det andre landet skal ha den, og hvordan skatt i det ene landet skal gå til fratrukk ved beregning av skatt i det andre landet (Skatteekspertene, 2012).

Hvordan en virksomhet er organisert, selskapsform og eierforhold vil også påvirke hvordan virksomheten skal beskattes. Det er med andre ord mange forhold som må tas hensyn til, spesielt for selskaper som opererer i flere land og dermed må forholde seg til mange ulike regulatoriske forhold. Virksomhetene vil derfor i stor grad ha behov for kompetanse utenfra for å kunne redusere skatten.

4.1.1 Skille mellom skatteplanlegging og skatteunndragelse

PCAOB definerer aggressiv skatteplanlegging som enhver plan eller vurdering der:

- revisor gir en tjeneste knyttet til planen eller vurderingen
- kunden ikke tok initiativ til ideen
- en vesentlig hensikt med ideen var å unngå skatt
- planen har mindre enn 50 % sjanse til å holde dersom den utfordres av skattemyndighetene

Skatteplanlegging i seg selv er ikke ulovlig, men skatteunndragelser kan skje i forbindelse med skatteplanlegging ved at det gis uriktige eller ufullstendige opplysninger til myndighetene.

Skatteunndragelse kan benyttes som en fellesbetegnelse for unndragelser av skatter, toll og avgifter. Skatter og avgifter utgjør ofte betydelige kostnader for et selskap. Dette medfører at selskapene kan fristes til å redusere disse kostnadene ved å holde opplysninger skjult for myndighetene.

Systemene for fastsetting og innkreving av skatt, avgift og toll er i stor grad basert på rapportering eller andre aktiviteter fra den skatte- eller avgiftspliktige selv. Dette medfører betydelig risiko for at de som ønsker det kan unndra skatter og avgifter ved å gi feilinformasjon til myndighetene. Feilinformering kan innebære og unnlate å gi opplysninger, eller å gi uriktig eller mangelfulle opplysninger til myndighetene. (NOU, 2009:19)

Skatteunndragelser kan oppstå som følge av mangelfull kompetanse om regelverket, eller ved forsettlig handlinger fra selskapet og deres rådgivere.

4.1.2 Definisjon skatteparadis

Skatteparadis er ikke et presist begrep, og det er derfor vanskelig å finne en klar definisjon. I følge NOU (2009:19) karakteriseres skatteparadis som en kombinasjon av sekreterie og tilnærmet nullskattenivå. Sekreterie innebærer blant annet regler og systemer som hindrer innsyn i eierskap og virksomhet i selskaper og trustar, samt muligheten for registrering av skattefrie gjennomstrømmingsselskaper som egentlig driver sin virksomhet i andre land.

OECD peker på følgende karakteristika ved skatteparadis (Schjelderup, 2012):

1. Svært lav eller ingen skatt på kapitalinntekter.
2. Et todelt skattesystem som innebærer særregent skattesystem for gjennomstrømmingsselskaper ("Ringfencing").
3. Mangel på transparens om eierskap og mangel på effektivt skatte- og regnskapstilsyn.
4. Ingen effektiv skatteinformasjonsutveksling med andre land.

Kjennetegn nummer 1, om lav eller ingen skatt på kapitalinntekter, er med på å gjøre skatteparadisene attraktive. Det er imidlertid kombinasjonen av dette og de andre punktene som gjør at skatteparadisene er skadelige for andre land. Kjennetegn nummer 2 innebærer at skatteparadisene lager lover og systemer som i hovedsak har virkninger i andre land, gjennom "ringfencing." Ringfencing innebærer at skatteparadisene har et skatte- og regelsystem som skaper et skille mellom lokale investeringer og utenlandske investeringer. Regelverket favoriserer utlendingers investeringer langs alle dimensjoner. De skadelige

ordningene i skatteparadisene vil i hovedsak påvirke andre staters beskatningsrett, for eksempel ved at inntekter som skulle vært skattlagt i den staten eieren bor blir skjult i skatteparadis. (NOU, 2009:19)

Noen land vil bare oppfylle ett eller noen få av karakteristikaene nevnt ovenfor. Slike land kan likevel gi skadevirkninger for andre land. NOU (2009:19) karakteriserer skatteparadis som jurisdiksjoner som har regelverk og systemer som gir mulighet for å unndra skatt i andre land, samt å hvitvaske penger og unndra seg økonomisk ansvar.

4.2 Metoder for å redusere skattekostnad

De siste tiårene har institusjonelle barrierer for varer, tjenester og faktorer blitt fjernet, og kostnadene ved å flytte aktivitet utenlands har falt betraktelig. En av grunnene til fallet i disse kostnadene er at nyere teknologi gjør det enklere for virksomheter å operere på tvers av landegrenser. Økt globalisering har medført at mange nasjonale selskaper har blitt flernasjonale, hvilket betyr at selskapenes skattebase i større grad består av profitt fra selskaper i ulike land. I Norge var 35-40 % av inntektene fra virksomhet tilknyttet flernasjonale selskaper på midten av 2000-tallet. Denne prosentandelen er trolig enda høyere i dag. (Schjelderup, 2013)

4.2.1 Internprising

Flernasjonale selskaper kan flytte overskudd fra jurisdiksjoner med høy skatt, til jurisdiksjoner med lav skatt gjennom prisingen av konserninterne transaksjoner. Dette gjøres for å redusere den totale skattebasen for hele selskapet, og er mulig på grunn av nasjonale forskjeller i nominelle skattesatser. Hovedregelen for internprising er at prisen skal fastsettes etter armlengdeprinsippet. Dette innebærer at transaksjoner skal gjennomføres på tilnærmet like betingelser som to uavhengige parter ville benyttet i sin samhandel (KPMG, 2009). I mange tilfeller er det imidlertid vanskelig for myndighetene å identifisere hva som er markedspris for en vare eller tjeneste. Flernasjonale selskaper utnytter dette til å flytte overskudd fra høyskattland til lavskattland. Dette gjøres ved at selskapet overpriser transaksjoner fra lavskattland til høyskattland, og underpriser transaksjoner fra høyskattland

til lavskattland. Konsekvensene vil være redusert skattbart overskudd i høyskattlandet og økt overskudd i lavskattlandet.

I Norge blir overskudd flyttet både inn og ut av landet, av flernasjonale selskaper. Hvilken vei pengestrømmene går avhenger av hvilke skattesatser de flernasjonale selskapene står overfor i andre land. Det anslås at nettostrømmen går ut av Norge, og at skattereduksjonen kan være i størrelsesorden 30 % av det potensielle skatteprovenyet fra utenlandske flernasjonale foretak. (Balsvik et al., 2009)

4.2.2 Flytte gjeld

Flytting av gjeld er motivert av forskjeller i skattesatser i landene hvor datterselskapene er lokalisert. Flernasjonale selskaper kan utnytte skattefordeler ved gjeld mer aggressivt enn nasjonale selskaper, ved å flytte gjeld fra datterselskaper i lavskattland til datterselskaper i høyskattland. For å spare skatt og maksimere selskapets verdi er det optimalt å flytte både intern og ekstern gjeld mellom land (Møen et al., 2011). Ved å finansiere datterselskaper i høyskattland med gjeld oppnår det flernasjonale selskapet store gjeldsfradrag i høyskattland, samtidig som datterselskaper i lavskattland finansieres med egenkapital.

Intern gjeld

Mange flernasjonale selskaper operer med internbanker i konsernet. For å spare mest mulig skatt lokaliseres internbanken i det landet konsernet opererer i med lavest effektiv skattesats (Møen et al., 2011). Internbanken finansieres med egenkapital. Den interne banken låner så ut penger til datterselskaper i samme konsern, som er lokalisert i høyskattland. Selskapet oppnår dermed gjeldsfradrag i høyskattlandene. Den interne banken må betale skatt på renteinntektene fra pengene som lånes ut, men siden den interne banken er lokalisert i landet med lavest skatt, vil betalt skatt på renteinntekter være lavere enn skattefradraget som låntakerne oppnår i de andre landene. Samlet selskapsskatt for det flernasjonale selskapet vil dermed reduseres.

Ekstern gjeld

Det er optimalt at flernasjonale selskaper tar i betraktning skattesatsene i alle landene de operer i og balanserer den eksterne gjelden på tvers av sine datterselskaper. En økning i skattesatsen i et land vil gjøre det mer lønnsomt å ta opp mer gjeld i datterselskap som er lokalisert i dette landet. Økt gjeld vil imidlertid øke risikoen for konkurs. For å redusere denne trusselen må det flernasjonale selskapet redusere gjelden i alle andre datterselskaper. Ved å skifte gjeld på denne måten kan flernasjonale selskaper spare mer skatt enn nasjonale selskaper, samtidig som de holder risikoen for konkurs i sjakk. (Møen et al., 2011)

Nye regler om rentefradrag i Norge

I statsbudsjettet for 2014 er det foreslått å innføre en begrensning i fradrag retten for gjeldsrenter innen samme konsern. Hensikten med forslaget er å forhindre at internasjonale selskaper flytter overskuddet ut av landet ved å kreve fradrag for renter i Norge som blir betalt til lavskattland.

De nye reglene vil begrense fradraget til maksimalt 30 % av EBITDA. Etter forslaget skal lån som er garantert fra morselskapet likestilles med interne lån. Reglene vil ikke komme til anvendelse for selskaper med netto rentekostnader under 5 millioner kroner og avskåret rentefradrag skal kunne fremføres til fradrag i de 10 påfølgende inntektsårene (Finansdepartementet, 2013).

Forslaget vil gjøre det vanskeligere å benytte gjeldsfinansiering som virkemiddel i internasjonal skatteplanlegging, men kan også få negative konsekvenser for selskaper som ikke driver med skatteplanlegging. Eksempelvis vil et selskap som har fått en garanti fra sitt morselskap rammes av reglene selv om begge selskapene befinner seg i Norge.

4.2.3 Patenter og royalties

En annen strategi for å redusere skatt er å overføre eiendomsretten til merkevarenavn til datterselskaper i lavskattland. Datterselskapene i lavskattlandet forlanger så royalties for bruken av merkevarenavnet. Dette vil medføre at skattbart overskudd i høyskattland reduseres. Merkenavnet kan overføres til datterselskapene i lavskattlandet til en svært lav

pris, eller helt gratis. I enkelte lands skattelovgivning kan slik overføring av merkevarenavn være lovlig. Effekten av at skatteparadis har skattesatser kun for utlendinger som i praksis er null eller nær null, gjør slike transaksjoner svært attraktive. Konsekvensene er imidlertid at høyskattland fratras et skattegrunnlag som de kunne hatt beskatningsretten til, og tapet av skatteinntekt ville ikke nødvendigvis ha oppstått dersom skatteparadis ikke hadde hatt spesielle regler for utlendinger. (NOU 2009:19)

4.2.4 Utnyttelse av skatteavtaler

Norge har inngått en rekke skatteavtaler med andre land for å forhindre dobbeltbeskatning og for å motvirke skatteunndragelse. Skatteavtalene kan imidlertid misbrukes, noe som det nå gjøres i større utstrekning enn tidligere. Dette gjøres ved en form for skatteplanlegging som kalles "treaty shopping" og består i å utnytte et nett av skatteavtaler. Metoden innebærer å etablere et selskap i en stat med en gunstig skatteavtale. Inntektene kanaliseres gjennom dette selskapet, og eventuelt til selskapets eiere i en tredje stat. Med andre ord rutes betalingsstrømmene via selskaper i land som har gunstige nettverk av skatteavtaler. Moderne dataprogrammer gjør det relativt enkelt å finne fram i skatteavtalene og minimere skattebasen ved bruk av disse avtalene. (NOU, 2009:4)

Gunstige gjennomstrømningsland vil være de som har få eller ingen internrettslige regler om kildeskatt, og samtidig har et nettverk av skatteavtaler med gunstige regler om kildeskatt. Norge kan i enkelte tilfeller betraktes som et slikt gunstig gjennomstrømningsland. Etter skatteloven § 2-3 har Norge kun kildeskatt på utbytte, og ikke på renter og royalties. Videre har kildestaten ofte gitt avkall på slik beskatningsrett i de skatteavtalene som Norge er en del av. I de tilfellene der Norge er kildestat varierer satsen for kildeskatt fra 0-25 %. (NOU, 2009:4)

4.3 Fordeler ved å benytte revisor for skatterådgivning

Revisor vil lære mye om klientens virksomhet gjennom revisjonen, da de operer på innsiden av selskapet og har tilgang til intern finansiell informasjon. Dette medfører at revisor ofte er i bedre stand til å identifisere behov for skatterådgivning enn andre tilbydere av slike tjenester. Evnen til å redusere skatt for regnskapsmessige formål vil være viktig for å kunne selge ideer for skatteplanlegging. Siden revisjonsselskapene har eksperter både innenfor

finansiell rapportering og skatteplanlegging, vil de gjerne ha en fordel fremfor andre tilbydere av slike tjenester.

Revisjonsselskaper har også fordeler ved skattetjenester som krever tallknusing og tjenester som krever koordinasjon på tvers av kontorer i ulike land. De største revisjonsselskapene opererer internasjonalt i en større skala enn andre tilbydere, som for eksempel advokatselskaper (Maydew og Shackelford, 2005).

Ved å benytte samme selskap til både revisjonstjenester og skattetjenester legges det til rette for en felles vurdering av virksomhet, finansiell rapportering og skattelover. En slik felles vurdering er avgjørende for å vedlikeholde effektive skattemessige internkontroller. Revisor kan da dra nytte av sine kunnskaper om skatt og klientens virksomhet til å identifisere både revisjonsrisiko og skatterelatert risiko. Sammenlignet med en revisor som ikke tilbyr skattetjenester, vil revisor som utfører slike tjenester ha hyppigere involvering i skattesaker, ofte tidligere på året. Dette gjør det mulig å oppdage og eventuelt forbedre internkontrollene på et tidligere tidspunkt. I en studie av amerikanske selskaper ble det estimert at selskaper som benytter revisor for skattetjenester vil ha 25 % lavere sannsynlighet for å finne svakheter i skattemessige internkontroller. Forbedret kvalitet på skattemessige internkontroller kan bidra til å legge til rette for skatteplanlegging og redusere virksomhetens inntektsskatt. (Simone, Ege og Stomberg, 2012)

Prosjekter innen skatterådgivning vil ofte innebære avdelinger og prosesser i virksomheter som ikke dreier seg om skatt. Dette medfører at rutinemessige skatteprosjekter kan avsløre svakheter også ved andre internkontroller. Simone, Ege og Stomberg (2012) fant resultater som indikerer at bruk av revisor til skattetjenester gir direkte fordeler for kvaliteten på skattemessig finansiell rapportering, og indirekte fordeler til kvaliteten for generell rapportering, gjennom forbedret internkontroller. Videre fant de at kunnskapsmessige smitteeffekter fra skatterådgivning oppveier potensielle trusler for revisors uavhengighet. Dersom revisors uavhengighet ble svekket av å tilby skatterådgivning ville vi forvente å se en positiv sammenheng mellom skatterådgivning og omarbeidede konklusjoner for internkontroller, det vil si konklusjoner om internkontroller som opprinnelig var feil. De fant imidlertid ikke en slik sammenheng.

Videre vil revisor gjerne ha et kollegialt forhold til skatteansvarlig og CFO, som historisk sett er de som velger skatterådgivere (Maydew og Shackelford, 2005). Ofte har disse startet sin karriere i revisjonsselskapet som reviderer selskapet. De har derfor en forståelse for revisjonsselskapets tilnærming til revisjon og skatt, og har gjerne langvarige relasjoner til selskapets personell.

4.4 Omdiskuterte hendelser

Når store selskaper tar grep for å redusere sin skattebelastning, er det gjerne snakk om betydelige beløp som blir unndratt beskatning. I de tilfellene hvor tvilsomme skattetilpasninger blir avslørt, får disse sakene derfor viet mye oppmerksomhet både gjennom media og i rettsapparatet.

De fire store beskriver i sine åpenhetsrapporter hva de gjør for å sikre revisors uavhengighet. De legger alle vekt på at de har strenge regler og prosedyrer for å begrense hvilke tjenester som kan utføres for revisjonskunder. Blant annet skal partnere som er involvert i revisjonsoppdrag vurdere enhver foreslått tjeneste for bestemte revisjonskunder og deres tilknyttede selskaper.

De fire store revisjonsselskapene har imidlertid vært involvert i mange saker med alvorlige skatteunndragelser. Det er derfor interessant og se på de fire store sin rolle i skatteplanlegging.

Ernst & Young

Britiske skattemyndigheter forkastet i 2012 Ernst & Youngs skatteordning som hadde hjulpet mediekonsernet Iliffe News and Media Ltd (INML) til å spare flere millioner pund i skatt.

Ernst & Young ga råd til INML om å legge rettighetene til selskapet i et nytt selskap. Rettighetene ble solgt til det nyopprettede selskapet for en symbolsk sum på ett pund, og deretter leaset tilbake til datterselskapene til INML som betalte morselskapet 51 millioner pund i royalties, og dermed rapporterte et lavere resultat. Pengene forlot aldri gruppen, men selskapene fikk skattelette på royalty betalingene, slik at selskapsskatten ble redusert. Selskapets styre uttalte at Ernst & Young, som også reviderte selskapets regnskap, bekreftet at ordningen ville minske gjennomsiktigheten av rapporterte resultater betydelig. (Her Majestys Revenue & Customs, 2012)

PwC

Også PwC fikk forkastet en av sine skatteordninger av britiske skattemyndigheter i 2012. PwC måtte erkjenne og ha brutt britisk skattelovgivning når de muliggjorde at en rik entreprenør unngikk å betale skatt på en salgsgevinst på 10,7 millioner pund.

Ordningen innebar en serie av sirkulære og selv-kansellerende opsjonshandler som etablerte et skattemessig underskudd på 11 millioner pund som videre ble motregnet mot salgsgevinsten. I saken uttalte rettens formann at det ikke forelå noen reelle tap, og at ordningen kun var konstruert for å omgå skattereglene for gevinstbeskatning.

PwCs ordning ble solgt til 200 gründere og hvis den ikke hadde blitt avskåret av myndigheten, ville ordningen ha gjort det mulig å unngå skatt på salgsgevinster på rundt 1 milliard pund. (England and Wales Court of Appeal, 2012)

KPMG

KPMG utviklet i år 2000 en ordning for et selskap som drev med fornøyelsesparker, slik at selskapet kunne unngå å betale merverdiavgift på sin virksomhet. Det ble opprettet et skjelettselskap på Guernsey, en del av Channel Island. Spillemaskiner i 127 spillehaller i Storbritannia ble leid ut til dette nystiftede datterselskapet. Selskapet på Guernsey pådro seg inngående merverdiavgift på kjøp av varer og tjenester. Siden selskapet ikke var etablert i Storbritannia og ikke var involvert i salg av varer og tjenester hadde det imidlertid ikke utgående merverdiavgift. Selskapet kunne dermed kreve tilbakebetaling av inngående mva, og unngikk 4,2 millioner pund i mva som følge av ordningen.

KPMG belastet selskapet 75 000 pund pluss moms for en evalueringsrapport og rådgivning. Videre tok de et gebyr på 25 % av unngått mva det første året, 15 % av unngått mva det andre året og 5 % av unngått mva de neste tre årene. Ordningen ble ikke utviklet som svar på en forespørsel fra selskapet, men på initiativ fra KPMG. Klienten måtte avgi taushetsplikt. KPMG antok på forhånd at de britiske skattemyndighetene ville anse ordningen som "uakseptabel skatteunndragelse" og motsi ordningen, men valgte likevel å selge den. Dette begrunnet de blant annet med at et lignende konsept for telekommunikasjon fikk pågå i nesten fire år i mange av medlemslandene i EU, før det ble stoppet. Ordningen ble senere opphevet og karakterisert som "uakseptabel." (United Kingdom VAT & Duties Tribunals Decisions, 2002)

Deloitte

I 2011 forkastet britiske skattemyndigheter en skatteordning utviklet av Deloitte, som hadde hjulpet ledende ansatte i Deutsche Bank å unngå inntektsskatt og trygdeavgift på 91 millioner pund i bonusutbetalinger.

Mer enn 300 ansatte deltok i ordningen, som var organisert gjennom et Cayman Islands-registrert investeringsselskapet. Deutsche Bank foretok utbetalinger til investeringsselskapet ut fra hvor mye opptjent bonus de ansatte hadde rett på. Beløpene ble videre betalt til de ansatte uten at det ble innrapportert som skattbare inntekt til myndighetene.

Britiske skattemyndigheter forkastet ordningen og uttalte at den som helhet ble opprettet og koordinert kun med formål om skattemessig unngåelse (Her Majestys Revenue & Customs, 2012a).

Bruk av indre selskaper i Norge

Etter innføring av skatt på utbytte i 2005, organiserte store deler av finans-, konsulent- og advokatbransjen seg i indre selskaper. Dette ble gjort for å falle inn under fritaksmetoden og ledende ansatte kunne dermed ta utbytte skattefritt til sine egne holdingselskaper. I realiteten medførte ordningen at lønnsinntekt som skulle vært beskattet med 48 % ble reklassifisert til kapitalinntekt og beskattet med 28 %. De fire store revisjonsselskapene var aktive rådgivere i flere av disse omorganiseringene.

Skatteetaten mente imidlertid at ordningen med indre selskaper var konstruert for å omgå skattereglene og forkastet ordningen. Skatt øst gikk i 2010 til sak for å kreve inn 1,4 milliarder fra meglere og konsulenter som hadde fått redusert skatt ved hjelp av ordningen (E24, 2010). De siste årene har Skatt øst også rettet fokus mot private equity forvaltere og vil kreve inn 300 millioner i tilleggsskatt (E24, 2013).

Transocean

Transocean er norgeshistoriens største skattesak. I følge Økokrim har Transocean unndratt rundt ti milliarder kroner fra beskatning i forbindelse med drift og internt salg av tolv borerigger. Økokrim mener salgsgevinsten skulle vært beskattet i Norge (NTB, 2011).

Saken startet i 1999 da boreriggen "Polar Pioneer" ble tauet ut av norsk sokkel i åtte timer. Mens riggen lå i internasjonalt farvann ble riggen solgt internt i Transocean, og selskapet innrapporterte at den ikke var underlagt norske skatteregler. Boreriggen hadde da vært i virksomhet i 27 år, og dette var det eneste tidspunktet riggen var utenfor norsk sokkel.

Det er rettet tiltale mot tre selskaper i Transocean, deriblant det norske selskapet Arcade Drilling. I tillegg er tre av selskapets rådgivere tiltalt, advokat Einar Brask og revisor Klaus Klausen fra Ernst & Young og advokat Sverre Koch. Disse er tiltalt for grovt skattesvik i det Økokrim mener er skatteplanlegging med sikte på å unngå norsk beskatning.

Påtalemyndighetene mener at opplysningene som er gitt til skattemyndighetene er misvisende og ufullstendige (Haakaas, 2012).

4.5 Sarbanes-Oxley Act

Flere negative hendelser de siste årene har bidratt til å redusere tilliten til kapitalmarkedene og de ulike aktørene. Disse hendelsene har økt fokuset på revisors uavhengighet. Sarbanes-Oxley Act (SOX) ble vedtatt av kongressen i USA i 2002, som forsøk å gjenopprette tilliten i markedet.

Et av hovedformålene ved SOX er å sikre revisors uavhengighet. For å sikre at revisor både er uavhengig og oppfattes som uavhengig, innebærer lovgivningen blant annet at det settes strengere krav til hvilke skattetjenester revisor kan tilby sine klienter (Maydew og Shackelford, 2005).

Skatterådgivning innebærer lønnsomme engasjementer som restrukturering av organisasjoner, flytting av inntekter mellom jurisdiksjoner eller over tid, eller omklassifisering av den skattemessige behandlingen av transaksjoner. SOX fraråder, og i noen tilfeller forbyr, revisjonsselskaper fra å tilby slike tjenester til revisjonsklienter. Dersom revisor skal tilby sine revisjonsklienter skatterådgivning må dette forhåndsgodkjennes av Revisjonsutvalget.

SOX gjelder for alle selskaper som er notert på amerikansk børs, NYSE og NASDAQ. I Norge må blant annet Telenor, Statoil, Norsk Hydro og Frontline følge dette regelverket, ettersom de er notert på børs i USA. Videre vil en rekke norske selskaper som er datterselskaper av utenlandske selskaper notert på amerikansk børs måtte tilpasse seg SOX (Berger, 2004).

4.6 EU: Reform av revisjonsmarkedet

EU arbeider med å etablere et nytt rammeverk for regler om revisjon, "Reform av revisjonsmarkedet". Forslaget ble fremmet av EU-kommisjonen i 2011, som et svar på finanskrisen. Det var flere banker som gikk over ende eller som måtte reddes av staten, kun kort tid etter at bankene hadde fått en ren revisjonsberetning på regnskapet. På grunn av dette har det blitt stilt spørsmålstegn ved revisors rolle, og om revisorer gjør en god nok jobb. Formålet med de nye reglene er å gjenvinne tilliten til investorene og styrke stabiliteten i europeiske kapitalmarkeder. Reformen skal eliminere interessekonflikter og sikre revisors uavhengighet og et robust offentlig tilsyn.

I flere av sine taler om behovet for reform av revisjonsmarkedet har EU-kommisær Michael Barnier uttalt at "status quo is not an option" (Knudsen, 2012). Dette er et synspunkt som mange deler, men det er imidlertid mange, både innenfor og utenfor revisjonsbransjen, som er usikre på om forslagene fra EU-kommisjonen faktisk vil forbedre tilliten til revisjon, og om noen av tiltakene er mulig å gjennomføre i praksis.

Forslagene fra EU-kommisjonen har blitt behandlet både i Parlamentet og ministerrådet, og forventes å bli vedtatt i løpet av 2013, eller tidlig i 2014. De mest kontroversielle forslagene til EU-kommisjonen har blitt forkastet, men de foreliggende endringene vil likevel få store konsekvenser for profesjonen, særlig i markedet for revisjon av foretak av allmenn interesse (Hisdal, 2013).

Jeg vil i det følgende presentere noen av de forslagene som er under behandling.

4.6.1 Firmarotasjon

Selv om det ikke er påvist at pliktig firmarotasjon øker revisjonskvaliteten, er det høyst sannsynlig at pliktig firmarotasjon for revisjon av visse typer virksomheter blir en del av rammeverket. Det er imidlertid lagt opp til mye lenger intervaller mellom hver firmarotasjon enn i det opprinnelige forslaget fra EU-kommisjonen. Slik det ser ut nå må foretak av allmenn interesse bytte revisjonsselskap etter 14 år. Perioden kan på visse vilkår utvides til 25 år, dersom revisjonskomiteen eller styret anbefaler det. Foretak av allmenn interesse vil være forpliktet til å utstede en anbudsinnbydelse når de skal velge ny revisor.

Videre ser det ut til at lovreglene knyttet til firmarotasjon implementeres som en minimumsregel. Dette vil innebære at de enkelte medlemslandene kan innføre egne krav til firmarotasjon, noe som kan medføre komplikasjoner for revisjon av konsern som har virksomheter i flere land, dersom et eller flere datterselskaper også er underlagt lokal lovgivning om firmarotasjon (Hisdal, 2013). Partnerrotasjon hvert syvende år beholdes.

4.6.2 Begrensninger av andre tjenester

EU-kommisjonen foreslo forbud mot å tilby annet enn revisjons- og attestasjonstjenester til klienter i foretak av allmenn interesse. Forbudet inkluderer skatterådgivning, annen rådgivning, regnskapsføring, internrevisjon, fairness opinions, komfort letters og due diligence (Knudsen, 2013). Forslaget har møtt sterk kritikk, og mange mener at forbud mot å tilby tjenester utenfor revisjon virker mot sin hensikt for revisjonskvaliteten. Etter behandling i Parlamentet er det likevel foreslått en betydelig innskjerping på dette området. Forbud og begrensninger skal nå være i tråd med internasjonale uavhengighetsregler, Code of Ethics, utarbeidet av IESBA⁷. Det vil bli forbud mot å levere skatterådgivning som direkte påvirker selskapets regnskaper, og skatterådgivning som nasjonale skattemyndigheter kan settes spørsmålstegn ved (European Parliament, 2013).

I tillegg er det foreslått at revisor ikke skal kunne levere tjenester som oppfattes som uforenelig med revisors oppgaver, i en periode på ett år før revisor påtar seg et revisjonsoppdrag, og i en periode på 6 måneder etter at oppdraget er avsluttet (Hisdal, 2013). Flere stiller spørsmålstegn til om dette er mulig i praksis.

4.6.3 Revisjonsutvalgets oppgaver

Revisjonsutvalgene skal etter Kommisjonens forslag få utvidede oppgaver i prosessen med å velge revisor og i kontrollen med revisjonsoppdraget. Tilleggstjenester til revisjonsklienter i foretak av allmenn interesse må godkjennes av revisjonskomiteen etter retningslinjer fra generalforsamlingen (Knudsen, 2013). Det er bred tilsutning i EU-parlamentet til å utvide revisjonsutvalgets ansvarsområde, men det er ulike forslag til hvordan det bør gjøres.

---

⁷ International Ethics Standards Board for Accountants

4.6.4 Pure audit firms

EU-kommisjonen går inn for å forby revisjonsselskaper i store nettverk fra å yte annet enn revisjonstjenester. Dette vil gjelde for nettverk der minst ett av selskapene har mer enn 1/3 av sine revisjonsinntekter fra store foretak av allmenn interesse. Forbudet vil omfatte både revisjonsklienter og andre klienter. Forslagene vil få vesentlig betydning for revisors tjenesteyting i dette segmentet, men begrensningene vil trolig ha liten praktisk betydning for de norske selskapene i de største nettverkene. (Knudsen, 2012)

Forslaget er begrunnet med uavhengighet og tillit, og har fått stor oppmerksomhet. I EU-parlamentet har forslaget møtt stor motstand, men det er også noen som vil beholde det.

4.6.5 Betydning for Norge

I Norge legges det opp til å oppnevne et nytt lovutvalg som skal utrede behovet for endringer i revisorloven, inkludert gjennomføring av nye EU-regler, og eventuelt også endringer i regnskapsførerloven. Dette lovarbeidet må tilpasses fremdriften i EU-prosessen (Knudsen, 2013).

4.7 Mulige konsekvenser dersom revisor ikke kan tilby skatterådgivning

Den mest betydningsfulle reformen for denne oppgaven er at tilbud av skattetjenester til revisjonsklienter begrenses. I USA ble lignende regler innført gjennom SOX i 2002. Denne lovgivningen sammen med andre nylige hendelser som velkjente regnskapsskandaler og regulatoriske tiltak av SEC og PCAOB er allerede synlig i data for amerikanske selskaper. Revisors rolle i selskapers skatteplanlegging har endret seg de siste årene. Bedrifter går bort fra å kjøpe skatterådgivning fra samme selskap som de kjøper revisjonstjenester. Maydew og Shackelford (2005) fant at i 2001 betalte S&P 500 selskaper i gjennomsnitt likt honorar for revisjonstjenester og skattetjenester. For 2004 estimerer de imidlertid at selskaper vil betale fire ganger mer for revisjonstjenester enn for skattetjenester. De finner ingen bevis for en generell nedgang i selskapers utgifter til skattetjenester. For de største revisjonsselskapene har total omsetning fra skatterådgiving vært stabil over perioden. Dette indikerer at vi ikke har hatt en nedgang i kjøp av skattetjenester, men at selskaper har gått bort fra å kjøpe skattetjenester fra sin revisor. (Maydew og Shackelford, 2005)

Krav til forhåndsgodkjenning av Revisjonsutvalget fører ofte til at klientene unngår å benytte revisor for skattetjenester. Dette fordi forhåndsgodkjenning ofte kan ta tid, og det kan være vanskelig å få godkjenning siden revisjonsutvalget har fokus på å sikre revisors uavhengighet.

Hvilke konsekvenser begrensninger av skattetjenester til revisjonsklienter vil ha for fremtiden er usikkert. I det videre vil jeg nevne noen mulige scenarier som ble presentert av Maydew og Shackelford (2005).

Begrensninger for skattetjenester levert av revisor vil medføre en forstyrrelse i skattefunksjonene. Utvikling og implementering av en skatteplan for store konsern er en kompleks oppgave, som krever omfattende kunnskap om selskapet og hvordan organisasjonen fungerer. Videre krever det samordning av parter med ulike interesser og informasjon, innenlandske og utenlandske operasjoner i virksomheten, og team av ulike fagpersoner som har kompetanse innen skatt. Store brudd i teamet av skattefagfolk, som tap av skatterådgivere i revisjonsselskapene, vil gjøre det mer kostbart for selskaper å redusere skatteforpliktelser. Det forventes derfor at bedrifter generelt får økt selskapskatt.

Hvorvidt ordningen vil medføre økt eller redusert aggressiv skatteplanlegging er imidlertid usikkert. På den ene siden kan man forvente at skatteplanleggingen blir mindre aggressiv. Revisor vil trolig være mer kritisk til strategier som er utviklet av skatterådgivere fra andre selskaper, enn strategier som er utviklet av kollegaer i samme selskap. Det kan derfor forventes at revisor vil slå hardere ned på aggressiv skatteplanlegging og krever strengere dokumentasjon i revisjonen. På den andre siden vil trolig ikke skatterådgiverne ta hensyn til revisor i like stor grad dersom de arbeider i ulike selskaper. Når revisor og skatterådgiver er i samme selskap vil skatterådgiverne lide dersom revisjonen mislyktes. Når de ikke lenger bærer kostnadene ved svikt i revisjonen kan imidlertid skatterådgiverne presse på for stadig mer aggressive posisjoner.

Det er mulig at revisjonsselskapene vil favorisere de klientene som fortsetter å benytte dem til både revisjonstjenester og skattetjenester. Revisorer i selskapet får kjennskap til de nyeste skatteteknologiene som konkurrerende selskaper benytter og deler denne informasjonen med skatterådgiverne i sitt selskap. I likevekt kan dette medføre at

skatterådgiverne sparer de beste ideene, de som sparer mest skatt med lav risiko, til de klientene som fortsetter å bruke dem til både revisjon og skatterådgivning.

Dersom vi får et skift bort fra å kjøpe skattetjenester fra revisor er det mulig at det ikke lenger vil være netto positive synergier ved å ha store skattepraksiser sammen med revisjonsselskapene. På lang sikt er det mulig at deler av de fire store sin skattepraksis blir solgt eller skilt ut i enheter som ikke står overfor de samme regulatoriske utfordringene som revisjonsselskaper.

Som beskrevet overfor har Michael Barnier og EU-kommisjonen allerede kommet med lovforslag om "Pure audit firms," hvor store revisjonsselskaper splittes opp i enheter for å separere revisjonstjenester fra andre tjenester.

Del 3: Analyse

I denne delen vil jeg undersøke om størrelsen på selskapers betalbare skatt avhenger av valg av revisor. De fire store anklages for å bedrive aggressiv skatteplanlegging som i noen tilfeller grenser til det ulovlige. Jeg forventer derfor å finne at selskaper som benytter de fire store betaler lavere skatt enn selskaper som benytter andre revisjonsselskaper.

Jeg har ingen informasjon om hvilke selskaper som kjøper skatterådgivning, eller hvem de eventuelt kjøper skatterådgivning fra. I analysen forutsettes derfor at selskaper som benytter de fire store som revisor også vil kjøpe skatterådgivning fra de fire store.

Skattekostnaden til et selskap består av betalbar skatt og endring i utsatt skatt. Periodens betalbare skatt avsettes som en kortsiktig gjeldspost, da dette er selskapets beste estimat på den delen av regnskapsårets skatt som skal betales i løpet av det påfølgende år. Den utsatte skatten avsettes som en langsiktig gjeldsforpliktelse, fordi det er usikkert når den vil bli betalt. Jeg ser på selskapers betalbare skatt i mine analyser siden dette er den skatt som selskapet skal betale på det skattepliktige resultatet det enkelte år.

Det utføres to analyser for betalbar skatt. I den første analysen er avhengig variabel definert som forholdet mellom betalbar skatt og resultat før skatt. I den andre analysen er avhengig variabel definert som forholdet mellom betalbar skatt og omsetning.

5.1 Utvalg

- Ekskluderer selskaper med gjennomsnittlig omsetning under 1 million, for å unngå støy.
- Sletter observasjoner som mangler informasjon om bransje.
- Ekskluderer petroleumsbransjen da denne bransjen har spesielle skatteregler.
- Sletter observasjoner som mangler informasjon om intern og ekstern gjeldsrate.
- Sletter observasjoner med negativ verdi for betalbar skatt/resultat før skatt, og observasjoner som mangler verdi for denne variabelen.
- Sletter observasjoner med negativ verdi for betalbar skatt/omsetning, og observasjoner som mangler verdi for denne variabelen.

	Observasjoner	Unike selskap
Før rensing	2 295 555	370 479
-Gj.snittlig omsetning <= 1mill	1 058 259	198 414
- Mangler info om revisor	52 696	6 145
- Mangler info om bransje	150 841	36 329
- Petroleumsbransjen	6 075	669
- Mangler info om gjeldsrate	1 330	17
- betskatt/resfs < 0	35 456	150
- mangler verdi for betskatt/resfs	7 028	172
- betskatt/omsetning < 0	1 106	11
- mangler verdi for betskatt/omsetning	33 586	131
Etter rensing	949 178	128 441

Tabell 11: Rensing av datasett

Etter rensing består utvalget av 949 178 observasjoner og 128 441 unike selskaper. Dette utgjør 41,3 % av det opprinnelige datagrunnlaget.

5.2 Avhengig variabel:

Det gjennomføres to analyser for betalbar skatt. I den første analysen er avhengig variabel lik forholdet mellom betalbar skatt og resultat før skatt (BSRFS), og i den andre analysen er avhengig variabel lik forholdet mellom betalbar skatt og omsetning (BSOMS). Det kan tenkes at den første analysen ikke klarer å fange opp effekter av skattereduserende teknikker. Eksempelvis vil bruk av internprismanipulasjon redusere både betalbar skatt og resultat før skatt. Når betalbar skatt ses i forhold til omsetning vil imidlertid dette fanges opp i større grad.

5.2.1 Forholdet mellom betalbar skatt og resultat før skatt (BSRFS)

$$\text{Betalbar skatt/ resultat før skatt: } BSRFS_{f,t} = \frac{BETSK_{f,t}}{RESFS_{f,t}}$$

Der:

$$BETSK_{f,t} = \text{Betalbar skatt}$$

$$RESFS_{f,t} = \text{Samlet resultat før skatt}$$

Øvre grense for BSRFS settes til 0,50. Grunnen til dette er at en betalbar skatt på over 50 % av resultat før skatt trolig skyldes ekstraordinære forhold. 53 687 observasjoner settes lik 0,5 (5,7 %).

5.2.2 Forholdet mellom betalbar skatt og omsetning (BSOMS)

$$\text{Betalbar skatt/omsetning: } BSOMS_{f,t} = \frac{BETSK_{f,t}}{OMS_{f,t}}$$

Der:

$$BETSK_{f,t} = \text{Betalbar skatt}$$

$$OMS_{f,t} = \text{Total omsetning}$$

Jeg setter en øvre grense for BSOMS på 0,20. Dette påvirker 22 778 observasjoner (2,4 %).

5.3 Kontrollvariabler

- *Dummyvariabel for de fire store (Big4)*: Variabelen er lik 1 dersom selskapet revideres av en av de fire store og 0 ellers.
- *Dummyvariabel for selskapsstørrelse*: Jeg definerer selskapsstørrelse basert på gjennomsnittlig omsetning. Små selskap defineres som selskaper med gjennomsnittlig omsetning mellom 1-50 millioner kroner (93,0 %), mellomstore selskaper med gjennomsnittlig omsetning mellom 50-100 millioner kroner (3,5 %), og store selskaper med gjennomsnittlig omsetning over 100 millioner kroner (3,5 %).
- *Dummyvariabel for selskaper med utenlandsk mor*: Variabelen er lik 1 dersom selskapet har utenlandsk mor, og 0 ellers. Variabelen benyttes for å benevne selskaper som er internasjonale.
- *Dummyvariabel for selskaper som er børsnotert*: Variabelen er lik 1 dersom selskapet er børsnotert, og null ellers.
- *Dummyvariabel for hver bransje*: Variabelen er lik 1 dersom selskapet inngår i den aktuelle bransjen, og 0 ellers.
- *Intern gjeldsrate*: Definert som forholdet mellom intern gjeld og totale eiendeler. Nedre grense settes lik 0 (197 observasjoner) og øvre grense settes lik 95 % (3 495 observasjoner).
- *Ekstern gjeldsrate*: Definert som forholdet mellom ekstern gjeld og totale eiendeler. Nedre grense settes lik 5 % (17 131 observasjoner) og øvre grense settes lik 95 % (137 135 observasjoner).

- *Dummyvariabel for Big4 x utenlandsk mor:* Ser på interaksjon mellom Big4 og selskaper med utenlandsk mor. Variabelen er lik 1 dersom selskapet både har Big4 som revisor og har utenlandsk mor, 0 ellers.
- *Dummyvariabel for patent x utenlandsk mor:* Ser på interaksjonen mellom utenlandsk mor og patenter. Variabelen er lik 1 dersom selskapet både har patenter og utenlandsk mor, 0 ellers.
- *Årsdummyer:* På grunn av tidsseriedimensjonen i datasettet inkluderer jeg årsdummyer for å kontrollere for konjunkturmessige svingninger. År 2000 benyttes som kontrollgruppe, som de andre årene sammenlignes med.

Alle regnskapsvariablene deflateres med gjennomsnittlig årlig inflasjon. År 2000 benyttes som basisår og satsene er hentet fra SSB sine sider⁸.

---

⁸<http://ssb.no/priser-og-prisindekser/statistikker/kpi>

5.4 Oppsummerende statistikk

Tabell 12 angir gjennomsnittsverdiene for de viktigste variablene i analysen.

	Big4	non-Big4	Totalt	
	Gj.snitt	Gj.snitt	Gj.snitt	Std.avvik
Omsetning	80 386	12 760	31 519	(431 138)
Resultat før skatt	9 562	1 099	3 447	(132 022)
totale eiendeler	274 915	15 553	87 450	(4 494 467)
gjeld	216 239	10 991	67 927	(4 205 173)
Betalbar skatt	1 219	213	492	(28 269)
Betsk/resfs	.1290	.1653	.1552	(.1684)
Betsk/omsetning	.0213	.0259	.0246	(.0446)
gjeldsrate	.6974	.7180	.7123	(.2262)
Antall observasjoner	263 300 (27,7 %)	685 878 (72,3 %)	949 178 (100 %)	

Tabell 12: Gjennomsnittsverdier for regnskapsvariabler (NOK 1000)

Av tabell 12 ser vi at 27,7 % benytter de fire store som revisor, mens 72,3 % benytter mindre revisjonsselskaper. Revisjonsklienter av de fire store har atskillig høyere omsetning, resultat før skatt, eiendeler og gjeld. For å få mest mulig presise estimater på valg av revisor sin effekt på betalbar skatt, ønsker jeg i hovedsak å sammenligne mest mulig like selskaper, som skiller seg med hensyn til om de benytter de fire store som revisor eller ikke. Dersom selskaper som benytter de fire store som revisor er svært forskjellig fra selskaper som benytter andre revisjonsselskaper, kan koeffisientverdiene i analysene baseres på andre forskjeller mellom selskapene enn valg av revisor. Et signifikant funn i del 1 er imidlertid at de fire store sin klientportefølje i stor grad består av store selskaper, det er derfor vanskelig å unngå disse forskjellene. For å ta hensyn til disse forholdene gjør jeg en analyse i avsnitt 5.6.2 der jeg ser på Big4 sin effekt på betalbar skatt, isolert for små og store selskaper.

Klienter av de fire store ser ut til å ha høyere betalbar skatt, enn klienter av mindre revisjonsselskaper. Sett i forhold til resultat før skatt og omsetning, har imidlertid klienter av de fire store noe lavere gjennomsnitt.

5.5 Metode

Analysene tar utgangspunkt i følgende regresjonsligning:

$$Y_{f,t} = \beta_0 + \beta_1 Big4_{t,f} + X_{t,f} + \gamma_t + u_{t,f}$$

Der:

Y : Avhengig variabel. I den første analysen vil denne være forholdet mellom betalbar skatt og resultat før skatt, per foretak (f) og år (t). I den andre analysen vil avhengig variabel være forholdet mellom betalbar skatt og omsetning for foretak (f) og år (t).

$Big4$: Dummyvariabel lik 1 dersom selskapet revideres av en av de fire store. Forventer en negativ koeffisient for Big4, da det antas at selskaper som benytter de fire store har lavere betalbar skatt i forhold til resultat før skatt/omsetning, enn selskaper som benytter andre revisjonsselskaper.

X : Representerer en rekke kontrollvariabler som kan forklare forskjeller i avhengig variabel mellom ulike selskaper. Disse kontrollvariablene er gjort rede for under avsnitt 5.3.

γ : Årsummyer som representerer faste årlige effekter som vedrører alle selskapene. Konstantleddet tillates å variere for hvert enkelt år.

u : feilledd.

Datsettet er på paneldata-form. Det vil si at vi følger selskapene over tid. Paneldata er videre ubalansert, da mange av selskapene bare observeres i noen av årene.

Minste kvadrats metode (OLS) behandler datsettet som om alle observasjoner er uavhengige av hverandre. Dette er en problematisk antakelse ved bruk av paneldata siden datsettet inneholder gjentatte observasjoner av de fleste selskapene. Dersom man antar uavhengige feilledd ved bruk av OLS vil presisjonen til koeffisientene ofte overvurderes (Balsvik et al., 2009). Jeg legger derfor en gruppestruktur på feilleddene som tillater korrelasjon ved observasjoner av samme selskap over flere år.

Ved bruk av paneldata forventes det å være faste uobserverbare foretaksspesifikke effekter. Det vil si effekter som er spesifikt for et selskap, og er konstante over tid. Faste effekter

modellen tillater at foretaksspesifikke effekter er korrelert med den uavhengige variabelen. De foretaksspesifikke effektene er den resterende variansen i den avhengige variabelen som ikke kan forklares av de uavhengige variablene (Katchova, 2013a). Faste effekter uttrykkes som α i regresjonsligningen under, og ε er feilledet.

$$Y_{f,t} = \beta_0 + \beta_1 \text{Big4}_{t,f} + X_{t,f} + \gamma_t + \alpha_f + \varepsilon_{t,f}$$

5.6 Resultater

5.6.1 Revisors påvirkning på betalbar skatt

	BSRFS (Betsk/resfs)		BSOMS (Betsk/oms)	
	(1) POLS	(2) FE	(3) POLS	(4) FE
Big4	-.0248*** (.0007)	-.0028** (.0010)	-.0050*** (.0002)	-.0011*** (.0002)
Mellomstort	-.0016 (.0018)	-	-.0071*** (.0003)	-
Stort	-.0201*** (.0018)	-	-.0073*** (.0004)	-
Utenlandsk mor	.0120*** (.0033)	.0209*** (.0031)	.0013* (.0007)	.0035*** (.0005)
Big4*utl. Mor	.0348*** (.0042)	.0065* (.0037)	.0063*** (.0009)	.0013** (.0006)
Intern gjeldsrate	-.2149*** (.0018)	-.1320*** (.0021)	-.0493*** (.0006)	-.0265*** (.0006)
Ekstern gjeldsrate	-.1012*** (.0013)	-.0694*** (.0014)	-.0381*** (.0005)	-.0145*** (.0004)
Børs	-.0904*** (.0056)	.0129 (.0085)	-.0030 (.0032)	.0019 (.0034)
Patent*utl.mor	-.0195** (.0069)	.0086 (.0060)	-.0045*** (.0011)	-.0011 (.0010)
Konstant	.3220*** (.0015)	.2509*** (.0012)	.0594*** (.0004)	.0395*** (.0003)
Årsdummyer	Ja	Ja	Ja	Ja
Bransjedummyer	Ja	Nei	Ja	Nei
Justert R ²	0.0913	0.0606	0.1185	0.0481
Observasjoner	949 178	949 178	949 178	949 178

*p < 0.10; **p < 0.05; ***p < 0.001. Robuste SE i parentes, justert for klustereffekter innen hvert enkelt selskap i POLS.

Tabell 13: Analyse av betalbar skatt, BSRFS og BSOMS

Kolonne 1 og 2 viser estimerte resultater fra regresjoner for forholdet mellom betalbar skatt og resultat før skatt. Kolonne 1 viser resultater fra OLS⁹, mens kolonne 2 inkluderer faste uobserverbare effekter. Tilsvarende viser kolonne 3 og 4 resultater for forholdet mellom betalbar skatt og total omsetning.

Koeffisienten for Big4 er signifikant negativ for alle regresjonene. Størrelsen på koeffisienten reduseres ved bruk av faste effekter, men er fortsatt sterkt signifikant. Dette indikerer at bruk av de fire store reduserer selskapers betalbare skatt. Det kan derfor hevdes av de fire store driver mer aggressiv skatteplanlegging enn andre revisjonsselskaper.

Flernasjonale selskaper har større mulighet til å utnytte skattereduserende teknikker, og jeg forventer derfor at selskaper med utenlandsk mor vil betale en lavere skatt. Koeffisienten for utenlandsk mor er imidlertid positiv, og signifikant i de fleste regresjonene. Til tross for dette kan ikke resultatene ses som bevis for at flernasjonale selskaper har høyere betalbar skatt. Som nevnt er selskaper med utenlandsk mor et dårlig mål for flernasjonale selskaper, da det ikke fanger opp norske selskaper som har utenlandske datterselskaper. Om disse selskapene hadde vært inkludert i analysene ville kanskje resultatene vært annerledes. Koeffisienten for interaksjon mellom de fire store og utenlandsk mor tolkes på samme måte.

Siden Norge har en relativt høy selskapsskatt forventer jeg netto flytting av gjeld inn i landet, og dermed en negativ koeffisient for både intern og ekstern gjeldsrate. Dette er tilfelle i begge analysene. Videre ser vi at koeffisienten for intern gjeldsrate er høyere enn for ekstern. Dette tyder på at intern gjeld har større på effekt på betalbar skatt enn ekstern gjeld.

Flernasjonale selskaper med patenter har mulighet til å redusere skatten ved å selge eierrettigheter til datterselskap i lavskatt land, som deretter krever royalties på bruk av patentene fra datterselskaper i høyskattland. OLS indikerer at selskaper som har patenter og utenlandsk mor betaler lavere skatt. Koeffisienten blir imidlertid positiv, men ikke signifikant ved bruk av faste effekter.

---

⁹ Mange av observasjonene har betalbar skatt lik 0. En tobit regresjon, som tar høyde for at det er opphopning rundt null, viser imidlertid at resultatene fra OLS er robuste.

Av tabellen fremkommer det at store selskaper har en forholdsmessig lavere betalbar skatt enn små selskaper. Dette anses som rimelig, da det er naturlig at selskaper må opp i en viss størrelse før de finner det hensiktsmessig å bruke ressurser på skattereduserende strategier.

5.6.2 Revisors påvirkning avhengig av selskapsstørrelse

Klientselskaper av de fire store er i snitt større enn klientselskaper av deres mindre konkurrenter. I analysen av det totale utvalget ser vi også at store selskaper har signifikant lavere betalbar skatt enn små selskaper. Det kan derfor tenkes at koeffisienten til Big4 påvirkes av selskapsstørrelse, slik at det i realiteten er store selskaper som har lavere betalbar skatt, uavhengig av valg av revisor. Jeg gjør derfor en analyse der jeg ser på Big4 sin effekt på betalbar skatt, isolert for små og store selskaper.

	BSRFS (Betsk/resfs)				BSOMS (Betsk/oms)			
	Små selskap		Store selskap		Små selskap		Store selskap	
	(1) OLS	(2) FE	(3) OLS	(4) FE	(5) OLS	(6) FE	(7) OLS	(8) FE
Big4	-.0247*** (.0008)	-.0026** (.0010)	-.0257*** (.0037)	-.0130** (.0046)	-.0053*** (.0002)	-.0012*** (.0003)	-.0002 (.0006)	-.0020** (.0007)
Utenlandsk mor	.0099** (.0035)	.0210*** (.0033)	.0365** (.0133)	.0173 (.0109)	.0013* (.0008)	.0034*** (.0006)	.0045** (.0021)	.0021* (.0013)
Big4* utl. Mor	.0219*** (.0050)	.0039 (.0043)	.0267* (.0140)	-.0044 (.0115)	.0047*** (.0011)	.0012 (.0008)	.0013 (.0023)	-.0002 (.0013)
Intern gjeldsrate	-.2156*** (.0019)	-.1306*** (.0022)	-.1603*** (.0086)	-.1187*** (.0086)	-.0513*** (.0006)	-.0275*** (.0006)	-.0272*** (.0022)	-.0177*** (.0019)
Ekstern gjeldsrate	-.1050*** (.0014)	-.0719*** (.0014)	-.0383*** (.0075)	-.0443*** (.0076)	-.0392*** (.0005)	-.0150*** (.0004)	-.0197*** (.0020)	-.0115*** (.0018)
Børs	-.1243*** (.0063)	.0237** (.0105)	-.0327*** (.0094)	.0133 (.0127)	-.0102** (.0044)	.0041 (.0058)	.0127** (.0059)	.0024 (.0037)
Patent* utl. mor	-.0382*** (.0106)	.0099 (.0088)	-.0245** (.0104)	.0034 (.0095)	-.0091*** (.0017)	-.0013 (.0016)	-.0026 (.0017)	-.0027 (.0017)
Konstant	.3264*** (.0016)	.2545*** (.0013)	.2145*** (.0085)	.2011*** (.0067)	.0607*** (.0005)	.0411*** (.0004)	.0273*** (.0019)	.0225*** (.0015)
Årsdummyer	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja
Bransjedummyer	Ja	Nei	Ja	Nei	Ja	Nei	Ja	Nei
Justert R ²	0.0908	0.0625	0.1189	0.0418	0.1171	0.0500	0.1194	0.0309
Observasjoner	882 832	882 832	33 192	33 192	882 832	882 832	33 192	33 192

* p < 0.10; **p < 0.05; ***p < 0.001. Robuste SE i parentes, justert for klustereffekter innen hvert enkelt selskap i POLS.

Tabell 14: Koeffisienter for store og små selskaper

Tabell 14 viser resultater fra analysen av små selskaper og store selskaper. Kolonne 1-4 angir estimerte resultater hvor avhengig variabel er forholdet mellom betalbar skatt og resultat før skatt. Kolonne 1-2 er for små selskaper, og 3-4 for store. Det er gjennomført regresjoner både med og uten faste effekter. Tilsvarende viser kolonne 5-8 estimerte resultater der avhengig variabel er forholdet mellom betalbar skatt og omsetning.

Vi ser at koeffisienten for Big4 er signifikant negativ for alle regresjonene, med unntak av i kolonne 7. Når det justeres for opphopning rundt null i avhengig variabel blir imidlertid denne også signifikant på 99 % nivå. Dette indikerer at bruk av Big4 som revisor reduserer selskapers betalbare skatt, uavhengig av selskapsstørrelse. Videre ser det ut til at både små og store selskaper benytter gjeld for skattereduserende formål, da både intern og ekstern gjeldsrate har signifikant negative verdier for alle regresjonene. Bruk av OLS indikerer også at betalbar skatt reduseres for flernasjonale selskaper med patenter. Koeffisienten er ikke signifikant for store selskaper i kolonne 7, men ved justering for opphopning rundt null i avhengig variabel, blir også denne signifikant på 95 % nivå. Dette indikerer at bruk av skattereduserende teknikker ikke er isolert til store selskaper.

5.6.3 Revisors påvirkning over tid

Videre har jeg gjort analyser for å se om resultatene varierer over tid. Det kan for eksempel tenkes at økt oppmerksomhet rundt aggressiv bruk av skatteplanlegging, har redusert bruken av skattereduserende teknikker i de senere år.

Det ble delt inn i fire tidsperiode, 2000-2002, 2003-2005, 2006-2008 og 2009-2011.

Analysene viste at koeffisientene for Big4 og intern og ekstern gjeldsrate har vært stabile over analyseperioden, med signifikante negative verdier. Dette utelukker at sammenhengene som er funnet er forbigående eller basert på ekstremutslag enkelte år.

5.6.4 Flytting av gjeld

Flernasjonale selskaper kan flytte gjeld fra lavskattland til høyskattland for å spare skatt. Siden Norge har en relativt høy selskapsskatt forventer jeg netto flytting av gjeld inn til landet. Jeg gjennomfører regresjoner der avhengig variabel er intern gjeldsrate og ekstern gjeldsrate, og forventer en positiv koeffisient for utenlandsk mor.

	Intern gjeldsrate		Ekstern gjeldsrate	
	(3) POLS	(4) FE	(1) POLS	(2) FE
Big4	.0249*** (.0006)	.0079*** (.0009)	-.0359*** (.0013)	-.0058*** (.0014)
Mellomstort	.0295*** (.0019)	-	-.0324*** (.0032)	-
Stort	.0566*** (.0021)	-	-.0650*** (.0033)	-
Utenlandsk mor	.0449*** (.0037)	-.0299*** (.0037)	-.0233*** (.0056)	.0426*** (.0047)
Big4*utl.mor	-.0210*** (.0046)	-.0235*** (.0047)	.0025 (.0072)	.0254*** (.0056)
Børs	-.0132** (.0064)	-.0404*** (.0121)	-.1546*** (.0200)	.0154 (.0182)
Konstant	.0164*** (.0007)	.0341*** (.0006)	.7232*** (.0015)	.7031*** (.0010)
Årsdummyer	Ja	Ja	Ja	Ja
Bransjedummyer	Ja	Nei	Ja	Nei
Justert R ²	0.0360	0.0049	0.0533	0.0228
Observasjoner	949 178	949 178	949 178	949 178

*p < 0.10; **p < 0.05; ***p < 0.001. Robuste SE i parentes, justert for klustereffekter innen hvert enkelt selskap i POLS.

Tabell 15: Intern og ekstern gjeldrate

Resultatene gir ikke en entydig konklusjon. For intern gjeld har utenlandsk mor positiv koeffisient ved bruk av OLS¹⁰ (kolonne 1) og negativ koeffisient når faste uobserverbare effekter inkluderes (kolonne 2). Det motsatte er tilfellet for ekstern gjeld.

¹⁰ Svært mange observasjoner for intern gjeld er lik null. En tobit regresjon, som tar høyde for at det er opphopning rundt null, viser at resultatene fra OLS er robuste.

Big4 har positive koeffisienter for analysen av intern gjeld, noe som indikerer at selskaper som benytter de fire store i større grad flytter intern gjeld til Norge, for å spare skatt. For ekstern gjeld har imidlertid Big4 negativ koeffisient. Dette betyr ikke nødvendigvis at disse selskapene i mindre grad benytter ekstern gjeld for å redusere skatt, men kan være et resultat av at de fire store har mer solide klientselskaper.

5.6.5 Begrensninger i rentefradrag

I statsbudsjettet for 2014 er det foreslått å innføre begrensninger i fradragretten for gjeldsrenter innen samme konsern. Jeg ønsker å se hvor mange av selskapene i utvalget som ville blitt påvirket av dette. Etter de nye reglene skal fradraget begrenses til maksimalt 30 % av EBITDA. Fradraget vil imidlertid ikke komme til anvendelse for selskaper med netto rentekostnader under 5 millioner

	Observasjoner	Unike selskap
Oppgitt interne rentekostnader	69 067	20 829
Intern rentekost/ebitda > 30%	10 441	5 181
Netto rentekostnader > 5mill	152	103
Antall som påvirkes	152	103

Tabell 16: Begrensninger i rentefradrag

De nye reglene vil bare påvirke 152 observasjoner (103 selskaper) i utvalget. Dette virker unaturlig lavt. En mulig forklaring kan være feilklassifisering av intern gjeldsrente som ekstern, da 105 341 observasjoner (32 922 selskaper) har oppgitt intern gjeld, mens bare 69 067 har oppgitt interne rentekostnader.

Hovedformålet med de nye reglene er å begrense utenlandske selskapers profittuttak fra Norge. Av selskapene som kommer inn under begrensningene har 7,2 % utenlandsk mor, mot 1,6 % av det totale utvalget. Dette indikerer at de nye reglene til en viss grad treffer de flernasjonale selskapene som er tiltenkt (Finansdepartementet, 2013). En kort gjennomgang av selskapene viser også at de nye reglene vil ramme en rekke norskeide eiendomsselskaper. De fleste av disse selskapene har ingen internasjonal virksomhet og har dermed ikke tilpasset sin gjeldsstruktur av skattemessige årsaker. På dette punktet treffer de nye reglene derfor dårlig.

5.7 Avslutning

Resultatene viser at selskaper som bruker de fire store som revisor har en forholdsmessig lavere betalbar skatt enn selskaper som benytter andre revisjonsselskaper. Resultatene gjør seg gjeldende uavhengig av selskapsstørrelse og over tid. Jeg har imidlertid ikke informasjon om disse selskapene benytter de fire store for skatterådgivning. Dersom det hadde vært større åpenhet rundt rapportering av slike forhold ville analysene gitt mer presise resultater.

Resultatene indikerer videre at det benyttes skattereduserende teknikker som flytting av gjeld og bruk av patenter. For grad av internasjonalisering har jeg bare informasjon om morselskapet er utenlandsk eller ikke. Mange av selskapene kan imidlertid ha utenlandske datterselskaper slik at de har mulighet til å utnytte metoder som internprismanipulasjon og flytting av gjeld.

Funnene er i hovedsak i tråd med forventingene, men jeg hadde håpet å finne en klarere sammenheng mellom utenlandsk mor og betalbar skatt. Denne variabelen hadde motsatt fortegn enn forventet i flere av regresjonene.

Kilder

Nettsider og aviser

Aarset, H. (2006). "Sannheten om Sponsor Service". *NA24*, 25.juni. Hentet fra <http://www.na24.no/arkiv/naeringsliv/article666990.ece>
[Lest 25.10.2013]

BBC (2012). "UK Uncut protests over Starbucks 'tax avoidance'". 08.12.2012. Hentet fra <http://www.bbc.co.uk/news/uk-20650945>
[Lest 18.10.2013]

Berger, H.C. (2004). "Vil Sarbanes-Oxley øke tilliten til selskapenes rapportering?" *Magma* 2004(5). Hentet fra <http://www.magma.no/vil-sarbanes-oxley-oeke-tilliten-til-selskapenes-rapportering>
[Lest 13.10.2013]

Center for Audit Quality. (2010). "Deterring and Detecting Financial Reporting Fraud: A Platform for Action". Hentet fra <http://www.theqa.org/docs/reports-and-publications/deterring-and-detecting-financial-reporting-fraud-a-platform-for-action.pdf?sfvrsn=0>
[Lest 02.11.2013]

COSO (2010). *Fraudulent Financial Reporting 1998-2007: "An Analysis of U.S. Public Companies"*. Hentet fra http://www.coso.org/documents/COSOFRAUDSTUDY2010_001.PDF
[Lest 20.10.2013]

Dagnes Næringsliv (2002). "Fiktive inntekter". 23.11.2002. Hentet fra <http://www.dn.no/avis/arkiv?term=fiktive+inntekter&from=23.11.2002&to=23.11.2002>
[Lest 20.10.2013]

E24 (2010). "Meglere må betale 1,4 milliarder i ekstraskatt". 14.05.2010. Hentet fra <http://e24.no/lov-og-rett/meglere-maa-betale-1-4-milliard-i-ekstraskatt/3650916>
[Lest 28.10.2013]

England and Wales Court of Appeal (2012). *Schofield vs HM Revenue and Customs - EWCA Civ 927*. 22.07.2012. Hentet fra <http://www.bailii.org/ew/cases/EWCA/Civ/2012/927.html>
[Lest 18.10.2013]

Ernst & Young AB. (2012). "Troms Kraft AS: Gransking av Kraft & Kultur i Sverige AB". Hentet fra <http://www.tromskraft.no/portalWeb/ShowProperty.pdf?nodeId=/BEA%20Repository/372011>
[Lest 23.11.2013]

ESCP Europe (2011). *Final Report*. Hentet fra http://ec.europa.eu/internal_market/auditing/docs/studies/201111-summary_en.pdf
[Lest 21.11.2013]

European Parliament (2013). Reforming EU audit services to win back investors' confidence. 24.04.2013. Hentet fra <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+IM-PRESS+20130422IPR07532+0+DOC+XML+V0//EN>
[Lest 13.11.2013]

Fadnes, O.M. (2002). "KPMG bemerket ulovlig kreditt". *Dagens Næringsliv*, 18.11.2002. Hentet fra <http://www.dn.no/arkiv/article38301.ece>
[Lest 01.11.2013]

Finansdepartementet (2013): Statsbudsjettet fra A til Å. Hentet fra <http://www.statsbudsjettet.no/Tilleggsproposisjon-2014/budsjettet-fra-A-til-A/Rentefradrag---skatteplanlegging/>
[Lest 08.11.2013]

Finanstilsynet. (2009a). "Revisors rolle og oppgaver, og tilsynet med at dette blir tilfredsstillende ivaretatt". Hentet fra <http://www.finanstilsynet.no/no/Revisjon/Informasjon/Artikler-og-foredrag/Revisors-rolle-og-oppgaver-og-tilsynet-med-at-dette-blir-tilfredsstillende-ivaretatt/>
[Lest 05.11.2013]

Finanstilsynet. (2009b). "Kredittilsynets merknader vedrørende revisjonen av Fast Search& Transfer ASA". Hentet fra <http://www.finanstilsynet.no/no/Artikkelarkiv/Brev/2009/Kredittilsynets-merknader-vedrorende-revisjonen-av-Fast-Search--Transfer-ASA/>
[Lest 05.11.2013]

Framstad, A. (2013). "Savner 300 millioner fra norske forvaltere". *E24*, 14.11.2013. Hentet fra <http://e24.no/lov-og-rett/naa-skal-private-equity-bransjen-under-skattelupen/20293051>
[Lest 20.11.2013]

Haakaas, E. (2012). "Alarmen gikk da denne riggen ble solgt". *Aftenposten*, 1.12.2012. Hentet fra http://www.aftenposten.no/okonomi/Alarmen-gikk-da-denne-riggen-ble-solgt-7059272.html#.Um_Z0PmUacE
[Lest 20.10.2013]

Her Majestys Revenue & Customs (2011). Deutsche Bank Group Services (UK) Ltd v Revenue & Customs [2011] UKFTT 66 (TC). 19.01.2011. Hentet fra <http://www.bailii.org/uk/cases/UKFTT/TC/2011/TC00944.html>
[Lest 18.10.2013]

Her Majestys Revenue & Customs (2012): Iliffe News and Media Ltd & Ors v Revenue & Customs [2012] UKFTT 696 (TC). 01.11.2012. Hentet fra <http://www.bailii.org/uk/cases/UKFTT/TC/2012/TC02365.html>
[Lest 18.10.2013]

Hisdal, I.G. (2013). "Nærmere en reform av revisjonsmarkedet". *Revisjon og regnskap* 2013/7:5. Hentet fra <http://revregn.no/pdf/2013/7-5.pdf>
[Lest 02.10.2013]

International Auditing and Assurance Standards Board (2009). "Internasjonal revisjonsstandard: ISA 240 Revisors oppgaver med og plikter til å vurdere misligheter ved revisjon av regnskaper". Hentet fra http://www.revisorforeningen.no/arch/_img/9605505.pdf [Lest 14.10.2013]

Katchova, A. (2013a) Panel Data Models. Econometrics Academy. Hentet fra: <https://docs.google.com/file/d/0BwogTI8d6EEiX2ZGeTRObjktOVk/edit> [Lest 02.12.2013]

Katchova, A. (2013b) ProbitAndLogit Models. Econometrics Academy. Hentet fra <https://docs.google.com/file/d/0BwogTI8d6EEidjg2OGI4b3dxVmc/edit> [Lest 02.12.2013]

Knudsen, E. (2012). "EU-reform av revisjonsmarkedet". *Revisjon og regnskap* 2012(1): 53-55. Hentet fra <http://revregn.no/pdf/2012/1-53-5.pdf> [Lest 02.10.2013]

Knudsen, E. (2013). "Status nye EU-regler om revisjon". *Revisjon og regnskap* 2013(1): 44-45. Hentet fra <http://revregn.no/pdf/2013/1-44-5.pdf> [Lest 02.10.2013]

KPMG. (2008). "Internprising". *Verdt å vite* 08/09: 124. Hentet fra http://www.kpmg.no/arch/_img/9457248.pdf [Lest 29.10.2013]

KPMG. (2011). "KPMG Analysis of Global Patterns of Fraud: Who is the typical fraudster?" Hentet fra <http://www.kpmg.com/US/en/IssuesAndInsights/ArticlesPublications/Documents/who-is-the-typical-fraudster.PDF> [Lest 04.10.2013]

Nergaard, L.L (2013). "Sammendrag av granskningsrapport – Troms Kraft AS". Hentet fra http://www.tromsfylke.no/Portals/0/Vedlegg/N%C3%A6ring/Sammendrag%20av%20granskiingsrapport%20-%20Troms%20Kraft%20AS_1.pdf [Lest 07.11.2013]

NOU 2008:16 (2008). *Om foretaksstyring og tiltak mot manipulering av finansiell informasjon*. Oslo: Finansdepartementet. Hentet fra <http://www.regjeringen.no/pages/2107864/PDFS/NOU200820080016000DDDPDFS.pdf> [Lest 26.10.2013]

NOU 2009:19. (2009). *Skatteparadis og utvikling: Tilstand, analyser og tiltak*. Oslo: Utenriksdepartementet. Hentet fra <http://www.regjeringen.no/pages/2222786/PDFS/NOU200920090019000DDDPDFS.pdf> [Lest 26.10.2013]

NOU 2009:4 (2009). *Tiltak mot skatteunndragelser*. Oslo: Finansdepartementet. Hentet fra <http://www.regjeringen.no/pages/2156661/PDFS/NOU200920090004000DDDPDFS.pdf> [Lest 26.10.2013]

- NTB (2008). "KPMG får 5 millioner i bot". *Adressa*, 17.juni. Hentet fra <http://www.adressa.no/nyheter/innenriks/article1107340.ece>
[Lest 25.10.2013]
- NTB (2011a). "Flere tiltalt i Norgeshistoriens største skattesak". *Dagens Næringsliv*, 22.06.2011. Hentet fra <http://www.dn.no/energi/article2166791.ece>
[Lest 14.11.2013]
- NTB. (2011b). "Lunde Gruppen konkurs". *Dagens Næringsliv*, 9.02.2013. Hentet fra <http://www.dn.no/forsiden/naringsliv/article2078307.ece>
[Lest 19.11.2013]
- Olsen, F., & Songstad, B. (2013). Statsbudsjettet 2014 – skatt og avgift. *KLUGE, Nyhetsbrev 14/10/2013*. Hentet fra http://www.kluge.no/arch/_img/9241054.pdf
[Lest 29.11.2013]
- Oslo Tingrett (2013). Erstatningskrav mot revisor. Saksnummer: 12-136445TVI-OTIR/01. Hentet fra <http://www.domstol.no/upload/OBYR/Internett/Nyheter/12-136445TVI-OTIR.pdf>
[Lest 29.11.2013]
- PwC. (2011). "Cyberkriminalitet I focus: Global Economic Crime Survey 2011". Hentet fra <http://www.pwc.com/gx/en/economic-crime-survey/pdf/pwc-gecs-norway-2011.pdf>
[Lest 19.10.2013]
- Riise, K.V., Skaalmo, S. og Becker, C.L. (2010). "Fast får bot for regnskapstriksing". *Dagens Næringsliv*, 25.03.2010. Hentet fra <http://www.dn.no/forsiden/borsMarked/article1866838.ece>
[Lest 06.11.2013]
- Securities and Exchange Commission (2000): Hearing on Auditor Independence. Washington, D.C.: Government Printing Office. 26.07.2000. Hentet fra <http://www.sec.gov/news/headlines/0726hear.htm>
[Lest 06.11.2013]
- Schilit, H.M. (2010). Financial Shenanigans.(3.utg.). Hentet fra http://csinvesting.org/wp-content/uploads/2012/06/financial_shenanigans.pdf
[Lest 28.11.2013]
- Simone, L.D., Ege, M. og Stomberg, B. (2012). Tax Internal Control Quality: The Role of Auditor-Provided Tax Services. Hentet fra http://www.stanford.edu/~linds/DES_SSRN_11.13.12.pdf
[Lest 23.11.2013]
- Skatteekspertene. (2012). "Skatteplanlegging og Eva Joly" 14.06.12. Hentet fra <http://skatteekspertene.na24blogg.no/?p=5>
[Lest 29.10.2013]
- The Certified Accountant. (2009). "The Fraud Triangle and What You Can Do About It". Hentet fra <http://www.lacpa.org.lb/Includes/Images/Docs/TC/TC363.pdf>
[Lest 17.10.2013]

United Kingdom VAT & Duties Tribunals Decisions (2002). RAL Ltd vs Customs And Excise - UKVAT V17914. Hentet fra <http://www.bailii.org/uk/cases/UKVAT/2002/V17914.html>
[Lest 19.10.2013]

Økokrim (2013a). "Domfellelse i Sponsor Service Saken" 23.09.13. Hentet fra <http://www.okokrim.no/domfellelse-i-sponsor-service-saken>
[Lest 21.10.2013]

Økokrim (2013b). "Tiltale mot to tidlegare tilsette i Fast Search and Transfer ASA." 23.09.13. Hentet fra <http://www.okokrim.no/tiltale-mot-to-tidlegare-tilsette-i-fast-search-and-transfer-asa>
[Lest 21.09.2013]

Ånestad, M. (2012). "Beskyldes for å ha manipulert regnskaper". *Dagens Næringsliv*, 12.08.2012. Hentet fra <http://www.dn.no/forsiden/politikkSamfunn/article2451480.ece>
[Lest 19.10.2013]

Aarø, J.T. (2013). "Troms Kraft saksøker PWC for 1,7 mrd." *Dagens Næringsliv*, 25.11.2013. Hentet fra <http://www.dn.no/forsiden/naringsliv/article2723997.ece>
[Lest 26.11.2013]

Bøker og tidsskrifter

Ashbaugh, H., Lafond, R. og Mayhew, B. Do nonaudit services compromise auditor independence? Further evidence. *The Accounting Review* 78, s 611-639.

Balsvik, R., Jensen, S., Møen, J. og Tropina, J. (2009). SNF Rapport nr. 11/09, Kunnskapsstatus for hva økonomisk forskning har avdekket om flernasjonale selskapers internprising i Norge. *SNF prosjekt nr. 1374*.

Bates, H.L, Waldrup, B.E., Jaeger, D.G. og Shea, V. (2012). Issues with mandatory audit firm rotation. *Journal of Business and Accounting*, Vol. 5, No. 1.

Beattie, V. & Fearnley, S. (1995). The Importance of Audit Firm Characteristics and the Drivers of Auditor Change in UK Listed Companies. *Accounting and Business Research*, vol.23, issue 100.

Berle, A.A. og Means, G.C.(1932). The modern corporation and private property. *New York: Harcourt, Brace and World*.

Brennan, N. (2003). Accounting in Crisis: A story of Auditing, Accounting, Corporate Governance and Market Failures. *Irish Banking Review*, 2-17.

Carpenter, C.G. og Strawser, R.H. (1971). Displacement of Auditors When Clients Go Public. *The Journal of Accountancy*, s 55-58.

- Chow, C.W. og Rice, S.J. (1982). Qualified Audit Opinions and Auditor Switching. *The Accounting Review*, s 326-335.
- Coffee, J.C. (2002). Understanding Enron: It's about the gatekeepers, stupid. *Working paper, Columbia University School of Law*.
- DeAngelo, L. (1981). Auditor Size and Audit Quality. *Journal of Accounting and Economics* 3, s 183-199. North-Holland Publishing Company.
- Desai, M.A. (2005). The degradation of reported corporate profits. *Journal of Economic Perspectives* 19, s 171-192.
- Dyck, A., Morse, A. og Zingales, L. (2010). Who Blows the Whistle on Corporate Fraud? The Journal of Finance, vol. LXV, NO.6, s. 2213-2253
- Fich, E.M. og Shivdasani, A. (2006). Financial fraud, director reputation, and shareholder wealth. *Journal of Financial Economics, forthcoming*.
- Frankel, R., Johnson, M. og Nelson, K. (2002). The relation between auditors' fees for nonaudit services and earnings management. *The Accounting Review* 77, s 71-105.
- Gary, K. (2004). PCAOB approves proposed auditor independence rules. Tax Notes, s 1603-1604. Tax Notes 20.12.2004
- Graham, J.R., Harvey, C. og Rajgopal, S. (2005). The Economic Implications of Corporate Financial Reporting. *Journal of Accounting and Economics forthcoming*.
- Jensen, M.C. og Meckling, W.H. (1976). Theory of the firm: Managerial behavior, agency costs, and ownership structure. *Journal of Financial Economics* 3, s305-360.
- Lennox, C. og Pittman, J.A. (2007). The importance of IRS monitoring to accounting fraud. *Working paper, Hong Kong University of Science & Technology*.
- Lennox, C. og Pittman, J. (2008) Big Five Audits and Accounting Fraud. *Working paper, Hong Kong University of Science & Technology*.
- Levitt, A. og Dwyer, P. (2002). Take in the Street. *New York: Pantheon Books*.
- Maydew, E.L. og Shackelford, D.A. (2005). The Changing Role of Auditors in Corporate Tax Planning. *Working paper, University of North Carolina*.
- McPhail, J. & Sands, J. (1994). An Exploratory Study Into the Choice Criteria For Selecting an External Auditor By Listed Australian Public Companies. *Asia Pacific Advances in Consumer Research*, vol. 1, 1994, s. 127-134.
- Møen, J., Schindler, D., Schjelderup, G. og Tropina, J. (2011). International Debt Shifting: Do Multinationals Shift Internal or External Debt? CESifo Working Paper Series No. 3519

Reynolds, J., Deis, D. og Francis, J. (2004). Professional Service Fees and Auditor Objectivity. *Auditing: A Journal of Practice and Theory* 23:1, s 29-52.

Schwartz, K.B. og Menon, K.G. (1985). Auditor Switches by Failing Firms. *The Accounting Review*, s 248-262.

Sriram, R.S. (1990). Changing Auditors and the Influence of Client Specific Attributes: An Analysis. *The Journal of Applied Business Research*, Vol. 6, No 4.

Forelesninger

Schjelderup, G. (2013) Forelesning 8: Skatteparadiser 06.02.2012

FIE 432 Personlig økonomi. Vår 2012

Schjelderup, G. (2013) Multinationals and Transfer Pricing. Norwegian School of Economics and Norwegian Center of Taxation (NoCeT). Manuscript FIE 441 spring 2013.

Vedlegg: Stata do-filer

Do-fil 1: Tilpassing og sammenslåing av selskapsregnskap og foretaks- og bransjedata

```
*TILPASSER DATASET*  
*
```

```
*Tilpasser foretak og bransjedata, 2000-2011*
```

```
use "C:\Users\Ingrid Breivik\Desktop\Datagrunnlag\Foretaks- og bransjedata\Foretak_Bransje_2000.dta", clear
```

```
append using "C:\Users\Ingrid Breivik\Desktop\Datagrunnlag\Foretaks- og bransjedata\Foretak_Bransje_2001.dta"  
append using "C:\Users\Ingrid Breivik\Desktop\Datagrunnlag\Foretaks- og bransjedata\Foretak_Bransje_2002.dta"  
append using "C:\Users\Ingrid Breivik\Desktop\Datagrunnlag\Foretaks- og bransjedata\Foretak_Bransje_2003.dta"  
append using "C:\Users\Ingrid Breivik\Desktop\Datagrunnlag\Foretaks- og bransjedata\Foretak_Bransje_2004.dta"  
append using "C:\Users\Ingrid Breivik\Desktop\Datagrunnlag\Foretaks- og bransjedata\Foretak_Bransje_2005.dta"  
append using "C:\Users\Ingrid Breivik\Desktop\Datagrunnlag\Foretaks- og bransjedata\Foretak_Bransje_2006.dta"  
append using "C:\Users\Ingrid Breivik\Desktop\Datagrunnlag\Foretaks- og bransjedata\Foretak_Bransje_2007.dta"  
append using "C:\Users\Ingrid Breivik\Desktop\Datagrunnlag\Foretaks- og bransjedata\Foretak_Bransje_2008.dta"  
append using "C:\Users\Ingrid Breivik\Desktop\Datagrunnlag\Foretaks- og bransjedata\Foretak_Bransje_2009.dta"  
append using "C:\Users\Ingrid Breivik\Desktop\Datagrunnlag\Foretaks- og bransjedata\Foretak_Bransje_2010.dta"  
append using "C:\Users\Ingrid Breivik\Desktop\Datagrunnlag\Foretaks- og bransjedata\Foretak_Bransje_2011.dta"
```

```
*Fjerner unødvendige variabler*
```

```
keep orgnr navn aar selskf eierstruktur mors_orgnr mors_navn mors_land stiftaar revorg revnavn revanm revorg_skift  
bransjek_07 bransjejr_07
```

```
save "C:\Users\Ingrid Breivik\Desktop\Databehandling\bransje samlet.dta", replace
```

```
clear
```

```
*Tilpasser selskapsregnskap, 2000-2011*
```

```
use "C:\Users\Ingrid Breivik\Desktop\Datagrunnlag\Selskapsregnskap\rskap0713_sel_2000.dta", clear
```

```
append using "C:\Users\Ingrid Breivik\Desktop\Datagrunnlag\Selskapsregnskap\rskap0713_sel_2001.dta"  
append using "C:\Users\Ingrid Breivik\Desktop\Datagrunnlag\Selskapsregnskap\rskap0713_sel_2002.dta"  
append using "C:\Users\Ingrid Breivik\Desktop\Datagrunnlag\Selskapsregnskap\rskap0713_sel_2003.dta"  
append using "C:\Users\Ingrid Breivik\Desktop\Datagrunnlag\Selskapsregnskap\rskap0713_sel_2004.dta"  
append using "C:\Users\Ingrid Breivik\Desktop\Datagrunnlag\Selskapsregnskap\rskap0713_sel_2005.dta"  
append using "C:\Users\Ingrid Breivik\Desktop\Datagrunnlag\Selskapsregnskap\rskap0713_sel_2006.dta"  
append using "C:\Users\Ingrid Breivik\Desktop\Datagrunnlag\Selskapsregnskap\rskap0713_sel_2007.dta"  
append using "C:\Users\Ingrid Breivik\Desktop\Datagrunnlag\Selskapsregnskap\rskap0713_sel_2008.dta"  
append using "C:\Users\Ingrid Breivik\Desktop\Datagrunnlag\Selskapsregnskap\rskap0713_sel_2009.dta"  
append using "C:\Users\Ingrid Breivik\Desktop\Datagrunnlag\Selskapsregnskap\rskap0713_sel_2010.dta"  
append using "C:\Users\Ingrid Breivik\Desktop\Datagrunnlag\Selskapsregnskap\rskap0713_sel_2011.dta"
```

```
*Fjerner unødvendige variabler*
```

```
keep orgnr aar totinn resfs sumskatt rentintkons renteinn rentekost rentekostkon patent sumeiend betsk kongsl kongsgk  
gjeld revhon konshon ebitda skattesats betskattesats
```

```
save "C:\Users\Ingrid Breivik\Desktop\Databehandling\selregnskap samlet.dta", replace
```

```
clear
```

```
*SLÅR SAMMEN DATASET*  
*
```

```
*Slår sammen foretak og bransje med selskapsregnskap*
```

```
use "C:\Users\Ingrid Breivik\Desktop\Databehandling\bransje samlet.dta", clear
```

```
merge m:m orgnr aar using "C:\Users\Ingrid Breivik\Desktop\Databehandling\selregnskap samlet.dta"
```

```
*Fjerner observasjoner som ikke ble matchet*
```

```
drop if _merge==1
```

```
drop if _merge==2
```

```
drop _merge
```

```
save "C:\Users\Ingrid Breivik\Desktop\Databehandling\bransje og selskapsregn samlet.dta", replace
clear
```

Do-fil 2: Variabeldefinisjoner og rensing

```
use "C:\Users\Ingrid Breivik\Desktop\Databehandling\bransje og selskapsregn samlet.dta", clear
```

```
*Lager variabel for KPI, bruker gjennomsnittlig årlig inflasjon fra SSB. 2000 er baseår*
```

```
gen KPI=0
replace KPI=100.0 if aar==2000
replace KPI=103.0 if aar==2001
replace KPI=104.4 if aar==2002
replace KPI=106.9 if aar==2003
replace KPI=107.4 if aar==2004
replace KPI=109.1 if aar==2005
replace KPI=111.6 if aar==2006
replace KPI=112.4 if aar==2007
replace KPI=116.7 if aar==2008
replace KPI=119.1 if aar==2009
replace KPI=122.1 if aar==2010
replace KPI=123.6 if aar==2011
```

```
replace KPI=KPI/100
```

```
*Konsumprisjusterer regnskapsvariabler*
```

```
replace totinn=totinn/KPI
replace resfs=resfs/KPI
replace sumskatt=sumskatt/KPI
replace rentintkons= rentintkons/KPI
replace renteinn= renteinn/KPI
replace rentekost = rentekost/KPI
replace rentekostkon=rentekostkon/KPI
replace patent=patent/KPI
replace sumeiend=sumeiend/KPI
replace betsk=betsk/KPI
replace kongsl= kongsl/KPI
replace kongsk=kongsk/KPI
replace gjeld=gjeld/KPI
replace revhon=revhon/KPI
replace konshon=konshon/KPI
```

```
*RENSER DATASET*
```

```
*Fjerner selskaper som har gjennomsnittlig totalinntekt mindre eller lik 1 million*
```

```
bysort orgnr: egen MTI= mean(totinn)
drop if MTI<=1000
```

```
*Fjerner selskaper som ikke har oppgitt revisor*
```

```
drop if revorg==.
```

```
*Fjerner selskaper som ikke har info om bransje*
```

```
drop if bransjek_07==.
```

```
*Teller antall observasjoner og selskaper*
```

```
by orgnr, sort: gen nvals=_n==1
count if nvals
drop nvals
```

```
*GENERERER KONTROLLVARIABLE*
```

```
*Genererer dummyvariabel for Big4*
```

```
gen Big4 =0
```

```
replace Big4=1 if revorg==976389387 | revorg==981695488 | revorg==984328745 | revorg==980211282 |
revorg==935174627 | revorg==929234359 | revorg==977175151 | revorg==987009713 | revorg==933922847
```

```
label define Big4lbl 0 "non-Big4" 1 "Big4"
label values Big4 Big4lbl
```

Genererer variabel som skiller mellom hvert av Big4

```
gen revisor =0
replace revisor=1 if revorg==976389387 | revorg==981695488 | revorg==984328745
replace revisor=2 if revorg==980211282
replace revisor=3 if revorg==935174627 | revorg==929234359 | revorg==977175151
replace revisor=4 if revorg==987009713 | revorg==933922847
```

```
label define revisorlbl 0 "non-Big4" 1 "EY" 2 "Deloitte" 3 "KPMG" 4 "PWC"
label values revisor revisorlbl
```

Genererer variabel for selskapsstørrelse

```
gen size=0
replace size=1 if MTI <=50000
replace size=2 if MTI >=100000
```

```
label define sizelbl 0 "mid-size" 1 "small company" 2 "big company"
label values size sizelbl
```

Genererer dummyvariabler for selskapsstørrelse

```
gen midsize=size==0
gen small=size==1
gen big=size==2
```

Genererer dummyvariabel for selskaper med utelandsk mor

```
gen utl_mor=0
replace utl_mor=1 if !missing(mors_land) & mors_land != "NO"
```

```
label define utl_morlbl 1 "utl mor"
label values utl_mor utl_morlbl
```

Genererer dummyvariabel for børsnotert selskap

```
gen børs=eierstruktur==1
```

Dummyvariabel for ulike bransjer

```
tabulate bransjegr_07, generate(bransjedummy)
rename bransjedummy1 Primær
rename bransjedummy2 Petroleum
rename bransjedummy3 Industri
rename bransjedummy4 Energi
rename bransjedummy5 Bygg
rename bransjedummy6 Handel
rename bransjedummy7 Skipsfart
rename bransjedummy8 Transport
rename bransjedummy9 IT
rename bransjedummy10 Finans
rename bransjedummy11 Eiendom
rename bransjedummy12 Tjenesteyting
rename bransjedummy13 FOU
rename bransjedummy14 Offentlig
```

```
save "C:\Users\Ingrid Breivik\Desktop\Databehandling\bransje og selskapsregn definert.dta", replace
clear
```

Do-fil 3: Valg av revisor

use "C:\Users\Ingrid Breivik\Desktop\Databehandling\bransje og selskapsregn definert.dta", clear

REVISJONSANMERKNINGER

Dummyvariabler for antall revisjonsanmerkninger

replace revanm=0 if revanm==.

gen anmerkninger=0

replace anmerkninger=1 if revanm !=0

Anmerkning nr 3 innebærer to typer anmerkninger

replace anmerkninger=2 if revanm==3

Totale anmerkninger for hvert selskap i perioden

bysort orgnr: egen totanm=sum(anmerkninger)

Dummyvariabel for 1 mottatt anmerkning

gen anm1=0

replace anm1=1 if totanm==1

Dummyvariabel for 2-3 mottatte anmerkninger

gen anm2=0

replace anm2=1 if totanm==2|totanm==3

Dummyvariabel for 4 eller fler mottatte anmerkninger

gen anm3=0

replace anm3=1 if totanm>=4

DESKRIPTIV STATISTIKK

Finner markedsandel for Big4

tabulate Big4

tabulate revisor

Finner markedsandel per år

Eksempel:

tabulate Big4 if aar==2011

Finner Big4 sin markedsandel avhengig av klientselskapets størrelse

tabulate Big4 size

Finner Big4 markedsandel avhengig av klientselskapets størrelse per år

Eksempel:

tabulate Big4 size if aar==2011

Finner Big4 sin andel av børsnoterte selskaper

tabulate Big4 børs

Finner Big4 sin markedsandel i ulike bransjer

tabulate bransjegr_07 Big4

tabulate bransjegr_07 revisor

tabulate bransjegr_07 size

Finner Big4 sin markedsandel av selskaper med utenlandsk mor

tabulate Big4 utl_mor

tabulate Big4 size if utl_mor==1

PROBIT ANALYSER

global ylist Big4
global xlist midsize big utl_mor børs Primær Petroleum Industri Energi Handel Skipsfart Transport IT Finans Eiendom
Tjenesteyting FOU Offentlig anm1 anm2 anm3

probit \$ylist \$xlist

Marginaleffekter

quietly probit \$ylist \$xlist
margins, dydx(*) atmeans

Finner prosentandel riktig predikerte verdier

quietly probit \$ylist \$xlist
estat classification

Do-fil 4: Skifte av revisor

Tilpasser foretak-og bransjedata og selskapsregnskap

use "C:\Users\Ingrid Breivik\Desktop\Databehandling\bransje og selskapsregn samlet.dta", clear

*Sletter unødvendige variabler

keep orgnr navn aar selskf eierstruktur mors_orgnr mors_land revorg revnavn revorg_skift bransjek_07 bransjegr_07 totinn

Sletter år 2000, pga har ikke info for variabler i 1999 som kan føre til skifte av revisor

drop if aar==2000

-Lager variabel for KPI, bruker gjennomsnittlig årlig inflasjon fra SSB. 2000 er baseår, på samme måte som i do-fil 2.

Konsumprisjusterer regnskapsvariabler

replace totinn=totinn/KPI

save "C:\Users\Ingrid Breivik\Desktop\Databehandling\Revisjonsanmerkninger\bransje og selskapsregnskap.dta", replace
clear

Tilpasser revisjonsanmerkninger og revisorhonorar året før

use "C:\Users\Ingrid Breivik\Desktop\Databehandling\bransje og selskapsregn samlet.dta", clear

*Sletter unødvendige variabler

keep orgnr aar revorg revnavn revann totinn revhon

Gir nye navn for å skille mellom revisor i år t og i år t-1

rename revorg revorg_g
rename revnavn revnavn_g
rename totinn totinn_g
rename revhon revhon_g

-Lager variabel for KPI, bruker gjennomsnittlig årlig inflasjon fra SSB. 2000 er baseår, på samme måte som i do-fil2

Konsumprisjusterer regnskapsvariabler

replace revhon_g=revhon_g/CPI
replace totinn_g=totinn_g/CPI

Dropper år 2011, pga har ikke data om revisorskifte fra 2012

drop if aar==2011

Skifter "aar" ett år tilbake i tid, slik at variabler som påvirker revisorbytte (revhon og anm) viser i samme år som faktisk revisorbytte

replace aar=2011 if aar==2010

```

replace aar=2010 if aar==2009
replace aar=2009 if aar==2008
replace aar=2008 if aar==2007
replace aar=2007 if aar==2006
replace aar=2006 if aar==2005
replace aar=2005 if aar==2004
replace aar=2004 if aar==2003
replace aar=2003 if aar==2002
replace aar=2002 if aar==2001
replace aar=2001 if aar==2000

```

```

save "C:\Users\Ingrid Breivik\Desktop\Databehandling\Revisjonsanmerkninger\revanm året før.dta", replace
clear

```

SLÅR SAMMEN DATASETET

```

use "C:\Users\Ingrid Breivik\Desktop\Databehandling\Revisjonsanmerkninger\bransje og selskapsregnskap.dta", clear

```

```

merge m:m orgnr aar using "C:\Users\Ingrid Breivik\Desktop\Databehandling\Revisjonsanmerkninger\revanm året før.dta"

```

Sletter observasjoner som ikke matcher

```

drop if _merge==1
drop if _merge==2
drop _merge

```

- Renser data og definerer samme kontrollvariabler som i do-fil 2. Jeg viser bare de kontrollvariablene som kommer i tillegg.

* Genererer variabel som skiller mellom hver av Big4 året før*

```

gen revisor_g =0
replace revisor_g=1 if revorg_g==976389387 | revorg_g==981695488 | revorg_g==984328745
replace revisor_g=2 if revorg_g==980211282
replace revisor_g=3 if revorg_g==935174627 | revorg_g==929234359 | revorg_g==977175151
replace revisor_g=4 if revorg_g==987009713 | revorg_g==933922847

```

```

label define revisor_glbl 0 "non-Big4" 1 "EY" 2 "Deloitte" 3 "KPMG" 4 "PWC"
label values revisor_g revisor_glbl

```

Redefinerer skift mellom samme revisor til "beholdt revisor"

```

replace revorg_skift=0 if revisor_g==1 & revisor==1 & revorg_skift==1
replace revorg_skift=0 if revisor_g==2 & revisor==2 & revorg_skift==1
replace revorg_skift=0 if revisor_g==3 & revisor==3 & revorg_skift==1
replace revorg_skift=0 if revisor_g==4 & revisor==4 & revorg_skift==1

```

KONTROLLVARIABLER

Generer dummyvariabel for Big4 året før

```

gen Big4_g =0
replace Big4_g=1 if revorg_g==976389387 | revorg_g==981695488 | revorg_g==984328745 | revorg_g==980211282 |
revorg_g==935174627 | revorg_g==929234359 | revorg_g==977175151 | revorg_g==987009713 | revorg_g==933922847

```

```

label define Big4_glbl 0 "non-Big4_g" 1 "Big4_g"
label values Big4_g Big4_glbl

```

Generer dummyvariabel for turnover

```

gen turnover=0
replace turnover=1 if revorg_skift==1

```

```

label define turnoverlbl 0 "beholde" 1 "skift"
label values turnover turnoverlbl

```

Generer dummyvariabler for ulike revisjonsanmerkninger

```

tabulate revanm, generate(revanmdummy)

```

```
rename revanmdummy1 ingen_anm
rename revanmdummy2 anm_nr1
rename revanmdummy3 anm_nr2
rename revanmdummy4 anm_nr3
rename revanmdummy5 anm_nr4
rename revanmdummy6 anm_nr5
rename revanmdummy7 anm_nr6
rename revanmdummy8 anm_nr7
rename revanmdummy9 anm_nr8
rename revanmdummy10 anm_nr9
```

```
*Lager variabel for størrelsen på revisjonshonorar, som andel av omsetning*
replace revhon_g= revhon_g/totinn_g
```

```
gen honstr=0
replace honstr=. if missing(revhon_g) | revhon_g==0
```

```
replace honstr=1 if revhon_g>=0.01 & !missing(revhon_g)
label define honstrlbl 0 "lavt" 1 "høyt"
label values honstr honstrlbl
```

```
save "C:\Users\Ingrid Breivik\Desktop\Databehandling\turnover definert.dta", replace
```

```
*DESKRIPTIV STATISTIKK*
```

```
*Hvilke type skift har vi?*
tabulate Big4_g Big4 if turnover==1
```

```
*Andel som skifter revisor av selskaper som får/ikke får anmerkninger*
tabulate anmerkninger turnover
```

```
*Andel som skifter revisor for ulike revisjonsanmerkninger*
tabulate revanm turnover
```

```
*Andel som skifter revisor i forhold til klientselskapets størrelse*
tabulate size turnover
tabulate turnover if børs==1
```

```
*Andel som skifter revisor i forhold til klientselskapets størrelse per år
Eksempel:
tabulate size turnover if aar==2011
tabulate turnover børs if børs==1 & aar==2011
```

```
*Andel som skifter revisor i forhold til størrelsen på revisjonshonorar*
tabulate honstr turnover
```

```
*SLETTER DE SOM MANGLER REVISJONSHONORAR*
```

```
*Revisjonshonorar*
drop if revhon_g==.
```

```
summarize revhon_g, detail
```

```
*Genererer dummy for percentil under median (0-50%)*
gen percentil1=0
replace percentil1=1 if revhon<0.0035201
```



```
*Generer dummy for 50-90% percentil*
gen percentil2=0
replace percentil2=1 if revhon>=0.0035201 & revhon<0.0124932
```

```
*Genererer dummy for 90-100% percentil*
gen percentil3=0
replace percentil3=1 if revhon>=0.0124932 & !missing(revhon)
```

PROBIT

Eksempel:

```
global ylist turnover
```

```
global xlist midsize big utl_mor børs anm_nr1 anm_nr2 anm_nr3 anm_nr4 anm_nr5 anm_nr6 anm_nr7 anm_nr8 anm_nr9
```

```
percentil2 percentil3 Primær Petroleum Industri Energi Handel Skipsfart Transport IT Finans Eiendom Tjenesteyting FOU
```

```
Offentlig
```

```
probit $ylist $xlist
```

Marginaleffekter

```
quietly probit $ylist $xlist
```

```
margins, dydx(*) atmeans
```

Finner andel korrekt predikerte verdier

```
quietly probit $ylist $xlist
```

```
estat classification
```

Do fil 5: Del 3

```
use "C:\Users\Ingrid Breivik\Desktop\Databehandling\bransje og selskapsregn definert.dta",clear
```

Lager numerisk variabel for organisasjonsnummer

```
egen orgnr_panel=group(orgnr)
```

Definerer panel og tidsvariabel

```
tsset orgnr aar
```

RENSING OG KONTROLLVARIABLER

Sletter observasjoner i Petroleumsbransjen

```
drop if bransjegr_07==2
```

Genererer variabel for ekstern gjeldsrate

```
gen egjeld=gjeld-kongsl-kongsk
```

```
gen eksternrate=egjeld/sumeiend
```

Genererer variabel for ekstern gjeldsrate

```
gen igjeld=kongsl+kongsk
```

```
gen internrate=igjeld/sumeiend
```

Sletter observasjoner som mangler gjeldsrate

```
drop if missing(eksternrate)|missing(internrate)
```

Generer variabel for betalbar skatt/resfs

```
gen BSRFS =betsk/resfs
```

```
drop if BSRFS <0
```

```
drop if missing(BSRFS)
```

Generer variabel for betalbar skatt/omsetning

gen BSOMS =betsk/totinn

drop if BSOMS <0

drop if missing(BSOMS)

Bytter ut ekstreme verdier for ekstern gjeldsrate

replace eksternrate=0.05 if eksternrate<0.05

replace eksternrate=0.95 if eksternrate>0.95

Bytter ut ekstreme verdier for intern gjeldsrate

replace internrate=0 if internrate<0

replace internrate=0.95 if internrate>0.95

Bytter ut ekstreme verdier for BSRFS og BSOMS

replace BSRFS =0.5 if BSRFS >0.5

replace BSOMS =0.2 if BSOMS >0.2

Teller antall selskaper

by orgnr, sort: gen nvals=_n==1

count if nvals

drop nvals

* FLERE KONTROLLVARIABLER*

Genererer årsummyer

tabulate aar, generate(aardummy)

rename aardummy1 aardummy2000

rename aardummy2 aardummy2001

rename aardummy3 aardummy2002

rename aardummy4 aardummy2003

rename aardummy5 aardummy2004

rename aardummy6 aardummy2005

rename aardummy7 aardummy2006

rename aardummy8 aardummy2007

rename aardummy9 aardummy2008

rename aardummy10 aardummy2009

rename aardummy11 aardummy2010

rename aardummy12 aardummy2011

Generer variabel for Big4 x utl.mor

gen B4_utlm=Big4*utl_mor

Genererer variable for utl.mor x patenter

gen pat=0

replace pat=1 if !missing(patent) & patent!=0

gen utlm_pat=utl_mor*pat

REGRESJONER

Eksempel:

Betalt skatt/omsetning

reg BSOMS Big4 midsize big utl_mor børs internrate eksternrate B4_utlm utlm_pat aardummy2001 aardummy2002

aardummy2003 aardummy2004 aardummy2005 aardummy2006 aardummy2007 aardummy2008 aardummy2009

aardummy2010 aardummy2011 Primær Industri Energi Handel Skipsfart Transport IT Finans Eiendom Tjenesteyting FOU

Offentlig,cl(orgnr_panel)robust

xtreg BSOMS Big4 midsize big utl_mor børs internrate eksternrate B4_utlm utlm_pat aardummy2001 aardummy2002
aardummy2003 aardummy2004 aardummy2005 aardummy2006 aardummy2007 aardummy2008 aardummy2009
aardummy2010 aardummy2011,fe robust

tobit BSOMS Big4 midsize big utl_mor børs internrate eksternrate B4_utlm utlm_pat aardummy2001 aardummy2002
aardummy2003 aardummy2004 aardummy2005 aardummy2006 aardummy2007 aardummy2008 aardummy2009
aardummy2010 aardummy2011 Primær Industri Energi Handel Skipsfart Transport IT Finans Eiendom Tjenesteyting FOU
Offentlig, ll(0) ul(0.3)

Ulike tidsperioder

Eksempel:

reg BSRFS Big4 midsize big utl_mor børs internrate eksternrate B4_utlm utlm_pat aardummy2001 aardummy2002 Primær
Industri Energi Handel Skipsfart Transport IT Finans Eiendom Tjenesteyting FOU Offentlig if aar<2003,cl(orgnr_panel)robust

xtreg BSRFS Big4 midsize big utl_mor børs internrate eksternrate B4_utlm utlm_pat aardummy2001 aardummy2002 if
aar<2003,fe robust

FLYTTING AV GJELD

Eksempel:

Interngjeld

reg internrate utl_mor Big4 midsize big børs B4_utlm aardummy2001 aardummy2002 aardummy2003 aardummy2004
aardummy2005 aardummy2006 aardummy2007 aardummy2008 aardummy2009 aardummy2010 aardummy2011 Primær
Industri Energi Handel Skipsfart Transport IT Finans Eiendom Tjenesteyting FOU Offentlig,cl(orgnr_panel) robust

xtreg internrate utl_mor Big4 midsize big børs B4_utlm aardummy2001 aardummy2002 aardummy2003 aardummy2004
aardummy2005 aardummy2006 aardummy2007 aardummy2008 aardummy2009 aardummy2010 aardummy2011,fe robust

tobit internrate Big4 midsize big utl_mor børs B4_utlm aardummy2001 aardummy2002 aardummy2003 aardummy2004
aardummy2005 aardummy2006 aardummy2007 aardummy2008 aardummy2009 aardummy2010 aardummy2011 Primær
Industri Energi Handel Skipsfart Transport IT Finans Eiendom Tjenesteyting FOU Offentlig, ll(0) ul(1.0)

BEGRENSNINGER FOR FRADRAG PÅ INTERN GJELD

Generer variabel for forholdet mellom rentekostnader og EBITDA

gen rente_ebitda=rentekostkon/ebitda

Generer dummyvariabel for rente_ebitda > 30%

gen over30=0

replace over30=1 if rente_ebitda>0.3 & !missing(rente_ebitda)

Generer variabel for netto rentekostnader

gen netto_rente=rentintkons+renteinn-rentekostkon-rentekost

Generer dummyvariabel for netto_rente > 5mill

gen over5=0

replace over5=1 if netto_rente>5000 & !missing(netto_rente)

Finner antall observasjoner begrensningen vil gjelde for

gen begrensning=over30+over5

count if begrensning==2